

18815

Istoriografi vechi 史 史 史 史

史 史 史 史 Istoriografi noi.

Studiu critic

în chestia vechei metropolii ortodoxe române.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Teodor V. Păcățian.

SIBIIU.° . .

— PARUL TIPOGRAFIEI ARCHIDIECESANE.

1904.

15 27
Istoriografi vechi * * * *

* * * * **Istoriografi noi.**

—
Studiu critic

Alexu

în chestia vechei metropolii ortodoxe române.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

De
Teodor V. Păcățian.

SIBIIU.

TIPARUL TIPOGRAFIEI ARCHIDIECESANE.

1904.

Prefață.

Dacă scumpă și iubită ne este limba și legea, de mare preț și drag trebuie să ne fie și trecutul care ni-le-a conservat. Scumpă trebuie să ne fie istoria națională și bisericăscă a neamului, cu toate miseriile, necazurile, frământările și sbuciumările notate pe ale ei pagini, ca tot atâtea valuri și primejdii prin cari am trecut. Ba cutez să spun, că cu cât mai posomorît și mai desperat ni-se poate prezenta trecutul din partea istoriei imparțiale, cu atât mai mândri trebuie să fim, că l-am avut. Căci multă tărie de voință se cere, și mare statornicie în luptă se reclamă, pentru-ca un popor să pôtă trece prin atâtea ispite și nenorociri prin câte am trecut noi, și să rămână totuși întreg și cu credință pe lângă limba și legea sa cea strămoșăscă, cum am rămas noi.

E virtute, vrednică de admirația lumii, ca un popor relativ mic, cum am fost totdeauna, noi, Românii, să se lovăscă în curs de aproape douăzeci de veacuri de diferite valuri puternice, să ajungă de atâtea-ori în gura morții, și totuși să iese de-asupra din toate relele, să scape teafăr, și încă neapărat de nimeni, ci răzimat totdeauna numai pe propriile sale puteri.

Eată de ce deci, ori-cât de trist să ne fie lungul și sbuciumatul trecut, mândri trebuie să fim de el, pentru-că e al nostru.

Dar' ne cunoștem noi óre bine trecutul? Il avem bine stabilit și documentat, mai ales cu privire la biserica noastră străbună??

Până mai deunăzi așa credeam toți, că *da*. Credința acesta s'a clătinat însă în unii dintré noi. Trecutul nostru, pe care-l țineam bine stabilit din partea unor mari înaintași, e dat astăzi în judecată, e atacat cu proces din partea reprezentanților științei, și la pătura cultă a neamului nostru e rîndul să croiască sentența.

Știința modernă română, istoriografia nouă română afirmă, că trecutul bisericii ortodoxe române din Transilvania și Ungaria nu a fost cel cunoscut de bătrâni și din bătrâni, ci cu totul altul..

Proces mare și însemnat ni-s'a făcut. Și procesul acesta, lupta acesta purtată cu armele științei nu se va termina, prevéd, astăzi ori mâne, ci după multe schimbări de păreri. Va trece încă multă vreme până se va puté ști în mod pozitiv, că dreptatea pe care parte este și pe care parte are să rămână?

Cei-ce ni-au făcut proces pentru trecutul bisericii sunt din întemplantare numai parte interesată, nu și judecători. Partea care atacă, partea care cere verdict nou, sentență nouă, de la opiniunea publică, de la pătura cultă românescă.

For judecătoresc e deci obștea românescă. Și obștea numai așa va puté să fie imparțială în aducerea sentenței, numai așa va puté judeca după drept și dreptate, dacă ascultă și apărarea, dacă ascultă și pe cealaltă parte interesată, partea atacată. Din confrontarea argumentelor aduse *pentru* și *contra* póte apoi să iese o sentență bună, sentență adusă de ómeni drepți și iubitori de adevér.

In numele părții atacate îmi ridic cuvêntul de apărare. M'am făcut eu, póte că cel mai puțin chiămat — după ce véd că cei într'adevér chiămați întârzie să se

facă, — apărătorii bisericii mele ortodoxe române, atacată în trecutul ei din partea istoriografiei noue române, și în cartea acésta îmi espun argumentele pe basa cărora mă cred în drept a reclama în favorul ei sentența ce se va aduce, îmi înșir motivele cari mă fac să cred și să afirm, că procesul ce s'a intentat trecutului bisericii mele e pornit pe base greșite.

În cartea de față mă încerc să dovedesc (cetitoriul are să constate, dacă cu succes ori nu), că trecutul bisericii ortodoxe române n'a putut să fie decât numai acela pe care ni-l-au stabilit vechii istoriografi români, — nu altul!

Conced, că alții mai bine pregătiți și mai chiămați decât mine dovediau lucrul și mai la înțeles și în mod mult mai convingător. Însă dacă ei n'au aflat încă de necesar să-și ridice cuvântul, fie bineprimită deocamdată și numai modesta mea încercare de apărare, cu tóte că e făcută din partea celui-ce știe și simte, că e cu mult mai slab de cât alții, mai ales de cât adversarii, în manuaarea armelor cu cari se póte purta lupta pe terenul greu de străbătut al științei istorice.

Se póte, că în focul apărării voiu fi lovit și acolo unde nu trebuia, cu tóte că m'am ferit cât am putut să nu cad în greșéla acésta. Rog deci din capul locului să fiu scusat, pentru-că nu intenționat s'a făcut, dacă s'a făcut, deviare de la calea corectă a apărării.

N'am avut de loc, nici scopul, nici intențiunea, să atac, ci să apăr. Nu să lovesc, ci să prind loviturile altora, îndreptate în contra trecutului bisericii mele. Și acésta m'am simțit dator să o fac, ca fiu credincios al bisericii mele, dar' și pentru-că fie-care dintré noi e dator să contribue cu aceea ce știe la stabilirea adevărurilor, cari ori-cât de bine și de meșteșugit să fie ascunse, odată totuși trebuie să iese la ivélă, în plina lor ființă.

Dacă deci și numai cu o parte, fie cât de mică, din cele cuprinse în cartea acésta, voi fi putut contribui la nóua precisare a adevérurilor încă nelámurite, referitóre la întunecatul nostru trecut, voi fi mulțámit și mângáiat, în convingerea, că bună faptă am sėvırșit. Ear' dacá nici acest mic folos pentru causă nu s'ar poté scóte din nepretențioása mea lucrare, cetitoriul va binevoí sė-mi pună cartea în șirul acelor produse literare, destul de numėróse la noi, al căror singur merit este acela, că sunt tipărite în românește.

Sibiiu, 10 Maiu 1904.

Teodor V. Păcățian.

Cuprinsul.

	Pag.
Dogme istorice	1
Părintele Buna ca scriitoriu	8
Punctul meu de vedere	22
Argumente vechi	28
Noua teorie	42
„Nandoralbensis“	52
Decretul regelui Vladislav	100
Mănăstirea voevodului Mihaiu Vitézul	116
Vicarii episcopilor latini	130
Sava Brancovici	143
„Unirea“	161
Incheiere	172

Dogme istorice.

Are Francezul o zicătoare, care pe românește sună așa: „*Istoria e o poveste convenabilă*“. Cum s'ar zice cu alte cuvinte: istoria e o poveste *în care crede lumea*.

Nu e tocmai lipsită de adevăr zicătoarea franțuzască; pentru-că istoria e de fapt o poveste, fiind-că vorbește de lucruri pe cari nimeni nu le-a văzut, și de persoane pe cari nimeni nu le-a cunoscut, nici dintre cetitori, nici dintre scriitori, — dar' e totuși o poveste cu *fond real*.

E mai mult un roman sguditor istoria, cu multe personaje, cu crai și împărați, cu lume multă și cu ostășime multă, cu lupte și cu frământări, și mai presus de toate cu multă moarte de om. Pentru-că toți cei cu rol, și chiar și cei numai pomeniți în roman, sunt trecuți de mult în lumea în care nu mai au să lupte și să se frământe, ci în tihnă și în liniște își dorm somnul de veci.

Dar' în acest roman-istorie nu pot să fie înșirate lucruri închipuite și inventate, ca în romanele de rînd, ci numai lucruri cari aieva s'au întîmplat, după-ce s'a stabilit bine ordinea în care s'au întîmplat, și e afară de ori-ce îndoială, că așa s'au întîmplat și nu altcum.

Urméză de aci, că a scrie istorie nu e lucru ușor. Cine a rămas în viață, din vremile trecute, — barem câte unul din fiecare generațiune, — pentru-ca să ne pótă spune cu graiu viu, că ce s'a întîmplat pe vremea lor, ori cel puțin să ne pótă spune, dacă lucrurile într'adevăr așa s'au întîmplat cum ne spune istoria?

Nici unul! Câți din trecutul îndepărtat au lăsat însemnări în urma lor pe séma posterității, despre persónele mai de frunte, ori despre făptuirile mai însemnate de pe vremea lor? Fórte puțin.

Dar' istoriograful nici după însemnări de acestea, fie ele ori-cât de bine întocmite, nu se póte lua în mod necondiționat, cum nu s'ar poté lua nici după spusele omului viu, dacă ar esista unul care să fi văzut tóte lucrurile desfășurându-se înaintea ochilor sei, — pentru-că adevérul, în întréga sa ființă, istoriograful nu-l póte afla nici din astfel de isvóre.

Spusele unui singur om, precum și cele scrise de un singur om, pot să înlesnescă pe séma istoriografului aflarea adevérului și croirea judecării, dar' nu pot să-i *dicteze* judecata. Pentru-că se póte, că nu intru tóte așa s'au întâmplat lucrurile cum le espune cel-ce le scrie, ori le-a văzut cel-ce le povestește cu graiu viu.

Despre acesta ne putem convinge în fiecare zi. N'avem decât să cetim părerile ziarelor nóstre asupra vre-unei chestiuni mai însemnate, ori apoi rapórtele aduse de ele despre vre-o întrunire mai mare, și vom vedé, că fiecare raportor altcum espune lucrul, pentru-că fiecare raportor a prins lucrul din altă parte, fiecare raportor a fost condus de motive mai mult ori mai puțin subiective, cari l-au îndemnat să retacă ceva, ori să înfrumșeteze ceva.

Chiar noi înșine, fiecare dintre noi, dacă povestim o făptuire de ale nóstre proprii, fie și imediat după întâmplarea ei, n'o mai dăm de tot corect mai departe, așa cum a fost, ci, ori eliminăm aceea ce credem că n'a fost bine cum am făcut, ori mai adăugăm aceea ce trebuia să facem, dar' de fapt n'am făcut.

E fórte greu deci a se scrie istorie, și e aprópe cu neputință a se scrie istorie contimporană, în care

póte că însuși ai avut rol; și de aceea, a avut totă dreptatea generalul din Polonia, care rugat fiind într'un cerc mai mic de dame să povestéscă cum a decurs revoluția polonă, a răspuns: „Revoluția polonă eu am făcut-o, dar' n'o pot povestí“. E preocupat în măsură cu mult mai mare cel-ce a luat parte la o acțiune óre-care, decât să pótă espune cu imparțialitate, în mod obiectiv, decurgerea acelei acțiuni.

Și dacă din lucruri vëzute ori povestite de alții e greu de aflat adevërul, cu cât mai grea e stabilirea adevërilor acolo, unde nu știe nimeni să spună, că lucrurile cum s'au întêmplat?

Despre admiralul *Raleigh* se vorbește, că tocmai terminase volumul II din valorosul seu op „*Istoria lumii*“, când un sgomot mare de stradă l-a făcut să sară dela masa sa de scris și să mérgă la feréstră pentru-ca să vadă ce se întêmplă pe stradă. Se înscenase o bătaie în totă forma, pe care admiralul a vëdut-o dela început până la sfirșit. A intrevenit, ca de regulă, poliția, și făcându-se pace, admiralul s'a așezat de nou la masa sa de scris. Peste puțină vreme primește visita unui amic, căruia începe să-i zugrăvëscă în colori vii scena de pe stradă. Amicul îl ascultă cu atențiune, și în urmă îi spune: „Pardon, dar' lucrurile nu s'au întêmplat toțmai așa. Mă aflam între cei-ce au despărțit pe bătăuși, și le cunosc mai bine. Eată cum s'au întêmplat“. Și-i espune cu totul altcum întêmplarea. Admiralul ia atunci manuscris-tele volumului II din „*Istoria lumii*“ și le aruncă în foc, dându-le pradă flacărilor. A judecat așa: „Dacă nici lucrurile vëdute cu ochii mei proprii nu sunt așa cum eu le-am vëdut, cum pot să fie bine espuse în cartea mea lucrurile pe cari nu le-am vëdut?“...

Dar' n'a judecat bine admiralul. Pentru-că lucrurile îndepărtate, ochiul și mintea istoriografului le

vede mai bine decât pe cele mai apropiate. Numai pricepere destulă se aibă pentru a le pute înțelege și interpreta.

Cum se face istorie, și cum se scrie istorie? Așa, că cel-ce vrea să o scrie, nu se ia după un singur isvor, ci are să studieze cu aprofundzime și minuțiositate *tote* isvórele cunoscute, pentru-că numai așa póte să stabiléscă adevărurile istorice. N'avem din trecut decât puține fărîmături, din cari istoriograful trebuie să construeze întregul; și trebuie să-l construeze astfel, ca lumea să credă și să fie convinsă, că așa și numai așa a putut să fie. Ca lucru pozitiv fórte puțin are istoriograful înaintea sa; dar' din puținul acesta, prin combinație, prin deducțiune, cu ajutoriul rațiunei și al judecății sănétóse, el póte să stabiléscă și necunoscutul, dacă știe să așeze părțicelele cunoscute din trecutul îndepărtat astfel înaintea ochilor sei, ca să póta vedé bine legătura între părțicele și pe calea acésta să póta umplé el singur locurile góle dintre părțicelele cunoscute. La nici un cas istoriograful nu se póte lua numai după înțelesul strict al slovelor din vechile documente și scrieri, ci trebuie să străbată în *spiritul* lor, pentru-ca să afle, că cel-ce a pus datele pe hârtie, ori a compus documentul, ce a mai intenționat să spună dar' n'a spus?

Nu în înșirarea de date seci, de nume și de fapte, se manifestă deci dibăcía istoriografului, ci în corecta *interpretare* a materialului din care își compune opul. Și cel-ce nu interpretéză bine materialul adunat, apucă pe căi greșite, și se perde în întunerecul trecutului.

Istoria nu o scrie și nu póte să o scrie un singur om. Mulți ómeni, din multe generațiuni, au lucrat la istoria tuturor popórelor cari au o istorie bine stabilită. Unul a adunat materialul rămas din trecut, al doilea l-a aranjat în mod plastic, al treilea a con-

trolat și censurat lucrarea, al patrulea a făcut deducțiunile dictate de rațiune, și așa mai departe, până ce în cele din urmă, adevărurile istorice vin precisate atât de bine, încât nimeni nu le mai poate combate. Vin ridicate la rang de *dogme istorice*, pe cari lumea trebuie să le primască de bune și să credă în ele.

Dogmă istorică ajunge să fie numai adevărul a cărui probabilitate nu poate fi atacată din nici o parte; pe când *părerile* istoriografului rămân aceea ce sunt: simple păreri, pe cari le primește numai cine vrea, și le respinge cel-ce crede că are motiv să le respingă.

Pe calea acésta s'au format și la noi, Românii din statul ungar, anumite *dogme istorice*, cu privire la trecutul *național și bisericesc*.

S'a scos, încât a fost cu putință, adevărul din întunerec, realitatea din umbră, prin munca și zelul acelor mari din trecutul nostru, cari mult au asodat, mult au studiat, mult s'au chinuit până au putut întocmi operele lor, cari sunt fala literaturii noastre din trecut.

Mare muncă e cea săvârșită de ei. Pentru-că la noi întunerecul, cu privire la trecut, era cu mult mai mare decât la alte popóre. Noi nici în cele naționale, nici în cele bisericești, n'am avut și nu avem teren sigur, ci în toate a trebuit să mergem pe dibuite. Ori-unde priveau istoriografi nostri din trecut îndărétul lor, nu vedeau decât umbră și negură, luminiș nici de cum. Pentru-că luminișul îl forméză pentru trecutul îndepărtat *faptele* mari și însemnate, de cari noi nu am prea săvârșit, ori dacă le-am săvârșit, au fost trecute la activul *altora*, cu cari împreună le-am săvârșit.

Și totuși, și din trecutul atât de întunecat al neamului nostru, vechii istoriografi români au știut să scótă realitatea și adevărul, trecându-le pe amândoué

pe paginile istoriei neamului și a bisericei noastre. Și au știut să scótă realitatea și adevărul, fiindcă pe lângă sîrguința de fier cu care au adunat materialul trebuincios, nu li-a lipsit nici *bunul simț de judecată*, care i-a făcut să nimerescă bine adevărul chiar și acolo unde adevărul nu era prea evident.

Nu unul, ci mulți au fost și ei, cei-ce au lucrat la istoria noastră; și au lucrat, nu invidiindu-se și dușmănindu-se unii pe alții, ci conducându-se unii pe alții, și arătând unul altuia calea care póte să-i scótă la luminiș din pădurea désă, din labirintul întunecos al trecutului nostru.

Nu certându-se, ci îndreptându-se unii pe alții au lucrat cei din trecut, în bună înțelegere, și de bună credință fiind toți, că așa cum ei l-au stabilit și nu altcum a putut să fie trecutul nostru.

N'au scuturat nici ei din mîneacă afirmările lor, ci le-au scos din isvóre bine studiate și bine interpretate. Ear' spusele lor au fost crezute, pentru-că purtau pe frunte pecetea *probabilității*. Vedeau și simțiau toți, că numai așa cum spun ei au putut să se fi întemplat lucrurile în trecut.

Spusele lor au devenit deci — *dogme istorice*. În materie de istorie *națională* avem dela ei dogma, că suntem fiii Romei, urmași ai Romanilor aduși de împăratul Traian pe aceste plaiuri, ear' în materie de istorie *bisericescă* dogma, că am fost primii creștini în țera acésta, și că ni-am avut totdeuna în trecut episcopii nostri, și metropolitul nostru, cu reședința în Alba-Iulia.

În dogmele acestea ne-am născut, în dogmele acestea am crescut.

Dar' s'au sculat acum ómeni noi, cu multă carte și învățatură, învățați din zilele noastre, și ne spun, că dogmele noastre sunt *false*.

Ne soméză să ne lăsăm de ele, și ne spun, că fundamentul acestor dogme este *șubred*.

Ne spun, că *nu-i adevărat*, că am fi avut metropolie română în trecut. N'am avut nimica, nici episcopi, nici metropoliți. Am fost oi perdate, pe cari, în lipsă de păstori, le-a muls cine a voit, și cine a putut!...

Óre așa să fie? Să dăm crezământ spuselor lor?

Să examinăm întâiu bine argumentele aduse pentru întărirea acestor afirmări.

A scris în chestia acésta dl *N. Iorga* din București o carte („*Sate și preoți*“), și a scris una și d-nul canonic din Blaj, *Dr. Augustin Bunea* („*Vechile episcopii românești, a Vadului, Geógiului, Silvașului și Bělgradului*“) și ambii susțin, că *n'am avut metropolie în trecut*.

Cu argumentele principale ale acestor doi scriitori de frunte români mă voiu ocupa în cele următoare, întâiu însă doresc să analizez modul de scriere al autorului din urmă, al dlui canonic *Dr. Bunea*.

Părintele Bunea ca scriitoriu.

Nu voi fi singurul greco-oriental, care recunoște aceea-ce trebuie să recunoască toți Românii de bine, că părintele canonic *Bunea* este unul dintre puținii, prea puținii bărbați de frunte români din zilele noastre, care, amăsurat caracterului ce-l împodobește, amăsurat frumóselor facultăți cu cari l-a înzestrat natura, și amăsurat activității sale dezvoltate pe diferitele terene ale vieții noastre publice, e în drept a reclama stima și recunoștința tuturor Românilor. Și părintele canonic *Bunea* întrunește de fapt, în plină măsură, stima și încrederea tuturor. Ne închinăm toți în fața erudițiunii sale, și admirăm zelul și răbdarea, cu care a știut să-și adune vastele cunoștințe ce le are, admirabilul magazin de date din prea tristul nostru trecut, un magazin pe care nu-l ține încuiat, ca alții, numai pentru sine, ci i-a deschis ușile și pe séma obștei românești, ca și ea să-și pótă forma o icónă fidelă despre trecutul nostru îndepărtat și ascuns în negură désă.

Bărbat integru în cele naționale, orator escelent, scriitoriu distins, étă tot-atâtea însușiri frumóse, cari trebuie să-l facă fruntaș între fruntași pe dl *Bunea*, și pe cari trebuie să i-le recunoască domnului *Bunea* și dușmanii, dacă ar fi să aibă dușmani, însușiri însă, cari — conștiu că le are, — póte că l-au făcut pe dl *Bunea* și ceva cam *încredut*.

La adunarea generală a „*Asociațiunei*“, ținută anul trecut în Baia-mare, venise vorba, într'un cerc mai restrîns-confidențial, despre demisionarea dlui *Bunea*

din postul de membru al comitetului central, și un alt fruntaș al neamului nostru a scăpat din gură vorbele: „E capriț; dar' părintele Bunea *póte* să-și permită și câte un capriț“. Am aflat, că cuvintele rostite erau adevărate. Și fiind-că am scăpat și eu din condeiu cuvântul *încredut*, fie-mi permis a-l întregi astfel: „însă *póte* să fie și cam *încredut*, fiind-că încrederea în sine, în puterile proprii, are baze la dl *Bunea*“.

Nu se va supăra însă dl canonic *Bunea*, dacă cu toate acestea-i voiu spune, că are, ca scriitoriu, și scăderi, părți slabe, cari detrag din valoarea lucrărilor sale. Lucrul de altcum nu e de mirat, fiind-că precum om desăvârșit nu există în lume, așa nici scriitoriu desăvârșit nu *póte* să existe. Carte fără scăderi și fără greșeli încă nu s'a tipărit. Dar' cărțile nu după greșelile constatate vin judecate, ci după *impresiunea generală*, pe care a făcut-o cartea asupra cetitorului. O accentuez acesta din capul locului, pentru-ca să nu se credă, că eu, constatând scăderi în scrierile dlui *Bunea*, 'i-ași condamna și respinge cărțile. Nu; cărțile dlui *Bunea*, din domeniul istoriei, — chiar și cu scăderile pe cari le au, pot să fie foarte bune. Căci e bogat și prețios materialul cuprins în ele. Constat însă, că dl canonic *Bunea* nu e prea norocos în *aranjarea* prețiosului material istoric pe care 'și-l-a adunat. Și nu e norocos din motivul, că singur, *din adîns*, caută să-l aranjeze rău și greșit.

Domnul canonic *Bunea* e adecă mai mult *preot* decât *scriitoriu*, ceea-ce e o notă foarte bună pentru preotul *Bunea*, dar' e în detrimentul istoriografului *Bunea*.

Domnul *Bunea* își arangiază materialul istoric așa, ca conclusiunile să iese nu în favorul adevărului istoric, ci în favorul *bisericeii sale*. E preotul bisericeii sale dl *Bunea* chiar și atunci când scrie istorie, și

misiunea de preot stăpânește pe scriitoriul dibaciu și-i conduce gândirea și judecata.

Și acésta e o greșelă mare, pe care i-a descoperit-o și criticul magiar *Görög Ferencz*, de altcum apreciator favorabil și elogios al lucrărilor d-lui canonic *Bunea*.

Țin să accentuez, că istoriograful trebuie să fie desbrăcat de ori-ce alte considerațiuni, și să nu aibă în vedere decât numai stabilirea adevărului. Prin urmare, nu e corect, dacă în scrieri din domeniul istoriei, chiămate să facă lumină asupra trecutului nostru, figuri mari, istorice, aparținătoare unei confesiuni, vin tratate cu dispreț, ori chiar cu ură, numai pentru-ca figurile, póte că mici de tot, ale altei confesiuni, să fie scóse mai bine la lumină. Sistemul acesta de a face istorie s'e-l lăsăm pe séma celor-ce l-au inventat, în scopul de a ne întuneca și mai mult trecutul național, avênd interes să ni-l întunece, — ear' noi să nu-l adoptăm, și să nu imităm pe contrarii nostri.

Istoriograful, dacă vrea să fie drept, cum adecă e dator să fie, înainte de a-și croi judecata asupra vre-unui bărbat din trecut, cu rol însemnat în viața noastră publică, trebuie să precumpênescă bine tóte împrejurările în cari a trăit, și tóte greutățile cu cari a avut să lupte, pentru-că judecata sa numai atunci póte să fie bună și dréptă.

Așa cred, că nu găsim în întréga istorie a lumii arhieru, care să fi făcut pentru biserica sa atâta cât a făcut marele *Șaguna* pentru biserica națională gr.-ort. română din statul ungar. A făcut însă *Șaguna* aceea-ce a făcut, fiind-că i-au fost prielnice împrejurările; *a putut* să facă. Același *Șaguna*, între alte împrejurări, nu putea să facă atâta cât a făcut. Cu capul seu cel luminat, cu dorul și rívna de a-și aduce la vază și mărire biserica, dacă *Șaguna* trăia în zilele

lui Ioan de la Prislop, Marcu de la Feleac, ori Macarie de la Galați d. e. nu putea să facă atâta cât a făcut în zilele în cari a trăit, pentru-că nu-l îngăduiau împrejurările. Făcea însă totuși Șaguna și atunci ceva, atâta cât putea să facă pentru biserica sa, și istoriograful chiar și pentru puținul acesta trebuia să-l scotă mare, dată fiind greutatea împrejurărilor și a zilelor în cari a trăit.

Domnul canonic *Bunea* bagatelisează însă tot ce e greco-oriental în trecutul nostru; și asta nu e bine. Ar trebui să știe dl *Bunea*, că nu poate să ne atingă decât dureros, pe toți greco-orientalii, sentența extrem de aspră croită asupra metropolitului din trecutul îndepărtat *Sava Brancovici*, care pentru ȳilele de atunci cu adevărat lucru mare a săvirșit când a introdus în biserică limba românească ca limbă liturgică, și mare nedreptate îi face domnul *Bunea* când îi atribue tendențe pe cari nu le-a avut, pentru-că metropolitul *Sava* a fost un aprig apărător al bisericii sale în contra calvinismului, ear' nu că i-ar fi deschis calvinismului ușa pentru a-i lăsa intrare în biserica greco-orientală, și pentru-că metropolitul *Sava* a amenințat cu pierderea popiei pe preoții cari „*nu se nevoesc cu românie, ci tot cu sârbie*“, ear' nu că ar fi „lăsat ușiță pentru mântuirea limbei slovenești“, — cum zice dl canonic *Bunea*. Și ar trebui să știe dl *Bunea*, că ascuțișul nedreptății de care împărtășește pe metropolitul *Sava* ne atinge pe noi, cei de astăzi, cari privim în acest metropolit, cu tragic sfârșit, din trecutul bisericii noastre, pe martirul legii noastre dreptmăritore.

Și de ce o face dl *Bunea* acesta? Pentru-că, cum am spus, din el vorbește *preotul*, nu istoricul, preotul bisericii sale, care ar dori să întunece meritele și gloria acestui metropolit, numai pentru-ca să potă eși mai la față cei următori ai bisericii sale. Să nu

se mire deci dl Bunea, că scrierile sale sunt timbrate de *tendențiose*, ceea-ce nu s'ar întâmpla, dacă dl Bunea ar fi întâiu istoriograf și apoi preot. ér' nu aceea-ce e: *preot*, și apoi istoriograf.

A doua scădere în scrierile dlui *Bunea* e aceea, că prea ar voi dl autor să fie *autoritar* în materie de istorie. Așteptă, ba pretinde, ca toți să ne luăm după teoriile și descoperirile d-sale, și creșându-i pe cuvânt, să nu mai ținem la „*născocirile*“ din trecut.

Nu e bine însă nici așa. În ori-ce ram al științei, dar' mai ales în materie de istorie, nu poate să-și *impună* nimeni cu de-asila părerile, fie ele de altcum ori-cât de corecte și ori-cât de adevărate. Tot ce e nou, e primit la început cu ore-care neîncredere. Lumea trebuie să se obicinuiască întâiu cu noiele descoperiri și cu noiele adevăruri. Și dacă sunt bune părerile cele noue, își fac ele singure calea spre biruință, fie *inventatorul* lor ori-cât de aspru criticat și combătut. Octroate însă nu pot să fie, la nici un cas. Să ne gândim numai la *Galileu*, ilustrul matematic și astronom italian, care a susținut învîrtirea pământului în jurul sórelui. Ce persecuțiuni a trebuit să îndure pentru părerile sale, încât în cele din urmă a trebuit să retracteze! Și totuși, părerile sale au eșit biruitoare, și au trecut în convingerea obștei omenești.

Așa și părerile domnului canonic *Bunea*, dacă ele sunt corecte și adevărate, negreșit că-și vor face calea singure spre suprafață, mai curând, ori mai târziu, când după alte neobosite scrutări temeinice, săvîrșite din partea celor-ce vor călca în urmele d-sale, se va pute stabili în mod neîndoelnic adevărata și fidela icónă a trecutului nostru, acum încă atât de întunecat; și atunci tot a domnului *Bunea* are să fie gloria (dacă ideile sunt ale sale, originale, ear' nu *adoptate*),

pentru-că d-sa a stabilit, că în care direcțiune au să se facă scrutările. Pe când, din contră, ori-cât de mult și-ar impune dl Bunea vederile, dacă ele nu sunt corecte și adevărate, vor rămâne tot numai vederi individuale, vrednice de tot respectul, dar' nu vor trece nici-odată în convingerea obștei românești.

Va ști foarte bine părintele Bunea, că în știință nu poate să-și spună nimeni, ori-cât de învățat să fie, ultimul cuvânt, pentru-că știința nu stă pe loc, ci merge mereu înainte cu ómenii. Și ar fi trist dacă n'ar fi așa, ci știința ar rămâne staționară. Ca ram al științei nu poate deci nici istoria să rămână staționară, ci merge și ea înainte. Astăzi se descopere un lucru nou, mâne altul, care, ori întărește și întregește aceea ce aveam adunat până aci din fărîmăturile trecutului, ori nimicește câte un colț din palatul „născocirilor“, pe care ni-l-am ridicat. Și astfel în contínuu se drege, se tocmește, se repară la palatul istoriei.

De unde poate ști dl Bunea, că mâne ori poimâne nu se va descoperi vre-un document autentic, astăzi încă ascuns undeva, din care să se pótă constata până la evidență, că totuși „născocirile“ celor din trecut sunt adevărate, ear' nu individualele păreri ale dlui Bunea? Și de unde poate să știe dl Bunea, că întemplarea, care jócă rol mare și în istorie, nu va face, ca în urma vre-unor săpături să se deie de cripte cu sicriuri pline de rămășițe de ornate arhieresti, cari ar dovedi până la evidență, că acolo au fost înmormântați pe vremi episcopii și metropoliții Românilor din Ardeal?

Dar' unde am ajunge, dacă fiecare scriitoriu ar fi în drept să-și impună și octroeze obștei părerile sale? Tocmai din contră, obștea e în drept să-și alegă dintre părerile scriitorilor pe acelea cari ei îi convin, cari

după a ei judecată stau mai aproape de adevăr, sau cel puțin de *probabilitatea* adevărului.

De aceea, țin că foarte riscată a fost afirmarea unui critic tinăr al dlui Bunea, care zicea, că nu vor trece nici zece ani, și toți vom fi convinși despre adevărurile istorice stabilite din partea dlui Bunea; pentru-că în plină convingere, și cu siguranță pot să spun, că nu zece, ci foarte multe zeci de ani vor trece, și noi tot vom crede în „*născocirile*“ stabilite de vechii nostri istoriografi, fiind-că d-nul Bunea nu le-a putut clătina, cu atât mai puțin răsturna.

A treia și cea mai mare scădere a părintelui canonic *Bunea* ca scriitor e aceea, că în discuțiile, în polemiile purtate cu cei ce-și permit să fie de altă părere și să combată vederile și argumentele d-sale, e din cale afară aspru și necruțătoriu, — ceea-ce nu se potrivește de loc cu rolul omului științei, care numai cu greutatea argumentelor are să convingă, nu cu greutatea vorbelor, și nu se potrivește nici cu rolul preotului, a cărui chiămare este, să facă cu blândeță și cu toleranță lumină în sufletele stăpânite de întunec.

Modul acesta de combatere, împrumutat din statul vecin, ar fi bine să nu-l introducem și în chestii de curată știință, ci să ne pară rău că-l avem introdus în presă, în discuțiile purtate pe teme politice, de unde încă ar trebui eliminat cu desăvîrșire. Părintele *Bunea* se nu imiteze în privința acésta pe dl *N. Iorga* din București (care de altcum încă începe să fie mai calm și mai cumpătat la vorbă), pentru-că dl Iorga nu e preot, și dl Iorga trăește în altă țară, în alt mediu, între alți ómeni, cari țin că nervositatea e energie, tărie de voință, pe când la noi nervositatea nu e alta decât bółă, o bółă urită.

E lucru limpede apoi, că cel-ce a adoptat odată acest mod de combatere, trebuie să devină *personal*,

fiind-că vorbe aspre nu se pot spune la adresa chestiei, ci numai la adresa persoanei care discută chestia. Așa și dl. Bunea, e foarte personal în răspunsurile sale.

Dar' ce are a face persoana, când e discutată chestia?

Are foarte mult a face. Acest sistem de combatere *acopere lipsa argumentelor*.

Schopenhauer îi zugrăvește bine pe cei-ce, în lipsă de alte arme, luptă cu arme *personale* și sunt necruțători față de adversari în polemiile lor. Scrie astfel despre ei:

„Wenn man merkt, dass der Gegner überlegen ist, und man Unrecht behalten wird, so werde man persönlich, beleidigend, grob. Das Persönlichwerden besteht darin, dass man von dem Gegenstand des Streites, weil man da verlorenes Spiel hat, abgeht, und den Streitenden und seine Person irgendwie angreift. Beim Persönlichwerden verlässt man den Gegenstand ganz, und richtet seinen Angriff auf die Person des Gegners. Man wird also kränkend, hämisch, beleidigend, grob. Es ist eine Appellation von den Kräften des Geistes an die des Leibes, oder an die der Tierheit. Diese Regel ist sehr beliebt, weil jeder zur Ausführung tauglich ist, und wird daher häufig angewandt“. (Românește: „Când vedem, că contrariul e superior, și că nu vom primi câștig de cauză, devenim personali, ofensători, grobiani. A deveni personal reșede în aceea, că deviem dela obiectul de certă — fiind-că aci am perdut jocul, — și atacăm pe óre-care cale pe acela cu care ne certăm, și persoana acestuia. Când devenim personali părăsim obiectul cu desăvârșire, și îndreptăm atacul asupra persoanei. Devenim așadară priceunitori de măhnire, răutăcioși, ofensători, grobiani. E un fel de apelație dela forțele spiritului la ale corpului, ori la ale animalității. Regula acesta e foarte iubită, fiind-că fie-care e capabil să o esecutive, și de aceea vine de multe-ori pusă în aplicare“.)

Cei mai mulți dintre polemizătorii noștri se vor recunoște ca bine zugrăviți în aceste puține cuvinte ale lui *Schopenhauer*, pentru-că cei mai mulți dintre

ei, când au să lămurască câte ceva, pe calea *acésta* apucă, ca mai ușoră pentru a „*combate*“ cu succes.

Dar' succesul e aparent, și e constatat și recunoscut numai de aceia, cărora le plac picanteriile. Ómenii serioși nu caută și nu vor afla nici-când succesul unei *combateri* în asprimea vorbelor întrebuintate. Căci cu personalități și cu vorbe aspre nu se lămu-rește nici o chestie. Și cetitorului serios, opiniunei publice, care vrea să cunoscă curatul adevăr în chestia de certă, nu-i este de *persónă*, ci de *chestie* însași. Poftescă deci domnii combatanți și-și lase persoanele la o parte. Reguleze-și trebile personale pe altă cale, mai puțin publică, ear' publicului cetitoriu espună-i numai dovețile, argumentele, fie-care pe ale sale, și lase-l apoi să judece, că adevărul pe a cui parte este, și că dintre cei cu certa care e ignorantul, hăbăucul, prostul, măgariul. Pentru-că publicul cetitoriu forméză forul judecătoresc, și numai sentența de el adusă e valabilă!

În anul trecut cineva își spusese cuvântul în „*Telegraful Român*“ din Sibiiu asupra cărții dlui Bunea. Iscălise astfel: „*Non quis sed quid*“. Ce a făcut d-nul Bunea în răspunsul ce i-a dat în „*Unirea*“ din Blaj? S'a apucat întâiu să-și batjocorescă adversarul pe tema lui „*quid*“, că e adecă „un *ce*“ nu „un *cine*“, ear' pe urmă l-a luat la scărmanare pe tema „*Imitațiilor lui Ioan dela Buceciu*“, ne mai slăbindu-l din titulaturi ca „ignorant“, „hăbăuc“, și alte grațiosități de asemenea greutate, cuvinte, cari în discuțiile științifice nu au loc, nu e permis să aibă loc.

Dar' ce are a face, întreb eu, cartea imitațiilor lui Ioan dela Buceciu, cu vechea metropolie română?

Și apoi, Ioan dela Buceciu a scris și alte cărți nu numai imitații; cărți de valóre, cari l-au făcut vrednic de a fi înrolat între nemuritorii Academiei

Române. A scris și opuri istorice, prin urmare era competent să-și spună cuvântul în chestia vechei metropolii române, combătând părerile altora.

Dar' dlui Bunea nu-i place să fie combătut, și de aceea se supără când vine cineva să-i critice scrierile, pe când ar trebui să-i pară bine, fiind-că tocmai prin critică, fie ea ori-cât de aspră, câștigă valoare cărțile cu adevărat de valoare. Să nu se supere dl Bunea, dar' trebuie să-i spun, că cu proverbiala sa supărare face impresia muerii sulemenite, care se certyă cu bărbatul, că ea nu e sulemenită, dar' nu permite bărbatului să-i pună degetul pe obraz pentru-ca să se convingă dacă e sulemenită ori ba.

„Imitațiile lui Ioan dela Buceciu“, — ca să revin asupra lor, — nu sunt produse noue literare, ci, după-cum știu eu, sunt lucrări cari au fost publicate toate la timpul seu prin ziarele noastre umoristice de pe vremuri, și au fost cetite cu plăcere, ca lucrări de haz, fără ca lumea, pe atunci mai puțin pudică, (sau pudibundă) ca cea de astăzi, să se fi împedecat în ele.

Dar' păcătos și vinovat să fie Ioan dela Buceciu pentru imitațiile sale; și chiar să nu fie acela cine e: nu mă privește absolut deloc; și dacă 'mi spune vre-un adevăr acceptabil în materie de istorie, *am să îl primesc*, întocmai cum primesc și adevărurile acceptabile ale dlui Bunea.

Ce are deci a face, — întreb de nou, — cartea imitațiilor lui Ioan dela Buceciu cu vechia metropolie română din Ardeal?

Răspunsul, nu fie cu supărare, se cuprinde în aceea-ce ne spune Schopenhauer în cuvintele citate mai sus. Se face abatere din adins de la obiect, pentru-că lupta nu poate fi susținută cu sorți de isbândă.

Tot în anul trecut a mai scris cineva, érăși în „Telegraful Român“, că dl Bunea ia lucrurile prea din

punct de vedere confesional în monografiile sale. Nouă supărare, și noue personalități. Cum a răspuns dnul Bunea în „Unirea“? Așa că a reprodus un întreg articol din altă fôie, în care se scrisese despre mari destrăbălări în biserica gr.-ort. sêrbescă și în nex cu acelea se făcuse alusiune și la pretinse disordini în biserica gr.-ort. română.

Intreb și aici, ce are a face pretinsa, dar' nedovedita destrăbălare, cu chestia vechei metropolii?

Răspunsul îl găsim éráși la Schopenhauer, în cuvintele citate.

Am și eu ochi și urechi. Vêd multe și aud multe. Și am inimă care mă face se simțesc, și am rațiune care mă face să judec. Vêd și știu, că multe lucruri nu se întêmplă în biserica mea și nu se fac așa, cum ar trebui să se facă. Dar' pentru aceea biserica întregă e óre de vină, biserica pe care o forméză *toți credincioșii*? Dacă avem fețe bisericești (căci avem), cari nu stau la culmea chiămării, ele singure sunt vinovate, ear' nu biserica, pe care pôte că pe nedrept au ajuns să o slujască — *rêu*. Cu dispariția lor de pe arena vieții publice, căci o vieță de om au și ele, nu mai multe, are să dispară însê și rêul, și biserica tot întregă rămâne și tare în temeliile ei. Pentru-că temeliile îi sunt poporul, și poporul nu se clatină.

Știu și eu, și știu și alții, că avem fețe bisericești, cari numai după învățăturile lui Christos nu procedéză în acțiunile lor. Dar' óre alte confesiuni nu le au? Biserica domnului Bunea nu le are și nu le-a avut? El consult deci și e cu drept, ca întréga biserică să fie timbrată de stricată, de întrată în stare de destrăbălare?

Patimi omenești, scăderi, păcate, pot să aibă și fețele bisericești, ale tuturor confesiunilor, și aceea-ce se pôte îndrepta pe cale disciplinară, se îndréptă pre-

tutindenea. Se îndreptă și în biserica mea. Pentru interiorul seu însă, pentru cuprinsul inimei sale, dee-și fiecare sémă înaintea eternului judecător, atunci când va ajunge să stee în fața lui.

Dar' se revin la obiect. Sunt convins, că domnul *Bunea* nu are trebuință să recurgă la personalități atunci, când vrea să răspundă vre-unuia dintre criticii sei mai aspri. Arsenalul argumentelor sale e cu mult mai bogat decât să nu pótă afla în el răspunsuri potrivite, calme și *obiective*, la tóte contradoveđile ce i-se aduc. De aceea, face rău că se dimitte la personalități și la cuvinte aspre. Și pot să-l asigur, că ómeni cari îi stau fórte aprópe, nu-i apróbă, ci îi condamnă acest mod greșit de combatere.

Înțeleg, și admit chiar, ca în politică să se facă personalități, fiind-că aci stau față în față persónele conducétore, cari au interes să se compromită și discrediteze reciproc în fața mulțimei, pentru-ca mulțimea să se iee apoi după cel-ce a rămas biruitoriu.

În politică poți să fi deci cât de aspru și necruțător, agresiv și violent față de contrariul pe care vrei să-l dai la o parte, nimicindu-i vađa și popularitatea.

Dar' ce folos are știința, dacă pe contrariul cu care discuți îl dai la o parte, și ce folos se naște de aci pentru însași chestia discutată? Ai adus prin ácéta chestia mai aprópe de lămurire și de resolvare? Nu; în schimb însă *ai disgustat pe alții*, cari póte că încă aveau să spună vre-un cuvânt de lămurire, și i-ai adus la tăcere, fiind-că nu fie-care are poftă să se espună dăscălirilor aspre și ofensátore; ear' prin ácéta a rămas chestia însași nelămurită.

După părerea mea, scriitorii nici n'ar trebui să între în discuții cu criticii lor, și étă de ce. Când eu scriu o carte asupra vre-unei chestiuni, am să-mi espun

în ea clar și la înțeles vederile, așa, ca totă lumea să mă înțelegă. Dacă cineva nu m'a înțeles, și pe tema acésta îmi face critică, e tréba lui, pe mine nu mă privește. Eu n'am să vin și să-i esplic, că lucrul cum trebuie să fie înțeles, pentru-că prin acésta ași recunoște, că într'adevăr scrierea mea e defectuósă, n'a fost destul de clară, are trebuință de interpretări. Îmi condamn deci eu singur lucrarea. Și apoi fiind vorba de mine, ca autor al cărții, nu se cuvine să mă postez în fața publicului și să strig: „*eu* am dreptate, pe partea *mea* e adevărul, nu pe partea criticilor“.

Dacă am avé noi critici, — precum nu-i prea avem, — a lor tréba ar fi să discute în mod contradictoric, în fața publicului cetitoriu, cărțile de valóre, cum sunt bună-óră cărțile d-lui Bunea, și atunci mai curênd s'ar face lumină de cât dacă autorul însuși intră în luptă și în polemii pentru a-și apăra cartea, fiind-că din firea lucrului urméză, ca autorul să fie — *preocupat*. Pentru autori numai atunci ași admite intrarea în luptă și în discuții, când ar fi provocați de-adreptul să producă dovețile cari nu se cuprind în cărțile lor, în care cas ar face numai o *intregire* reclamată de împrejurări la cari nu s'au gândit întâiași-dată. Ear' dacă totuși se vede silit autorul să între în discuție pentru a-și apăra productul minții, aștept și pretind de la fie-care, să fie calm și obiectiv, și să fie cruțător, nu față de adversar, pe care póte că nici nu-l cunoște, ci față de publicul cetitoriu, care în cele din urmă nu e consiliu sanitar în permanență, instituit pentru-ca să stabiléscă gradul de nervositate la fie-care dintre noi, ci e for judecătoresc, cu chiământarea să stabiléscă pe care parte e adevărul și dreptatea. Și ar fi trist, fórte trist, dacă adevărul și dreptatea ar fi totdéuna pe partea aceluia, care știe striga mai tare, ori știe folosí cuvintele cele mai aspre.

Să ne ținem deci în privința acésta toți de înțeleptele cuvinte pe cari ni-le spune *Décsy Sámuel* în cartea sa despre originea corónei ungare, — probabil pe basa tristelor experiențe făcute de el însuși, — scriind într'un loc astfel:

„Defăimarea altora nu compete ómenilor de știință, ci — babelor. Dacă tu ai cetit, ai văđut, ai esperiat mai multe, și ai mai bună facultate de a judeca de cât deaprópele tđu, — pentru acésta n'ai sė-i sfășii renumele, fiind-că *se află ómeni mai cu talent și de cât tine*. Dacă el a greșit, apoi a greșit ca om cu minte mărginită; dar' și tu ești ființă supusă aceleiași debilități. Dacă veđi că a poticnit, *nu cu mánie și cu murdărie, ci cu blándeță și cu prietinie* ai sė-l conduci la calea dréptă. Cum el a greșit acum, *poți sė greșești și tu altă-dată*, fiind-că nici mintea ta nu e nemărginită, și atunci vei vedé cât de bine e, dacá alții, ori retac greșelile tale, ori ți-le fac cunoscute pe cale prietinescă. *Toleranța reciprocă este prima fiică a iubirei deaprópelui, ear' virtute mai nobilă de cât acésta nu esistă pe lume*...**)

Să ne însemnăm bine cuvintele acestea, și cel puțin în discuțiile științifice sė introducem alte moravuri, și alt sistem de combatere: *sistemul argumentelor*, abandonând cu desăvırșire sistemul vorbelor slabe.

*) *Décsy Sámuel* „A magyar szent koronának és az ahhoz tartozó tárgyaknak históriája“ (Viena, 1792) pag. 205.

Punctul meu de vedere.

Pe mine personal (și poate că și pe alții) foarte puțin mă împoartă, din punct de vedere *confesional*, dacă am avut ori n'am avut metropolie română în vremile îndepărtate. Biserica mea nu perde nimica dacă se constată, în mod vrednic de creșmânt, că *n'am avut*, și nu e cu nimic mai puternică și mai vedită, dacă ajungem cu scrutările la rezultatul, că *am avut* metropolie. E și într'un cas și într'altul aceeași pe care o avem astăzi, cu părțile ei bune și cu părțile ei slabe. Nu câștigă însă nimica nici biserica greco-catolică română prin dărîmarea întregii credințe puse în trecutul bisericii noastre greco-orientale, pentru-că și ea rămâne aceeași care e astăzi, cu favorurile și cu scăderile ei, fie că noi greco-orientalii am avut ori n'am avut metropolie în trecut.

Dacă e sē-mi mărturisesc boldul inimei, o spun fără rezervă, că mie mai bine mi-ar conveni dacă s'ar putē adeveri, că *n'am avut* metropolie, și n'am avut episcopi în vremile de demult, pentru-că și dacă i-am avut, ei n'au fost alta decât tot atâtea figuri simple, de tristă aducere aminte, de la cari nu ni-a rămas nici măcar un mic semn, că au fost și ei pe lumea acēsta, în demnitatea cutare, de atunci și până atunci. Ear' decât așa archipăstori, cari sigur că nici n'au fost de neamul meu, mai bine lipsă! În privința acēsta trebuie sē dau deci dreptate istoriografilor străini, cari ne presentă clerul din trecut ca aflător pe o trēptă foarte inferiōră, și cari ne spun, că clerul nostru nu se îngrija de-cât de burta proprie.

Chiar dacă am avut deci metropoliți și episcopi în veacurile îndepărtate, de mare folos nu ni-au fost. Și în ochii mei cu mult mai mare valoare are ciobanul cel simplu și necărturar de la munte, care mi-a conservat *doina românească*, și iobagiul cel împovărat cu sarcini și cu greutate de tot felul, care în coliba sa sărăcăcioasă mi-a conservat *limba cea dulce strămoșască*, — de cât întreaga cetă preoțescă și călugărească din trecutul nostru îndepărtat, care mi-le-ar fi înmormântat pe amândouă, dacă atîrnau numai de la ea.

Așa ne spun cronicarii vechi, străini și români, că aveam în trecut mănăstiri multe, cu mulți călugări, și cu egumeni, mănăstiri frumoase și înzestrate cu frumoase averi și cu întinse bunuri.

Ce urmă ni-a rămas de ele, — întreb eu, — și ce au lăsat în urma lor acei mulți călugări și egumeni adăpostiți în ele?

Nimic, absolut nimica; nici măcar o scurtă descriere a mănăstirei lor, a locului pe care a fost ridicată, a împrejurărilor cari au provocat înființarea ei, ori barem o listă despre „*frații*“ aflători între zidurile tot atât de mute ale mănăstirei, pe cât de mute au fost în privința acésta buzele lor.

Așa ne spun cronicarii, earăși români și străini, că am avut episcopi în trecut, în localitatea cutare și cutare. Dar' cu excepțiunea metropolitului *Sava* și *Ioreste*, nici despre unul nu ne prea poate spune nimeni, că ce fapte mai însemnate a făcut pentru biserica română și pentru credincioșii ei, în cursul vlădiciei sale? Despre unul dintre ei numai așa am putut ajuage, noi, cei de astăzi, la fericirea de a lua cunoștință, că vremelnica sa existență se află stînsă în întunerecul trecutului, că cineva, copiind sfânta evanghelie, într'un moment de bună inspirație a scris pe pagina primă a cărții, că a fost copiată pe vremea

când vlădică era cutare. Ear' despre altul earăși nu-mai așa am putut fi puși în poziția de a ști că a trăit, că s'a adresat stăpânirii cu rugarea să-i scótă *birul* de la popi și de la comune. Căci acésta era întréga lor activitate! Să adune bani albi pentru zile negre, cari pe deasupra mai erau și fórte nesigure. Să es-ploateze credulitatea și simplitatea poporului. Obi-ceiu întrodus de Grecii cei mulți, cari inundaseră țera, nu pentru a lăți credința și învățăturile dumnezeesti, ci pentru a-și umplé desagii, trecênd apoi cu ei plini îndêrêt, în patria avută. Și obiceiul acesta pécătos s'a perpetuat până în zilele nóstre, când încă putem vedé membri din cler, stăpâniți de patima lăcomiei după avere, și nisuitori să facă numai parale cât de multe, ca și cum acésta ar fi singura ori principala lor chiămare.

Cu un cler stăpânit de astfel de porniri, înzestrat cu astfel de însușiri, străin, în mare parte, de neamul nostru, nu e mirare deci că n'am putut face progres în trecut, ci am rămas îndêrêtuț tuturor neamurilor din țera, precum fórte natural are să fie, că dacă ar rămâné altuite pornirile și însușirile acestea și în clerul nostru de acum și în cel viitoriu, ele nu vor aduce nici o vađă și nici o mărire pe séma bisericeii nóstre dreptmăritóre, cu care ne lăudăm că e *cea mai veche* în patria nóstră.

Da; e cea mai veche, însă nu în urma meritelor clerului din trecut, care odată își părăsise turma, ci în urma statorniciei poporului, care cu tenacitate a ținut la legea sa cea strămoșescă.

Poporul ni-a conservat frumósa doină românescă, poporul ni-a conservat dulcea limbă românescă, și poporul ni-a scăpat de perire și legea strămoșescă!

Cu un alt cler românesc, cler conștiu de chiă-marea și de datorințele sale, cler destul de lumi-

nat pentru a fi în stare să lumineze și pe alții: era imposibil să trecă în trecut atâta putere de inteligență română, — întreaga noastră aristocrație, — când la legea romano-catolică, când la calvinism, pentru-că glasul convingător al episcopilor și protopresbiterilor nu i-ar fi lăsat să-și părăsescă legea, și deodată cu legea și limba. Dar' cum putea să convingă pe cineva glasul, care numai atunci se aușia, când îi trebuia „bir“ și alte „birșaguri“?

Cu cât mai superior era clerul sârbesc de pe vremile acelea, cu toate-că încreștinarea Sârbilor s'a făcut cu mult mai târziu de cât a poporului nostru!

Avut'au și Sârbii mănăstiri, cari astăzi nu mai există, pentru-că le-au nimicit vremile dușmănoase, dar' despre existența mănăstirilor lor au rămas pentru cei din zilele de astăzi documente bine conservate, însemnări și lămuriri prețioase.

Avut'au și Sârbii călugări și egumeni, dar' acestia nu și-au aflat împlinirea datorinței numai în a bate toca, a face mătâni, a aduna crițari și a cânta în strană, ci ei au pus mâna și pe condeiu, și în mod simplu dar' convingător au descris toate evenimentele mai însemnate, nu numai din zilele lor, ci și din vremile de mai înainte, după-cum le-au aușit ei din gura bătrânilor, cari earăși le prinseseră de la alți bătrâni, conservându-le prin tradiție.

Material prețios au lăsat în urma lor mulți dintre călugării sârbești pe séma istoriei, cum e de es. descrierea atacurilor îndreptate în contra mănăstirei Hilendar de către armata turco-catalonică, la anii 1305—1308, în care descriere necunoscutul călugăr espune bravura manifestată din partea egumenului *Daniel* în acésta desperată luptă de apărare. N'are destule cuvinte de laudă călugărul la adresa bunului și înțeleptului seu stăpân, egumenul *Daniel*.

E o plăcere să cetești o astfel de poveste veche, ținută în stil biblic, în care omul bisericeii își descrie torturile sufletești prin cari a trecut, vădând atâta păgânătate și cruzime din partea celor-ce'i atacaseră pe ei, ómenii bisericeii, în mănăstire. Dumnezeu însă li-a ajutat și au scăpat, ear' egumenul Daniel, pe care călugărul îl laudă mult pentru evlavie și cuminența sa, ajunge metropolit, și scrie și el o carte de mare valoare: „*Vięta crailor și a arhiepiscopilor sęrbęsti*“, („*Jivoty kraljeva y arhiepiskopa srpskih*“), într'o limbă, despre care *Danicici* afirmă, că ar fi o limbă stricată slavă, pe care n'a putut s'o vorbescă și sę o scrie de cât numai un — *Român*. De unde ar urma, că *Daniel a fost Român*. Dar' mai au Sęrbii scrieri de valoare din vremile îndepărtate dela *Constantin filosoful*, dela patriarhul *Paisie*, dela patriarhul *Arsenie Cernoevici*, și dela alții.

Și ce au scris ai noștri??...

Sę-mi reiau însă firul vorbei. Cum am spus, din punct de vedere *confesional* îmi este tot una, dacă am avut ori n'am avut metropolie română în trecut; dacă dreptatea e pe partea istoriografilor vechi români, cari zic că am avut-o, ori pe partea școlei nouă istorice, reprezentată prin domnii *N. Iorga* și *Dr. A. Bunea*, cari afirmă că n'am avut-o.

Mę impórtă însă fórte mult chestia, atât pe mine, cât și pe alții, pe toți Români, din punct de vedere curat *nașional*, pentru-că dacă ar fi sę fie corectă și acceptabilă noua teorie (inventată de altcum de străini), atunci tot ce au scris și au adunat în materie de istorie înaintășii, cu cari facem paradă în istoria sărăcăcióseii nóstre literaturi, a fost lucru prost și de nimica, și tot ce ni-a rămas dela ei în materie de istorie nu e decât *fantasie*, poveste, lucru fără nici o valoare, *născocire*, — cum zice dl *Bunea*.

Și asta ar fi rușine mare, pentru ei și pentru noi, cei-ce am crețut în născocirile lor.

Din partea acésta prind eu chestia, și era bine dacă și noua școlă istorică română tot din acésta parte o prindea, și se gândea și se resgândea mult, dacă e bine și de folos să hasardeze cu aruncarea în lumea literară a unor afirmări pe cari nici-odată noua școlă nu le va puté întări cu dovedî convingătoare, și cu stabilirea de hipoteze pe séma cărora lipsește cu desăvîrșire și cea mai elementară basă de *probabilitate*.

Pusă astfel tesa, va înțelege ușor ori și cine, că reputația celor mari din trecutul nostru se află în joc, și reputația lor trebuie salvată, dacă se pôte salva. Ear' dacă nu se pôte salva, întunecată să le fie gloria cu desăvîrșire, pentru-că n'au meritat-o, și n'o merită. Dar' onórea nóstră națională încă e la mijloc, și ea încă cere reparare, dacă i-se pôte da reparare. Și eu cred, că repararea e posibilă.

Deci, să luăm aminte.

Argumente vechi.

Cunosc bine luptele purtate în curs de şesespzece ani din partea bisericei gr.-ort. române pentru redobândirea independenței sale canonice, pentru despărțirea hierarhică de cătră Sârbi.

Știu, că în aceste lupte titanice argumentul întrebuițat de Români a fost faptul, că biserica lor greco-orientală și-a avut și mai nainte independența sa, cu începere din vremile cele mai vechi, până la actul „unirei“, săvîrșit sub metropolitul *Atanasie*; că și-a avut metropolia sa și metropolitul seu în Bělgradul Ardealului, cu mulți episcopi sufragani.

Știu, că acest fapt era dovedit cu două acte autentice, cu două diplome date din partea regilor ungurești, în cari diplome este recunoscută în modul cel mai clar esistența metropoliei greco-orientale pe vremea guvernării lor. Diplomele acestea sunt:

1. Diploma regelui Matia, dată la anul 1479, prin care, la rugarea metropolitului *Ioanichie* din Bělgrad, regele scutește pentru tóte vremile pe toți preoții români de legea greacă din comitatul Maramurësh de la plătirea tuturor taxelor, de ori-ce natură, ordinare ori estraordinare, pe cari le plăteau mai nainte regelui.

2. Diploma regelui Uladislau (Vladislav) dată la anul 1494, prin care se recunosc și se întăresc drepturile mănăstirii sfântului Archangel Michail din Maramurësh, al cărei egumen, instituit în acésta demnitate prin o scrisóre din 1391 a patriarhului Antoiu din Constantinopol, era pe atunci un anume

Ilariu. Acestui egumen regele îi poruncește, ca atât el, Ilariu, cât și urmașii sei, să dea cuvenită onoare episcopului din Muncaciu, ear' *Archiepiscopului din Transilvania*, celui de atunci și celor viitori, ca *mai marilor sei*, să le arete cuvenita supunere și ascultare.

Din punct de vedere de drept istoric, acestea erau motivele principale pe baza cărora s'a cerut din partea Românilor din Ungaria despărțirea hierarchică de către Sârbi. Alte motive, alte argumente, Românii n'au avut.

Și după șesespzece ani de luptă neîntreruptă despărțirea a fost decretată. Va să zică, la locul preainalt a fost recunoscută îndreptățirea cererii; a fost recunoscut faptul, că metropolia gr.-ort. română a esistat și mai înainte; au fost acceptate argumentele, și au fost recunoscute de autentice și adevărate diplomele regești, la cari Românii au făcut provocare.

Dar' cuprinsul diplomelor a fost recunoscut de autentic și din partea contrară, din partea Sârbilor, cari nu puteau să nege faptul istoric, că metropolie gr.-orientală a esistat și mai înainte în Ardeal, dar' ziceau ei, că și aceea a fost *a lor*, a fost sârbescă, de Sârbi înființată. Accentuez cu apăsare, că in contra cuprinsului diplomelor amintite, din partea Sârbilor nu s'a ridicat glas de contestare.

Cei ce au luptat pentru independența bisericeii mele și pentru reînființarea vechei metropolii greco-orientale române a Ardealului, au împrumutat documentele acestea dela vechii nostri istoriografi: Șincai, P. Maior, Sam. Clain, și alții, cari asemenea pe diplomele acestea două regești și-au clădit opera istorică despre trecutul bisericeii greco-orientale, prigonită în vécurile de demult, căci ele au format totdeuna bazele *istoriei bisericeii românești*. Documentele aceste două și nimic alta!

Alt document autentic și vrednic de creșmânt, în felul acestora, Români n'au avut, și n'au găsit nici până astăzi. Dar' celor din trecut aceste două li-au fost destule, pentru-ca să vadă bine și să cunoscă bine trecutul bisericeii lor. Puse aceste două diplome regești în cadrele pe cari și-le formaseră vechii nostri istoriografi, pentru a cuprinde în ele oglinda fidelă a trecutului nostru, — în cari cadre erau așezate, fiecare la locul seu, toate datele, toate mărturisirile scóse cu uimitóre migăloșie de prin diferiți autori străini de neamul și de legea noastră, — ele se potriveau de minune bine, au umplut cu desăvîrșire locurile góle, și au completat icóna, care acum era întregă și bine întocmită.

Cutez să afirm, că dacă aceste doué diplome nu se descoperiau și nu se cunoștea cuprinsul lor, vechii nostri istoriografi n'ar fi îndrăsnit să pășiască în fața lumii cu afirmarea, că a esistat și în vécurile îndepărtate metropolie gr.-orientală în Ardeal, pentru-că le lipsiau dovedile. Tot ce au fost adunat ei, afară de aceste prețioșe diplome, ca material referitor la trecutul nostru bisericesc, nu era alta, decât numai *indicii*, motive de presupunere că *a putut* să fie o metropolie vechiă gr.-ort. în Ardeal, dar' probele, dovedile, că metropolia cu adevărat *a esistat*, numai diplomele acestea le-au dat.

Dovedile acestea au completat în mod admirabil indiciile, și au dat naștere apoi întregului, care a fost format despre trecutul bisericeii noastre.

Va înțelege deci cetitoriul, că greutatea întregului edificiu istoric, ridicat din ruinele și pe ruinele vechei metropolii gr.-ort. din Ardeal, *zace pe aceste două diplome regești*. Dar' o înțelege acésta fórte bine și noua școlă istorică, de aceea caută să rěstórne valórea acestor două diplome, știind fórte bine, că dacă e

dărîmată temelia, se prăbușește și edificiul, de la sine, fără nici o opintire.

Cari erau indiciile pe basa cărora vechii istoriografi români puteau să credă, ori cel puțin să presupună, că în vremile îndepărtate a putut să existe o metropolie greco-orientală în Ardeal?

Presupun, că în direcția acesta ei vor fi procedat astfel: Iși vor fi pus întâiu întrebarea, dacă e adevărat ori nu, aceea ce conced și unii dintre învățații străini, că poporul român din patria acesta e de viță *latină*, că noi, Românii, suntem urmași direcți, strănepoți ai vechilor Romani, cu cari împăratul Traian a impopulat acest colț de lume, cucerit de la Daci? Și esaminând și studiind chestia cu profunzime, au venit la convingerea, că cu adevărat, *urmașii Romanilor suntem*, dat fiind, că limba, legea, obiceiurile, îmbrăcămintea, modul nostru de a fi și de a gândi, ne tradază afinitatea foarte apropiată cu Roma și cu celelalte națiuni surori, de ginte latină. Probe? Dovezi scrise? N'aveau nici în privința acesta, cum nu le avem nici astăzi. Au stabilit ei însă și fără probe scrise latinitatea neamului nostru, fapt pe care lumea cultă nu-l mai contestă.

Stabilit odată acest fapt, istoriografii vechi români au mers mai departe și au zis așa: Dacă noi suntem urmașii, strănepoții Romanilor, apoi noi suntem poporul cel mai vechiu în patria acesta, *popor autochton*.

Și dacă suntem cei mai vechi în țera acesta, sigur că noi am fost și *primii creștini* în ea.

Ear' dacă am fost primii creștini, atunci episcopii de prin veacul al patrulea și din cele următoare, despre cari spun cronicarii străini că au existat în Dacia, Gotia, ori cum îi mai ziceau țerii noastre, *ai nostri* au fost!

Atunci cei șapte episcopi, cu șapte episcopii, despre cari scria Piligrin, episcopul din Patavia, la anul 980, papei Benedict, că ar fi existat în Panonia înainte de venirea Maghiarilor: *ei noștri au fost, dacă nu toți, apoi în mare majoritate!**)

Și atunci e adevărat, și pe noi ne privește și aceea ce ne spune *Tröster* în cartea sa „*Das alte und neue Dacia*“, — anume, că împărțită fiind Dacia lui Traian în Dacia *alpestră* (principatele române), *occiden-*

*) Cu privire la aceste adevăruri istorice *Böhm Lenhard* ne dă amănuntele următoare în „*Délmagyarország, vagy az ugynevezett Bánság külön-története*“, (Pesta 1867). Pe vremea invasiunii Hunilor puțină lumină evangelică își respira razele prin Banat. Nu pentru-că *Atila* ar fi șters *episcopiiile din Dacia* (cari existau deci chiar și pe vremea Hunilor!), din Panonia și Iliria, ori ar fi dărâmat locuințele episcopilor, ci pentru-că episcopii, temându-se de martiriu pentru credința lor, și-au părăsit turmele și au fugit. *Böhm* spune, că acest fapt p \acute{o} te fi dovedit cu date istorice. Afirmă apoi, că dintre toți, cu mai mare zel și-a împlinit misiunea de apostol *Teotim*, episcopul din Tomi, care umbla printre coloniile romane, accesibile pentru liturgia grecescă, dar retrase la părți muntoase, și le predica evanghelia. Mulți dintre coloniștii romani au urmat învățăturile lui *Teotim*, ear' cei îndărătnici l-au stimat ca pe un: *Deum Romanorum*. *Böhm* le spune acestea (vol. I, pag. 57) după *Sozomenus*. La anul 482 *Teotim* a murit. În urma invasiunii Avarilor, — alt popor barbar, — creștinismul a dat îndărăt, ear' preoții și episcopii au dispărut. A venit însă *Krumin*, principele Bulgarilor, și cucerind acest colț de lume (Banatul), a adus preoți și episcopi grecești, pe cari i-a așezat între Tisa și Murăș, pe teritoriul impopulat cu Slavii, Grecii și *Românii* aflători în captivitate. Astfel pe la finea secolului IX învățăturile creștinești au prins de nou teren în Banat, de astă-dată cu succes mai îmbucurător (vol. I pag. 68).

Așa cum s'au întemplat lucrurile în Banat, s'au întemplat ele sigur și în Ardeal și în Ungaria. Și astfel între cele spuse de *Böhm* și între faptul, că la venirea Ungurilor în țera acesta au existat mai multe episcopii grecești, adecă *greco-române*, legătura e evidentă. Despre existența acestor episcopii *Balugyánszky* scrie în istoria sa bisericească (Partea III §. 7) următoarele: „*Piligrin*, patavi püspök, 980-ik év körül VII Benedek pápához küldött levelében írja, miszerint Pannoniában a magyarok eljövetele előtt hét püspökség létezett“ (Scrisoarea lui *Piligrin* se găsește într \acute{e} gă la *Inhofer* „*An. eccles. hung.*“ a. 980).

Despre descălecarea Ungurilor în această patrie nouă, *Böhm* ne spune (vol. I pag. 74) următoarele: „*Némțul*, Slavul și *Românul* (*Böhm* nu întrebuintează cuvântul *Oláh*, ci *Román*) au îndatinat pe vecinul lor Magiar să-și aibă locuința sa stabilă; ei l-au învățat la căsnicie și la ocupațiuni apartinătoare vieții pacinice, la economia câmpului și la lucrarea viilor, de-și mult timp a trebuit să trecă, până ce fâlosul și rășboinicul Magiar de rind a putut fi adus acolo, să pună mâna pe córnela plugului“.

tală (Banatul cu Crișana) și mediterană ori *centrală* (Ardealul, Transilvania), „ambii duci ai celor două Dacii întâiu numite erau subordonați șefului Daciei centrale, adecă celui din Transilvania, care se numea: *proconsul aurariarum* și depindea de la prefectul pretoriului, care ținea curte în Macedonia, la Tesalonic, în locul împăraților romani. Prefectul acesta numia pe amintii duci, cari toți erau sub ascultarea proconsulului din Transilvania. După ordinea acésta, *episcopii din celelalte părți ale Daciei erau subordonați încă și mai deaprópe episcopului ori metropolitului, care locuia în reședința proconsulului, ear' prin acesta (metropolitul lor) erau subordonați arhiepiscopului și metropolitului din Tesalonic, a cărui reședință s'a strămutat după timpuri*“, (N. Tincu-Velea, „Istoria bisericéscă politică-națională“, pagina 37).

Eată deci, — își vor fi zis vechii nostri istoriografi, — urme despre o completă organizare bisericéscă, care a esistat pentru creștinii din Dacia, cu multe veacuri înainte de venirea Ungurilor în patria acésta, organizare, care, dată fiind firea nóstră cea inclinătoare spre conservativism, a rămas de bună sémă neatinsă și în ființă și pentru vremile de mai târziu. Cei șapte episcopi aflați aici la descălecarea Ungurilor, sigur deci că încă și-au avut capul lor bisericesc în Dacia centrală, în *Transilvania*, unde metropolitul își avea reședința.

Stabilit fiind și acest fapt, li-a fost ușor vechilor nostri istoriografi să mérgă mai departe, tot înainte, pe firul istoriei, compusă de savanți străini. De la acestia au aflat ei, că Stefan, primul rege unguresc, care a fost botezat în legea greco-orientală, dar' a trecut în urmă la catolicism, *n'a persecutat pe vechii sei coreliționari*, ci din contră, a dispus chiar, ca ei să-și alégă și mai departe episcopi de ritul lor, și catolicii

earăși de al lor, pentru-ca fie-care cetățan să pótă trăi în legea sa. Au aflat și au stabilit, că cu consentimentul, și póté că și cu cheltuiala regelui Stefan, a fost zidită mănăstirea greco-orientală din Orosamos, în Banat, în care au fost mutați egumenul și călugării greco-orientali din mănăstirea dela Mureșana (Cenad), spre a puté fi dată acésta mănăstire în folosința primului episcop catolic al Cenadului, martirul, ear' acum sfântul *Gerhard*.

Acestea sunt neîndoelnice doveđi despre toleranța sfântului Stefan, primul rege unguresc, față de supușii sei de legea gr.-orientală, doveđi, că acestia sub el *n'au fost persecutați*.

Ear' dacă sub sfântul Stefan n'a fost persecutată biserica greco-orientală, sigur că n'a fost persecutată nici sub urmașii sei, de-și papii de la Roma în continuu și cu insistență cereau nimicirea ei, — dată fiind împrejurarea, că sfântul Stefan a lăsat în urma sa frumoșe învățături pe séma fiului seu și a urmașilor acestuia în domnie, că cum au să se pórte față de poporațiunea care forméză statul ungar, lăsând pe fiecare să trăescă în limba sa, sub ce sigur a fost înțeles că: și în legea sa. Despre toleranța manifestată față de biserica greco-orientală din partea urmașilor în domnie ai regelui sfântul Stefan ne dă dovadă scrisórea papei Inocențiu III, adresată la 1204 regelui unguresc *Emeric*, în care scrisóre papa se plânge, că în întréga Ungarie nu se află decât o singură mănăstire romano-catolică, pe când mănăstiri greco-orientale sunt multe. (*Pesty Frigyes „A szörényi bánság és Szörény vármegye története“* vol. I pag. 341) *Pesty* s'a sfiit, de bună sémă, să le pună cu numărul, de-și putea să spună că mănăstiri greco-orientale încă pe vremea regelui Stefan erau *noué*, după cum se știe din o scrisóre a papei Silvestru II, adresată sfântului Stefan,

în care scrisore se spune: „*Mirror, in tuo regno novem graeca et tantum unum latinum dari*“. Ori pôte că pe vremea regelui Emeric au fost și mai multe de cât *nouë*?...

Nu se găsește și nu ni-sê pôte arêta nici un document, care sê probeze, că puterea de stat ar fi ordonat vre-odată prigonirea celor de lege gr.-orientală din statul ungar. Se găsește, ce e drept, publicat la *Theiner* („*Mon. vet. Hung.*“ vol. II, pag. 472, Nrul 646) un document din anul 1476, după care: „*preotul Thabiasi Ladislau pe Români, pentru-că erau eretici, acuși îi spânzura, acuși îi trăgea în țépă, și tôte acestea, zice, că s'au întêmplat după datina țerii*“, dar' acêstă *datină a țerii* a fost probabil întrodusă numai de papi și de clerul înalt catolic, căci puterea de stat nu i-a dat aprobare și sancționare nici-odată. A tolerat-o, dar' n'a decretat-o! În „*corpus juris hungarici*“ despre așa ceva nu se găsește urmă, bună-óră cum se găsește cu privire la *Lutherani*, pentru cari s'a adus lege specială, la 1523 și la 1525.

Decretul V al regelui Ludovic II, dat la anul 1523, ordonéză cu privire la *Lutherani* și protectorii lor, în articolul 54, următóarele:

„*Lutheranii și protectorii lor sunt a se pedepsi. Binevoescă Maiestatea regală (e propunerea dietei cătră regele, acceptată și sancționată de acesta), ca principe catolic, pe toți Lutheranii și protectorii lor, precum și pe cei-ce țin la confesiunea lor, ca pe niște eretici publici și inimici ai prea sfintei fecióre Maria, a-i pedepsi cu mórte și cu confiscarea tuturor averilor*“.

Ear' decretul VI al aceluiași rege, dat la anul 1525, dispune în articolul 4, Ș-ul 4, astfel:

„*Lutheranii trebuie stirpiți toți din țară, și ori-unde pot fi aflați, nu numai persónele bisericești, ci și cele civile, sê-i pótă prinde în libertate, (adecă neîmpedecați de nimeni) și sê-i pótă arde (libere capiantur et comburantur)*“.

Așa s'a procedat în trecutul îndepărtat față de *Lutherani*. Nimeni nu ne va puté arêta însê astfel

de dispozițiuni legislative, luate și cu privire la cei de legea greco-orientală din Ungaria.

Sunt urme în legile țerii, că legea greco-orientală e tolerată; dar' că ar fi fost cândva persecutată și amenințată, despre acesta nu se găsește urmă deloc. Ear' dacă tolerați au fost credincioșii acestei biserici, tolerați au trebuit să fie și episcopii lor! Și dacă au fost tolerați, sigur că au și existat, chiar și în zilele din cari nu avem nici o cunoștință despre existența lor.

Acosta e firma mea credință, în care mă întărește earăși o dispozițiune legală, luată la anul 1574, cu privire la plățirea zecimei, de sub care *Rutenii și Valachii* vin scutiți prin articolul 4, pe motivul, că ei „s'au obicinuit a plăți zecima episcopilor și preoților de religia proprie“. În acest articol de lege se recunoște, întâiu, că Valachii și Rutenii își aveau episcopii proprii, al doilea, că ei s'au obicinuit a plăți acestora zecima, va să zică, îi aveau de mult, nu numai de pe vremea când s'a adus articolul de lege.

Eată în întregime acest art. de lege 4 din a. 1574:

„Rutenii și Valachii, cari au casă și altă moștenire în sat, printre iobagi, sunt a se constrînge să plătescă întreaga dare repartisată.

§ 1. Ear' dela Rutenii și Valachii cari n'au casă, ci prin munți și păduri pasc vitele, amăsurat articolului din 1559, dat în privința acosta, să se incasseze numai jumătate de dare.

§ 2. De sub plățirea zecimei însă așa se vede că trebuie să fie scutiți, după-ce s'au obicinuit a o plăți episcopilor și preoților de religia proprie.

§ 3. Ear' dacă careva dintre ei, ori dintre ceilalți iobagi, ar comite furt, pe unul ca acesta șpanii ori vice-șpanii, sau domnii de pământ, cărora le este dată o astfel de putere de drept, să-l prindă și condamne în modul obicinuit, pedepsindu-l după statutele publice din Beszterczebánya“.

Cuvintele de mare însemnătate din acest articol de lege: „așa se vede că trebuie să fie scutiți“, ne dau convingerea, că mult au trebuit să lupte Românii de pe acele vremuri, până au putut să facă pe legiuitorii

țerii se înțelegă, că avându-și ei episcopii proprii, *nu se cuvenea* să plătescă zecimă episcopilor catolici. De altcum legea acésta e o întregire a altei legi, din anul 1495, în care asemenea sunt scutiți: Românii, Rutenii și Sêrbii de plățirea zecimei. Acésta lege e trecută în decretul II al regelui Vladislav II, datat din Buda, anul 1495, unde în articolul 45 se dispun următoarele :

„Sêrbii, Rutenii și Valachii se nu plătescă zecimă. In confiniile țerii sunt mai multe locuri, unde Sêrbii, Rutenii, Valachii și alți schismatici locuiesc pe pământurile creștinilor, după cari pământuri, *trăind aceia în ritul lor*, până acum peste tot *nu s'au obicinuit să plătescă zecimă*, pe cari cu toate acestea, respectivii domni prelați vreau să-i constrângă să plătescă zecimă.

§ 1. Și fiind-că aceste zecime, dedicate patrimoniului lui Christos, este obiceiul a se aduna de la credincioșii lui Christos, ear' nu de la alți ómeni schismatici, în special nu dela acestia, cari locuiesc aceste locuri la chiámarea și asigurarea Maiestății regale, a Voevodilor, Banilor, și a celorlalți funcționari cari păzesc confiniile țerii. De aceea am ordonat și am concludat :

§ 2. Că de aci încolo, de la Sêrbi, Ruteni și Valachi, și de la alți schismatici, aflători pe ori-ce pământuri de ale creștinilor, *se nu se mai incasseze peste tot mai mult nici un fel de zecimă*“.

Deosebirea între aceste două legi, încât ele ne privesc pe noi, este numai aceea, că în legea din urmă se constată simplu, că Valachii, *trăind în ritul lor*, nu plătesc zecimă, pe când în cealaltă se spune, că *de ce* nu plătesc: fiind-că *s'au obicinuit* să o plătescă episcopilor proprii, pe cari îi aveau deci, la 1574, întocmai ca la 1495 și ca mai nainte.

Dar' se mergem mai departe. Se găsește urmă, că papa Grigorie IX a dat ordin la anul 1232, ca episcopia greco-orientală din Belgradul sêrbesc (Nándorfehervár) să fie confiscată, cassată, și încorporată la episcopia catolică a Cenadului, ceea-ce s'a și întâmplat; nu se găsește însă urmă, că o asemenea pro-

cedură s'ar fi ordonat și cu privire la episcopiiile celelalte gr.-ort. din țară, în mare parte ale Românilor*).

*) Confiscarea episcopiei gr.-ort. din Belgradul sârbesc, care după un manuscris vechiu, aflător la academia sud-slavă (sârbescă), a fost întemeiată de *Sava Nemaia*, organizatorul bisericii sârbești, și primul ei metropolit, la anul 1219, — s'a făcut între împrejurările următoare: La anul 1226, Béla, fiul cel mai mare al lui Andreiu, luase în mână guvernarea Ardealului și a Ungariei, până la malul stâng al râului Tisa. Și-a început domnia astfel, că a confiscat mai multe moșii, donate din partea tatălui seu, silind pe cei interesați să se ridice în contra regelui lor. Plănuiseră un atentat, dar' întâmplarea a făcut să fie descoperit planul înainte de executare, și astfel earăși ei au căzut pradă nesocotinței lor. Cu toată confiscarea de moșii, vistieria regelui a rămas gôlă și pentru mai departe, o împrejurare, care a avut de urmare, că la 1230 regele Béla dă în arândă *Evreilor* și *Ismaeliților* manipularea impositelor țerii. Miserie mare s'a adus prin acésta în țară, fiind-că Evreii și Ismaeliții, ômeni fără suflet, au stors-o, exploatat-o și sêrăcit-o de tot. La insistențele generale, regele s'a învoit, la 1231, ca să se dea drumul acestor arândatori ai țerii, dar' intrase în prea strînse relațiuni bănești cu ei, și nu s'a putut ține de cuvânt. Papa de la Roma, pentru a da îndreptare lucrurilor, s'a vëdut îndemnat să dea împuternicire arhiepiscopului din Strigoniu, ca să pună Ungaria întrégă sub interdicție bisericescă. Regele singur a fost scos de sub interdicție, în speranța unei pocăiri și îndreptări. Bisericile tóte au fost închise, clopotele au amuțit, slujbă dumnezească nu se mai făcea, ear' morții erau duși la grópă ca vitele, fără preot, fără sântire, fără deslegare. Abia după un an a fost ridicată interdicția, la rugarea regelui. Pedépsa lui Dumnezeu însă s'a arătat în plină măsură. Veniseră Mongolii în țară, și pe unde ajungeau, omorau, nimicneau, dărimau tot ce le-a stat în cale. Făceau grozăvenii, încât cine numai a putut, a fugit la munte din calea lor.

Böhm descrie (vol. I, pag. 107) miseria de pe atunci în următoarele colorii: „Țara, cu câțiva ani mai nainte în stare de înflorire, a cădut în miserie de nedescris, ear' populațiunea a scădut în măsură atât de mare, încât pe șesurile țerii, de-alungul și de-alatul holdelor, numai ôse albe, cadavre de jumătate descompuse, animale sêlbatice cari mâncau cadavrele, sate prefăcute în ruine, turnuri din cari eșia fum, ziduri afumate și prăbușite, numai lucruri de acestea se puteau vedé, om însă nici-unde. Locuitorilor ascunși pe drumurile peste cari crescuse mare earba, și cari nu mai știau unde le este satul, numai ruinele negre ale turnurilor dela biserici le serveau drept itinerar. Dar' pâharul miseriei cu acésta încă nu se umpluse până la gură.

Fiind-că pământul nu l-a putut lucra nimeni, ear' Mongolii au consumat tot ce se mai afla prin hambare, a început să bântue și fômetea, reclamând destule victime. După unii istoriografi *pe atunci se vindea chiar și carne de om*. Lupii, ademiniți de mirosul cadavrelor, s'au înmulțit atât de mult, încât intrau în locuințele ômenilor și răpiau copilașii dela sinurile mamelor. În urmă apoi și lâcustele cu ale lor pustiiri au potențat sôrtea deplorabilă a țerii“...

Așa erau stările de lucruri în țară pe atunci. Și în aceste zile de generală durere și deprimare, papa Grigoriu IX n'a avut alta de lucru, decât să dea ordin, ca episcopia din Belgradul-sârbesc să fie confiscată și încorporată la episcopia romano-catolică a Cenadului!

Din contră, există o scrisoare a papei de la Roma, adresată regelui Béla IV, în care papa se plânge de isprăvile unor „pseudo-episcopi“, cari ademenesc până și pe Unguri și pe Nemți să treacă la ortodoxie, și-i pune regelui la inimă împedecarea Valachilor de a mai merge la „episcopii schismatici“.

Și mai există faptul bine stabilit din partea istoriografiei magiare, că greco-orientalii, după invasiunea Tătarilor, sub regele Ladislau IV, au ajuns să fie atât de tari, încât ei se aflau în nemijlocita apropiere a regelui, ca *consilieri ai tronului*. Ba mersese vestea, că greco-orientalii, stăpâni pe situație, au înduplecat chiar și pe regele să treacă la religia lor.

E deci de închipuit, ca ei să nu fi avut episcopi și organizare bisericească? *)

*) *Pesty Frigyes* scrie următoarele în cartea sa „*Szörényi bándág és Szörény vármegye története*“, vol. I pag. 341: „Annyi bizonyos, hogy görög-keleti vallásuk nagy számmal voltak Magyarországon, az első századokban (înțelege primele secole dela venirea Magiarilor) és pedig, nem csak oláh és szláv nemzetiségű lakosoknál, hanem a magyarok közt is, még pedig olyanok közt, kik az ország legfőbb hivatalait elfoglalták. A görög-keleti vallás, kivált a tatárjárás után kezdett terjedni, és IV László idején azok hivei a király legközelebbi tanácsában ültek. Nem csoda tehát, hogy a külömben könnyelmű királyra, ki tán gyenge keresztény volt, de a keresztény egyházat mégis jótéteményekkel szerette elárasztani, ráfogták, hogy maga is a görög-keleti vallásra áttért, míg a pápai követ, Fülöp, fermoi püspök, igazhivőségét és lelkiismeretét megint rendbe nem hozta. A király példája ragadós volt, és a veszprémi kanonok-testület, törvényes püspöküket, Pétert, elűzván, a görög valláshoz szító Miklós erdélyi prépostot püspökké választja“. Românește: E cert, că cei de legea gr.-ort. erau mulți în Ungaria, în primele secole, și adecă nu numai între cei de naționalitate valachă și slavă, ci și între Magiari, și încă între aceia, cari țineau ocupate funcțiunile cele mai înalte. Religia gr.-ort. a început a se lăți după invasiunea Tatarilor, mai ales, și în zilele lui Ladislau IV. Credințoșii ei se aflau în consiliul cel mai aprópe de rege. Nu e mirare deci, că s'a spus, că regele, de altcum ușuratic, care era slab creștin, dar' voia totuși se acopere biserica creștină cu binefaceri, a trecut și el la religia gr.-ort., până când trimisul Papei, Filip, episcopul din Fermo, nu i-a tocmii la loc dreapta credință și conștiință. Pilda regelui a fost lipicioasă, și canonicii din Veszprém, alungând pe Petru, episcopul lor legal, au ales episcop pe Nicolae, prepositul din Ardeal, care inclina spre legea gr.-orientală“.

Că religia gr.-orientală era tare pe vremea aceasta, o spune și *Genersich* în opul „*Geschichte der össter. Monarchie*“, Viena, 1815, vol. II pag. 52, unde stabilește adevărul, că delegatul Papei, trimis în Ungaria, a fost recomandat în deosebita atențiune a împăratului din Austria, pentru-ca „*să-l apere în contra schismaticilor*“. Și că schismaticii erau Români, ni-se spune tot acolo, pag. 50, unde se constată, că regele Ladislau „*ergab sich ungehindert dem Umgange mit seinen Wallachen, sonderte sich ganz von seiner Gemahlin, und überliess sich den rohen Reitzen seiner Saracenenischen Buhlerinnen*“.

Și mai există și alt fapt, stabilit earăși din partea istoriografiei magiare, anume, că pe la anul 1366 mulți dintre marii proprietari de pământ ai Banatului au trecut la biserica gr.-orientală, *avându-și episcopii lor în Timișoara și Lipova, rămase în ființă și sub domnia Turcilor.**)

Și apoi tot istoricii magiari ne vorbesc despre bravurile unui *vlădică* cu numele *Todor* din Banat (Böhm îl numește: „az elökelő, *Todor* név alatt ismertes *vládika*“), care în fruntea unei trupe voluntare române a snopit rău pe Turci la 1594.

Pe lângă toate acestea, mai pune acum constatarea pe care o face *Fessler* în istoria sa despre Magiari și popoarele conlocuitoare, anume, că pe vremea consiliului florentin (1439), Rușii, (vrea să zică Rutenii) Valachii și Sârbii (greșit, pentru-că pe vremea aceea nu erau Sârbi în Ungaria, decât numai familii singuratic), credincioși ai bisericii grecești, aveau biserici proprii în Ungaria în orașele Pesta, Zombor, Strigoniu, Alba-regală, Agria, Oradea-mare, Cenad, Timișoara și Lipova, cu locuințe permanente, apoi în 68 opide și în peste omiedouă sute de sate bisericii matre și preoți, pe când tot atunci erau în Ardeal peste 70 biserici principale (va fi înțeles protopresbiteratele) și cincisprezece sute biserici parohiale, toate românești, pentru-că tot *Fessler* ne spune, că în zilele acelea popo-

*) *Böhm* ne spune în cartea citată, vol. I pag. 124, că cu toate că regele Ludovic I făcuse foarte mult pentru lățirea catolicismului, și la 25 Iulie 1366 ordonase să fie scoși din țară toți preoții imigrați, împreună cu familiile lor, — dintre proprietarii de pământ mulți au trecut la biserica greco-orientală, și (citez) „Zsigmond alatt Temesvárott és Lippán már saját egyházak voltak, melyek még a török uralom alatt is fönmaradtak“. Cred că e de prisos a spune, că sub „*egyház*“ *Böhm* nu poate înțelege biserica, zidirea, lăcașul dumnezeesc, pentru-că biserica avea dără fiecare sat, ear' proprietarul mare de pământ putea să-și facă una chiar în curte, ori pe moșia sa, nu la Timișoara ori Lipova, cale de câteva zile; ci sub „*egyház*“ aci se înțelege: centru bisericesc, hierarchie.

rațiunea Ardealului stătea din 900,000 de suflete, dintre cari 500,000 erau ale Valachilor, proporție rămasă aceeași față cu celelalte popore din Ardeal și în ve-curile următoare,*) — zic, pune și acesta prețioasă constatare în șir cu celelalte de mai sus, și étă că avem în fața nóstră aprópe întregul material, pe basa căruia vechia istoriografie română a putut cu tot dreptul să presupună, că fiind biserica greco-orientală din Ungaria și Transilvania atât de tare, cum ni-o presentă *Fessler*, a trebuit să aibă negreșit și episcopi și metropoliți în vremile vechi, în trecutul îndepărtat, pentru-că nu e de închipuit, că atâta sumedenie de biserici, și atâta topenie de preoțime, să fi putut esi-sta fără capi bisericești, fără superiori.

Mai pune acum pe de-asupra diplomele cele două amintite ale regilor ungurești, ca *confirmare* a presu-punerii despre esistența unei organizări bisericești în trecut, și étă că avem dată cheia, cum de presupu-nera vechilor istorici români s'a prefăcut în *credință*, și cum de ei ni-au lăsat nouă *dogme* despre esistența vechei metropolii greco-orientale a Ardealului.

Se putea, ca ei să procedeze altcum și să judece altcum, nu așa cum au judecat?...

*) Confrontéză: *Fessler*, „*Geschichte der Ungern und ihrer Landsassen*“ vol. IV pag. 1123, unde se spun următoarele: „Um die Zeit des Florentiner Kirchenvereins, hatten eingeborne Ungern, nur der nationalabkunft nach Russen, Walachen, Servier, Genossen des griechischen Kirchenthumes, bereits in den Städten Pesth, Zombor, Gran, Stuhlweissenburg, Erlau, Grosswardein, Csanád, Temesvár, Lippa, bleibende Wohnsitze; in jede eine eigene Kirche; in acht-undsechzig Marcktflecken, und in mehr als zwölfhundert Dörfern Mutterkirchen und Pfarrer“... ear' la pag. 1126 se spun următoarele: „In Siebenbürgen machten (tot pe vremea aceea) griechischen Kirchenthums Genossen den grössten Theil der Bevölkerung aus; die Walachen allein übertrafen Ungern, Sachsen, Székler, Russen, Slaven, Rascier, Armener, Griechen, Zigeuner und Iuden, zusammen genommen, an Zahl, und wahren im Besitze (va să zică Români!) von mehr als siebenzig Haupt- und fünfzehnhundert Pfarrkirchen“... Intr'o notă apoi, pe aceeași pagină, *Fessler* mai spune: „Wenn wir Siebenbürgens Bevölkerung dieser Zeit mit 900,000 Seelen annehmen dürfen, so müssen wir davon allein auf Walachen 500 000 rechnen; und diess Verhältniss ist bis auf den heutigen Tag geblieben“.

Noua teorie.

Istoriografia nouă română, reprezentată prin dnii *Nicolae Iorga*, profesor universitar în București, harnicul scrutător al trecutului nostru, și Dr. *Augustin Bunea*, canonic metropolitan în Blaj, după dl Iorga „cel mai chiămat dintre istoricii români de peste munți“, adevă de la noi, a luat la nouă și minuțioasă esaminare întregul material adunat și cunoscut până acuma din domeniul istoriei noastre bisericești, și a ajuns la convingerea, că vechii istoriografi s'au aflat în rătăcire când au stabilit existența unei vechi metropolii greco-orientale în Ardeal, cu reședința în Alba-Iulia, pentru-că adevărul e că n'a fost metropolie veche în Alba-Iulia, fiind-că nu i-se pôte da de urmă, absolut de loc.

Noua teorie se baséză întâiu de tóte pe faptul, necontestat de nimeni, că nu avem și nu cunóștem nici un document acceptabil, despre numirea, chirotonisirea, instalarea, ori despre făptuirile barem vreunuia din preinșii metropoliți de Alba-Iulia din vremile de mai nainte de anul 1599, pe cari vechia istoriografie română ni i-a știut înșira în ordine cronologică, și apoi pe părerea, că după-ce Mihaiu Vitézul a ridicat mănăstire și reședință metropolitană în Alba-Iulia și a mutat aci pe episcopul Ioan de la Prislop, dându-i și cârjă de argint, cu monogram: șirul metropoliților români ardeleni numai de la acest dat se pôte începe, pentru că numai de la datul acesta începem s'î cunóștem.

Pentru a-și întări afirmarea, noua istoriografie română atacă apoi valabilitatea celor două diplome

regești, pe cari se întemeiază întreaga combinație a vechilor istoriografi români, și zice așa, că documentele acelea au fost *râu* înțelese și *râu* interpretate, fiind-că cuprinsul lor nu e cel scos din ele de vechii istoriografi români, ci e cu totul altul, e un cuprins, care dovedește tocmai contrariul de la aceea-ce ar trebui să fie dovedit.

Să vedem întâiu cum ne espune dl *N. Iorga* lucrurile? Constată, că pe vremile acelea — e vorba de secolul XV și XVI — nu prea își dădea nimeni silințe să se ocupe „de mântuirea sufletului (Românilor schismatici) prin cutare sau cutare formă religioasă“, ci bieții Români schismatici (de legea gr.-ort.) „aveau o singură misiune de împlinit: *să are și să culégă pentru domni*“. S'au întemeiat însă și pe atunci, sau póte că numai pe atunci, mănăstiri în Ardeal și părțile vecine, și „în cele mai însemnate din ele măcar, dacă nu în toate, se găsea și câte un egumen, care își lua une-ori și titlul de *vlădică*, și funcționa atât de departe cât îi îngăduiau ómenii. De hierarchie episcopală, de o continuitate a vlădicilor într'un anume loc, *nu se póte vorbi*, și ar fi zadarnic să se mai încerce a se statornici serii de păstori ai bisericei românești din Ardeal“. (*Iorga*, „*Sate și preoți*“ pag. 11—12)

Clar și la înțeles. Mănăstiri am avut în zilele despre cari e vorba, egumeni încă vor fi fost în ele, unii póte și cu titlul de *vlădică*, dar' episcopii și episcopi veritabili n'am avut. A dat însă Dumnezeu, că a venit în Ardeal, ca domnitor de scurtă durată, voevodul Mihaiu-Viteazul, care a organizat în mod durabil biserica din Ardeal, și i-a dat aceea ce până aci nu avea:

„...un titlu, o independență hierarchică și o reședință, întemeind, odată cu biserica, și scaunul metropolitan din Alba-Iulia, pe care nu l'am găsit până aci, și nici nu se póte găsi“. („*Sate și preoți*“ pag. 35).

Va să zică, metropolie în tótă regula, cu reședință și cu titular, ni-a dat Mihaiu-Viteazul; până la el așa ceva nu se pôte găsi.

Cu privire la cunoscutele două diplome regești, cari „ar avé o mare însemnătate pentru noi, dacă înțelesul ar fi acela ce li-s'a atribuit“, — dl Iorga are următoarea părere:

„Mateiu Corvin scutește de taxe regale la 1479 pe preoții români ortodoxi din Maramurș, arătând, că o face și după cererea lui Ioanichie (Iovanychik) metropolitul din Belgrad (Nandoralbensis). O greșală de cancelarie, care ar fi schimbat Belgradul cu Alba-Iulia, e cu neputință de admis, într'un act solemn, scris pe pergament și pecetluit cu pecetea regală. Pe acea vreme însă se pôte admite lesne, că *metropolitul Sêrbiei supuse Turciei se afla adăpostit lu curtea regelui unguresc*“. („Sate și preoți“ pag. 14).

Pentru-ca cetitoriul să pótă înțelege bine lucrurile, trebuie se fac constatarea, că în diploma regelui Mathia, dată la 1479, referitor la scutirea preoților români ortodoxi din Maramurș de taxele regale, cu adevărat așa e scris, după cum se va vedé mai la vale, că Ioanichie e metropolit de Nándoralba, *Nandoralbensis*, ceea-ce ar însemna, că a fost arhiepiscop în Belgradul Sêrbiei, nu în Belgradul Ardealului, prin urmare al Sêrbilor a fost, ear' nu al nostru. De aci deci interpretarea pe care o dă domnul Iorga acestui document.

Cu privire la ceealaltă diplomă regală părerea dlui Iorga e următoarea:

„La 1494, prin alt act, regele Vladislav întărește lui Ilarie, egumenul mănăstirei Sf. Michail din Maramurș, privilegiile cuprinse într'un vechiu document patriarhal dela sfârșitul vécului precedent. Acésta cu o singură condiție: ca el să asculte de mai marii sei, de episcopul de Muncaciu, ca unul ce e de același ordin cu dînsul (sui ordinis reverentia) adecă al sfântului Vasile, ear' *altfel de arhiepiscopul din Ardeal* (archiepiscopo vero de Transylvania). Formularea privilegiului e de

parte de a fi clară, și nețermurită va fi fost și ideia redactorului, care voia să făurască astfel o legătură de atîrnare între starețul pravoslavnic dela fundația Coriatovicilor și *episcopia latină a Ardealului*. Despre o arhiepiscopie românească se poate vorbi aici mai puțin decît despre ori-ce alta. („*Sate și preoți*“ pag. 14).

Domnul *Iorga* crede deci, că autorul diplomei acesteia a înțeles pe arhiepiscopul *latin* al Ardealului, nu pe cel românesc, care n'a existat.

Acestea sunt argumentele principale ale d-nului *Iorga* cu cari vrea să dovedească, că înainte de Mihaiu-Viteazul arhiepiscopie greco-orientală română n'a existat în Ardeal.

Să vedem acum ce ne spune dl canonic *Bunea*? Cam aceleași lucruri, cu puțină variație și cu o mică întregire. Domnul *Bunea* crede, că metropolie greco-orientală n'a putut să existe în Alba-Iulia în epoca dela 1348 până la 1556, așa cum au spus vechii noștri istoriografi, chiar nici pentru aceea, pentru-că:

„...cât timp în Alba-Iulia a existat un episcop puternic romano-catolic, care odinioară avea jurisdicțiune și în Muntenia, și cât timp religiunea grecască în Transilvania adese-ori nu era nici măcar tolerată, a fost cu neputință înființarea unei metropolii în A.-Iulia“ (Dr. *Bunea* „*Vechile episcopii*“ etc. pag. 1).

E și dl *Bunea* apoi de părerea, că o viață națională bisericească am început să avem numai dela Mihaiu-Viteazul încóce, după-ce abia pe vremea lui s'a zidit mănăstire și reședință episcopască în Alba-Iulia.

Ear' cu privire la cele două diplome regești, atât de des pomenite, părerea domnului *Bunea* e cea următoare:

„Regele *Matia*, prin decretul seu din 1479, la rugarea metropolitului *Iovanychik Nandoralbensis*, scutește pe preoții de religiunea grecască din Maramureș, supuși numitului metropolit (praefato Metropolitano subjectos), de niște taxe, cari acei preoți le plăteau mai nainte regelui. După părerea noastră (adecă a dlui *Bunea*) însă aici nu este vorba de un metropolit

din Alba-Iulia, Belgradul Ardealului, ci din *Belgradul Sârbiei*, care ungurește se numește *Nándorfehérvár*, adică *Nándor-Alba*, pe când Belgradul Ardealului se numește *Gyula-Fehérvár*, sau *Alba-Iulia*. Ca se pricepem acest lucru, trebuie să observăm, că Belgradul Sârbiei la 1479 era sub stăpânirea regelui ungar, din ale cărui mâni l-au smuls Turcii la 1521. Și dacă metropolitul Sârbilor, în prima jumătate a secolului al 18-lea, când rezida câte odată și în Belgradul Sârbiei, își aroga jurisdicțiune până departe, asupra Românilor din Brașov, această a putut-o face un metropolit din Belgadul Sârbiei și în secolul al 15-lea cu privire la Românii din Maramurș. Imprejurarea, că pe la 1484 se amintește un episcop latin de Nándor-Fehérvár, cu numele Petru, ca sufragane al episcopului latin din Veszprém, nu trebuie să ne facă a crede, că acolo ar fi existat pe atunci episcopie latină, care ar eschide existența metropolitului Iovanychik în Belgradul Sârbiei, căci Petru, episcopul latin, nu era episcop cu diecesă proprie în Sârbia, ci numai episcop titular de *Nándor-Fehérvár*, care se numia *sufragane* al episcopului din Veszprém, pentru-că îl ajuta pe acesta în guvernarea diecesei Veszprémului“. (Dr. Bunea, cartea citată, pag. 2).

Ceealaltă diplomă apoi dl Bunea o tâlcuiește astfel :

„La 1391 voievozii din Maramurș, *Balița* și *Drag*, întemeiază și înzestrăză mănăstirea sfântului Michail din Peri. Ei nu cer încuviințarea acestui lucru dela vre-un arhiepiscop din Transilvania ori Ungaria, ci dela patriarhul Antonie din Constantinopol, ceea-ce nu s'ar fi întemplat, dacă Românii din Ungaria și Transilvania ar fi avut pe atunci o hierarchie bisericească, cu metropolit în Alba-Iulia, ori airea în Transilvania și Ungaria. Regele ungar Vladislav II, la 1494 întărește această fundațiune, însă pe lângă condițiunea, ca egumenul mănăstirei, *Ilariu*, să fie cu reverință convenită față cu episcopul Muncaciului, cel de o tagmă cu el (basilitan), și să fie *supus Archiepiscopului din Transilvania*. Acest decret regesc până acum istoriografii români l-au interpretat astfel, ca și când într'insul ar fi vorba de un arhiepiscop și metropolit român din Transilvania, cu reședința în Alba-Iulia. Total însă se întemeiază pe o greșală. Textul decretului nu este încă stabilit în formă autentică, căci pe când la *Maior* este vorba de „*archiepiscopo de Transylvania*“, pe atunci Battyány publică acest decret cu cuvintele „*Archiepiscopo de Transalpina*“, care numire pe atunci

o avea numai Muntenia, sau țera românească, și astfel ar fi vorba de metropolitul Munteniei, sau Ungro-Vlachiei, cum se mai numia această țară. Nu avem (adecă d-nul Bunea) nici un motiv să ne îndoim, că textul dela Battyány nu ar fi cel autentic; ci din contră, toate împrejurările politice și religioase de pe atunci ne silesc a admite, că Vladislav a supus pe egumenul din Peri metropolitului din Transalpina sau Muntenia, căruia, din punctul de vedere al dreptului bisericesc constantinopolitan, toate bisericile românești din Transilvania și Ungaria trebuiau să-i fie supuse*. (Dr. Bunea, opul citat, pag. 3).

E clar în espunerile sale și d-nul canonic Bunea, întocmai ca dl Iorga. Cetitoriul va fi observat însă, că de-și există o perfectă unitate de păreri între acești doi autori români de valoare cu privire la faptul, că după-ce până la Mihaiu-Vitézul nu se poate găsi urma vre-unei organizații bisericești pe care am fi avut-o în trecut, și nici reședință arhiepiscopescă *nu era* în Alba-Iulia, pentru-că abia sub Mihaiu-Vitézul s'a zidit mănăstirea în care a locuit și arhiereul, de o veche metropolie greco-orientală română în Ardeal înainte de Mihaiu-Vitézul nu poate să mai fie vorba: cu privire la desamintitele două diplome regești părerea lor nu e aceeași, și numai întru atâta sunt de acord, că ambii constată, cumcă cei din trecut le-au tălmăcit *râu*, și le-au înțeles *râu* cuprinsul, ear' ce se ține de *adevăratul* înțeles care poate să le fie dat, și care trebuie să le fie dat, fiecare dintre ei își are *părerea sa proprie*.

În chestia cea mai importantă deci, — pentru-că în jurul acestor diplome regești se învîrte întreaga discuție, — unitate de vederi nu există între susținătorii noii teorii!

O numesc așa: *noua teorie*, dar' de fapt teoria nu e nouă. Au inventat-o alții, cu mult înaintea domnilor Iorga și Bunea, și anume, aceia, căroră li-a zăcut totdeauna în interes, și le zace și astăzi, să în-

tunece din trecutul nostru național tot ce pot, până și puținul care a putut străbate până la noi, pentru ca se piară ori-ce urmă despre existența noastră ca popor, ca individualitate națională, pe acest pământ stropit cu mult sânge românesc.

Aceea ce ne spune dl *Iorga*, că în trecutul îndepărtat episcopi n'am avut, ci am avut numai mănăstiri, cu egumeni, dintre cari unii vor fi purtat câte chiar și titlul de *vlădică*, ne-a spus-o de mult istoriograful magiar *Pesty Frigyes*, care în cartea sa „*A Szörényi bánság és Szörény vármegye története*“, carte editată de secția istorică a academiei maghiare de știință, vol. I pag. 345, scrie următoarele:

„...a 15 század vége előtt görög-keleti püspökökről Magyarországon nincs szó; sőt mikor ilyen püspökök csakugyan említetnek, oly módon történik az, mintha az illetők *valamely kolostornak főnökei volnának, kiket a fejedelem jónak látott magasabb kitüntetéssel jelző címmel felruházni*“. (Românește: Înainte de sfârșitul vechiului 15, despre episcopi greco-orientali nu poate fi vorba în Ungaria; ba când totuși se amintesc astfel de episcopi, lucrul se face ast-mod, ca și cum respectivii ar fi capii (mai marii) vre-unei mănăstiri, pe cari domnitoriul a aflat de bine a-i investi cu titlul care denotă rang mai înalt).

Dl *Iorga* nu ni-a spus deci nimica nou.

Ear' aceea ce ne spune dl *Bunea*, că sub metropolitul „*Nandoralbensis*“ avem se înțelegem pe metropolitul din Belgradul Sârbiei, asemenea nu e nou, pentru-că a spus-o tot *Pesty Frigyes* cu mult mai înainte, în cartea citată, unde, (la pag. 348, vol. I), scrie astfel:

„*Mátyás király alatt a marmarosi göröghitű oláhok, a belgrádi metropolita alatt tartoztak. Papjaik minden tizedfizetés alól fel voltak mentve. A király egy 1479 évi levelében szól erről, és a belgrádi metropolitát Ioaniciusnak nevezi. Saguna András azt véli, hogy ezen Ioanicius (Iovanychik) erdélyi érsek volt, de nem veszi észre, hogy Ioanicius metropolita Nandoralbensis, nem Alba Iuliensis-nek neveztetik a saját*

maga által közlött oklevélben". (Românește: Sub regele Mathia, Valachii de rit grecesc din Maramurș s'au ținut de metropolitul Belgradului. Preoții lor au fost scutiți de plățirea oricăror fel de zecime. Regele vorbește despre acesta într'o scrisoare dela 1479, și numește Ioaniciu pe metropolitul Belgradului. Andreiu Șaguna crede, că acest Ioaniciu (Iovanychik) a fost metropolit al Ardealului, și nu bagă de seamă, că Ioaniciu e numit metropolit Nandoralbensis, nu Alba-Iuliensis, în diploma pe care singur o comunică).

Tot așa ni-a spus de mult *Pesty Frigyes* și aceea, că într'una și aceeași localitate nu puteau să fie în vremile despre cari e vorba doi episcopi de confesiuni diferite, (păreră adoptată de dl canonic *Bunea*), cum și aceea, că noi nu suntem în stare să arătăm nici un document scris despre unul barem dintre episcopii și metropoliții pe cari pretindem să-i fi avut în trecut, și astfel, neputând dovedi că i-am avut, rămâne că nu i-am avut (păreră adoptată de dl *Iorga*).

Teoria deci, cum am spus, nu e nouă, pentru-că e inventată de mult. Nou e numai faptul, că pe când mai nainte Românii toți luptau în contra ei, și o combătea care cum știa și putea, astăzi istoriografi români, domnii *Iorga* și *Bunea*, o îmbrățișează, o atla de bună și o acceptază de a lor, susținându-o cu totă căldura, în locul aceloră dintre contrarii nostri, cari ei înșiși nu o mai pot susține. Că acest lucru e pe placul adversarilor nostri, e de sine înțeles. De aci laudele pe cari i-le aduc părintelui *Bunea* criticii — magiari.

Avem deci trei capacități, cari susțin noua teorie: un fost membru ordinar al academiei magiare de știință, și doi membri corespondenți ai academiei române, — toți trei aparținători secțiunii *istorice*.

Toți trei ne spun, cu totă siguranța, că metropolie română în Ardeal n'am avut înainte de zilele lui Mihaiu-Vitézul, că, prin urmare, de „născocirile“ din

trecut trebuie să ne lăpădăm și să nu mai credem în ele, ci să credem în noua teorie, care ne arată, că în trecut n'am avut decât *sate și preoți*, ear' când erau vremile mai bune, și câte un egumen, cu titlul de *vlădică*, pripășit pe la vre-o mănăstire óre-care, ruinată acum cu desevîrșire și cu urma perdută, întocmai cum perdută e și urma acelora, cari au locuit în ea la timpul seu.

Stând astfel în fața părerilor unor autorități atât de mari în materie de istorie, și mai ales în fața părerilor celui „mai chiămat dintre istoricii nostri de peste munți“, în ale părintelui canonic *Bunea*, trebuie bine să ne întrebăm, dacă e consult să mai luăm lupta, și dacă peste tot o mai putem lua, noi, cei mai puțin chiămați, (ba și cam înderătici, pentru-că cu tótă somația ce ni-s'a făcut, nu ne lăsăm, fiindcă nu ne putem lăsa, de „*născocirile*“ din trecut), zic, dacă mai putem lua lupta pentru apărarea vechei teorii istorice, și mai ales pentru apărarea reputațiunei acelora din trecutul nostru, cari au creat și au stabilit acésta teorie veche despre existența unei metropolii greco-orientale române în Ardeal, chiar și înainte de zilele lui Mihaiu-Vitézul??...

Am meditat deci mult și eu asupra lucrului, întru-cât adecă mi-au permis slabele puteri, și am ajuns la conclusiunea și convingerea, că *da*, lupta *póte* fi luată în contra susținătorilor noiei teorii istorice și póte fi dusă și la bun sfirșit. Și nu cu însirarea de argumente noue, de cari, durere, nu avem; nu cu probe mai convingătoare decât cele vechi, cari singure sunt destul de tari și decidătoare în cauză, ci numai cu amănunțita analisare și cu reducerea la adevărata lor valóre a argumentelor invocate de noua teorie; pentru-că răsturnată fiind noua argumentare, rămâne întrégă și nestirbită argumentarea veche, care con-

clude la *esistența* vechei metropolii greco-orientale române din Ardeal.

Voiu precisa deci încă odată bine argumentele de forță ale noiei teorii:

1. N'am putut să avem metropolie în Alba-Iulia înainte de Mihaiu-Vitézul, pentru-că reședință pe séma metropolitului abia în zilele lui Mihaiu-Vitézul a fost ridicată în Alba-Iulia, mutat și așezat fiind în ea episcopul Ioan de la Prislop.

2. In decretul regelui Vladislav, dat la 1494, nu e înțeles arhiepiscopul românesc din Alba-Iulia, care nu esista, ci, după dl *Iorga* e înțeles cel *latin* al Transilvaniei, ear' după dl *Bunea* cel românesc din Transalpina, adecă din Muntenia.

3. Ioaniciu, metropolitul „*Nandoralbensis*“, nu e metropolit al Bělgradului din Ardeal, ci e metropolitul Belgradului sêrbesc, care, după *Pesty* și *Bunea*, își avea reședința în Nándorfehérvár, ear' după dl *Iorga* era adăpostit tocmai pe vremea aceea la curtea regelui unguresc.

Aceste trei argumente principale și deciqđtore în chestie le voiu lua deci la analisare, însê în ordine inversă, începând cu cel din urmă.

„Nandoralbensis“.

Negreșit, că dacă ar trebui să ne ținem de literile decretului regelui Mathia, prin care la 1479 se dă scutire de dare preoților greco-orientali români din Maramureș, lupta în chestia vechei metropolii ortodoxe române ar fi decisă din capul locului, în favorul noii teorii, și ori-ce discuție ar trebui să fie sistată, ca superfluă, fiindcă literile decretului pun dela început dreptatea pe partea aceluia, cari *negă* existența vechei metropolii române în Transilvania, înainte de zilele lui Mihaiu-Vitézul.

În decret, într'adevăr, așa se spune, că acel *Ioa-
niciu*, care s'a adresat cu rugare către regele Mathia pentru a fi scutită de dare preoțimea greco-orientală română din Maramureș, era metropolit „*Nandoralbensis*“, din Nandoralba, adică metropolit din Belgradul Sâr-
biei, nu din Bălgradul din Ardeal.

Dar' istoriograful nu se poate lua numai după literile documentelor vechi, cari pot să fie și greșite, și nu poate să le dea creștin înaintea de a controla bine cuprinsul lor și de a le interpreta bine înțelesul. Istoriograful e judecător, care cu severitate trebuie să examineze ori-ce dat, ori-ce nume, ori-ce localitate numită în documentul ce trece prin mâinile sale, pentru a se convinge, dacă într'adevăr *s'a putut întâmpla* faptul cutare, la datul cutare, în localitatea cutare, cu participarea persoanei cutare?

Așa face judecătorul conștientios, și așa face istoriograful scrupulos.

În cazul cu diploma regelui Mathia, relativ la scutirea preoțimei greco-orientale române din Mara-

murësh de taxele regale, aceea ce trebuie bine lămurit este: că ore *putut-a* să fie acel Ioanichie (Iovanichik) despre care e vorba în diplomă metropolit al Belgradului sêrbesc „*metropolit Nandoralbensis*“, ori *n'a putut* să fie metropolit al Sêrbilor?

Lămurită acêsta chestie, e lămurită în mod neîndoelnic și esistența ori neesistența vechei metropolii române a Ardealului.

Să vedem deci întâiu cum sună documentul despre care e vorba, diploma regelui Mathia? O reproduc din colecțiunea dlui *Dr. I. Mihályi* („*Diplome Maramurêșene*“ pag. 536) după cum urmêză:

„Nos Mathias Dei gratia rex Hungariae, Bohemiae, etc. memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis: Quod nos, tum ad humillimae supplicationis instantiam *fidelis nostri reverendi Iovanychik Metropolitani Nandor albensis*, nostrae propterea porrectae maiestati, tum vero ex gratia speciali, universos et singulos Valachos presbyteros fidem graecam tenentes, in comitatu Maromarsosiensi existentes, praesentes et futuros de solutione quarumcunque taxarum tam ordinariorum quam extraordinariorum, per ipsos in medium regnicolarum nostrorum solvi, maiestatique nostrae ab eisdem provenire debentium, perpetuis futuris semper temporibus gratiose duximus eximendos et supportandos. Imo eximimus et supportamus praesentium per vigorem. Quo circa vobis fidelibus nostris universis et singulis dicatoribus et exactoribus quarumcunque taxarum nostrarum tam ordinariorum quam extraordinariorum, item comitibus camerarum salium nostrorum regalium in praedicto comitatu Maromarusiensi pro tempore constitutus, eorumque vices gerentibus, harum serie firmiter praecipientes mandamus, quatenus a medo deinceps praefatos Valachos presbyteros ut praefertur Graecam fidem tenentes, praefatoque Metropolitano subiectos, ad solutionem quarumcunque taxarum ordinariorum scilicet et extraordinariorum, in medium regnicolarum nostrorum solvi debentium, contra formam praemissae nostrae exemptionis arctare et compellere, ipsosque ratione non solutionis earundem, in personis rebusque et bonis ipsorum quibusvis impedire, turbare, seu quovis modo

damnificare nusquam et nequaquam praesumatis, neque sitis ausi modo aliquali, gratiae nostrae sub obtentu. Praesentibus perlectis exhibenti restituti. Datum Budae, Sabbato proximo ante Dominicam Laetare, Anno Domini millesimo quadringentesimo septuagesimo nono. Regnorum nostrorum Hungariae, etc. anno vigesimo secundo, Bohemiae vero undecimo. Relatio Urbani praepositi Thesaurarii Regii“.

Diploma acésta, domnul Dr. I. *Mihályi* a luat-o din „*Magazinul istoric*“ al lui *A. T. Laurian*, tom. III pag. 166, unde a fost publicată după „transcrisul făcut la anul 1721, prin requisitorii literilor capitlului romano-catolic din Alba-Iulia“. Ear' referitor la cuvîntul „*Nandoralbensis*“, dl *Mihályi* ne dă următoarea explicare:

„*Nandor-Albensis* (Alba-Graeca, Belgradul-sêrbesc) e scris *cu greșelă* în loc de Alba-Iuliensis (din Transilvania), de ôre-ce în Nandor-Alba *nu se pomenește sê fie fost în secolul XV scaun arhiepiscopesc sau metropolitan*, și clerul maramurêșan *n'a fost supus nici-când hierarchiei sêrbești*, fără a fost supus arhiepiscopiei din Transilvania, cum ne arată și diploma din 1494. Greșéla provine de acolo, că ambele cetăți, și cea a Transilvaniei și cea de lângă Dunăre, — românește au același nume de *Bêlgrad*. La Alba-Iulia în cetate era mănăstirea sfintei Trăimi, scaunul metropoliților, până în zilele regelui Carol III, când s'a restaurat cetatea. În Alba-Iulia, capitala Transilvaniei, erau metropoliți și înainte de *Ioanichiu*, în decursul secolilor, dar' document scris numai despre dînsul ni-a rēmas. El va fi fost un Maramurêșan, de ôre-ce se îngrijia de sôrtea clerului de aci și de jurisdicțiunea sa bisericescă“.

Va se zică, dl *Mihályi* constată, că e o simplă *greșelă de condeiu* aceea ce a făcut, ca metropolitul sê fie numit în diplomă metropolit *nandoralbens*, — al Belgradului sêrbesc, — în loc de metropolit alba-iuliens, al Bêlgradului din Ardeal, unde de fapt se afla.

De părerea acésta au fost și istoriografii nostri cei vechi; și atât de siguri erau ei despre acésta, în cât în traducerea românéscă a diplomei au trecut pe metropolitul *nandoralbens* ca „*metropolit de Alba-Iulia*“,

fiindcă după convingerea lor cea mai bună nu putea să fie înțeles altul în diplomă. Dau deci, pentru mai bună înțelegere a lucrului, și traducerea românească a diplomei, luată din „*Vechia Metropolie*“ a lui *Nicolae Popea* (pag. 22). Traducerea sună astfel:

„Noi, Mathia, din mila lui Dumnezeu regele Ungariei, Boemiei, etc. facem prin această cunoscut tuturor celor ce se cuvine, că Noi atât după umilita rugămintă a credinciosului nostru părinte Ioaniciu, *Metropolitul din Alba-Iulia*, cât și din deosebita noastră grație, am scutit pentru toți timpii viitori pe toți preoții români de legea grecască din comitatul Maramurșului, cei de acum și cei viitori, de la plătirea ori-căror taxe ordinare și extraordinare, cari trebuiau ei în mijlocul locuitorilor nostri regești să le plătescă Maiestății noastre. Ba îi scutim și mântuim din puterea acestei cărți. Din care pricină vă comandăm serios, vouă tuturor credincioșilor nostri, dictatori și perceptori ai tuturor taxelor noastre ordinare și extraordinare, asemenea și diregătorilor camerilor sărilor noastre regale, și vicarilor (vrea să zică ajutoarelor) lor celor din prezisul comitat Maramurș, că să nu cutezați nici-odată și nici într'un mod a constrînge de acum înainte pe prezișii preoți români de legea grecască, supuși pomenitului metropolit, spre plătirea ori-căror taxe ordinare și extraordinare, care trebuia ei să le plătescă, în mijlocul locuitorilor nostri regali, împotriva formei scutirei noastre, și să nu-i supărați, sau să-i turburați în ori-ce mod, în persoană sau în lucruri, pentru neplătirea acelora, sub amenințarea de a perde grația noastră. Acesta carte s'a recetit și s'a dat arătătorului. Dat în Buda, în Sâmbăta cea dintâiu înainte de Dumuneca Bucurațivă, Anul Domnului 1479, al regimului nostru din Ungaria, etc. 22, ear' din Boemia 11“.

Țin să constat, că n'au făcut bine cei din trecut, traducînd pe „*nandoralbensis*“ cu Alba-Iulia, pentru-că trebuiau să-l traducă corect, cu Belgradul-sêrbesc, și să deo esplicarea cuvenită, așa cum a făcut domnul *Mihályi*. În sfîrșit însă puțin ne privește, că cei din trecut cum, pe ce cale s'au convins, că regele Mathia n'a putut să înțelgă în decretul seu pe Metropolitul sêrbesc din Nándorfehêrvár (Belgradul Sêrbiei), care

pe atunci n'a existat, ci numai pe metropolitul Românilor din Alba-Iulia (Bélgradul Ardealului); ci vorba e, că pe ce cale putem să ne convingem noi, cei de astăzi, dacă au avut dreptate istoriografii nostri din trecut când au resonat astfel, ori apoi dreptatea e pe partea aceloră, cari se țin de literile diplomei, și vreau să pună pe Ioaniciu metropolit în Belgradul Sârbiei? Cred că examinând bine scrisese susținătorilor teoriei despre neexistența vechei metropolii, și confruntându-le cu scrisese altor istoriografi vrednici de încredere, și cu înseși faptele date, vom pute să dăm de urma adevărului.

Incep cu părerile lui *Pesty Frigyes*, cel mai vechiu în rând dintre cei trei reprezentanți ai noiei direcțiuni, ai noiei teorii istorice.

Dela acest savant magiar, premiat de mai multe ori din partea academieii magiare de știință, am *trei afirmări positive*.

Imi spune: că pe vremile din întrebare nu se pôte presupune să-și fi avut reședința în una și aceeași localitate episcopul romano-catolic și cel greco ort. (... „mert ama korban romai-katholikus és görög-keleti püspököt, ugyan egy székhelyen feltételezni nem lehet“). Pag. 359), un argument, pe care dl *Bunea* s'a grăbit să-l aplice la metropolia gr.-ort. din Alba-Iulia, reședință, cum se știe, din îndepărtate vremi, și a episcopului romano-catolic de Transilvania.

Imi spune *Pesty Frigyes*, că sub regele Mathia Valachii gr.-ort. din Maramurș se țineau de metropolitul din Belgradul Sârbiei, prin urmare, metropolitul Ioaniciu (Iovanychik), numit în diploma dela 1479 a regelui Mathia, acé, în Belgradul Sârbiei și-a avut reședința. Și îmi spune, că Nandoralba nici-odată n'a fost numire identică cu Alba-Iulia, — Nándor-Fehérvár cu Gyula-Fehérvár (pag. 348-- 49).

A treia afirmare pe care mi-o face *Pesty Frigyes* e apoi, că cu siguranță au residat în Nándorfehérvár, în Belgradul Sârbiei, episcopi romano-catolici, încă și pe vremea domnitorilor din casa Anjou. („bizonyos, hogy már az Anjouk alatt Nándorfehérváron romai-kath. püspökök székeltek“. Pag. 330) și afirmarea acésta și-o întărește savantul magiar cu următoarele date istorice, înșirate într'o notă explicativă:

„Timon afirmă despre Otokocsi Ferencz, că acesta dintr'o diplomă de la 1334 ar fi cunoscut pe *Pavel*, episcopul din Nándoralba. Și despre sine afirmă Timon, că în două-trei diplome de la 1335 ar fi cetit despre *Petru*, episcopul Nándoralbei. Valórea acestor două afirmări se póte judeca din următoarele. Anume, în „*Hazai Okmánytár*“ vol. III pag. 122, se amintesc la anul 1334 Ladislaus Zagradiensis et frater *Paulus* de Nándurfeýrrvar ecclesiarum episcopi. Ear' în arhivul cameral din Buda, sub N. Rot. pachetul 378, numărul 33, se póte găsi diploma originală dată la anul 1335, în care e numit *Paulus episcopus Albensis de Nándor*. Același frater *Paulus* e numit și într'o scrisóre dela 1336 a lui Robert Carol episcop de Nándorfehérvár. („*Hazai Okmánytár*“ vol. V pag. 111). Episcop de Belgrad cu numele *Petru* așa dară n'am găsit. Aceste exemple nu stau singurateice, și se póte deduce, că câtă vreme a ținut domnia magiară în Belgrad, în continuu au residat aici și episcopi romano-catolici. Conventul spitalistilor (ispotályosok konventje) din Alba-regală (Székesfehérvár) dá la anul 1484 diplomă privilegială pe séma episcopului din Nándorfehérvár *Petru*, care tocmai atunci se afla în Veszprém, numindu-l totodată *sufragan* al episcopului din Veszprém („*Hazai Okmánytár*“, vol. V pag. 364). Incă la anul 1525 se mai aminteste *Petthry Miklós*, episcop de Nándorfehérvár, ca *sufragan* al episcopului din Veszprém, cum se spune în diplomă: *suffraganeus ac in spiritualibus et pontificalibus vicarius, et causarum auditor generalis Ecclesiae Wesprimiensis*. (Vezi „*Acta Paulinorum*“, fasc. 3 Nrul 29 în arhivul cameral din Buda). Fiindcă Turcii au ocupat deja în 1521 Belgradul, e clar, că *Petthry Miklós* a fost cel din urmă episcop de acolo, în acésta epocă a istoriei“.

Cum vedem, *Pesty Frigyes* vorbește de episcopi cu diecesă și cu reședință permanentă în Belgradul-sârbesc,

ear' nu de episcopi *titulari*, cari n'aveau diecesă, n'aveau reședință, n'aveau nici chiar locuință stabilă, ci umblau dintr'o diecesă într'alta, substituind pe episcopii bătrâni și neputincioși, cari îi angajau și îi plăteau pentru-ca să facă în locul lor serviciile cerute în biserică.

Episcopii *titulari*, făcuți cu duimumul din partea papilor, cari voiau să aibă în ei o falangă puternică de apărare în consiliile bisericesti, erau mulți și erau niște episcopi *călători*, când aici, când colo, după cum ne dovedește din destul viața sbuciumată a unuia dintre ei, a lui *Vitus Hündler*, sufragantul episcopului din Cinci-biserici, de altcum episcop titular *de Bodona*, în Tesalia, și vicariu general al diecesei Cinci-biserici.

Acest *Vitus* ajunsese pe la mijlocul secolului XV. episcop titular (ca mulți alții) fără a avé cunoștințe mai întinse, și fără a ști barem latinește ca lumea, (după-cum ne spune *Fessler*, vol. IV pag. 1097) din care cauză șefii *sepi*, episcopii *Andrei* și *Nicolae*, sub cari a servit în Cinci-biserici, mai mult îl tolerau decât îl stimau. Urmașul acestora, în conducerea diecesei, episcopul *Ianus Pannonius*, l-a dat apoi cu totul la o parte. Nu i-s'au mai plătit lui *Vitus* competențele ce avea să le primiască dela episcopie pentru serviciile prestate, — stabilite în bani, grâu, ovės și vin, — și toate rugărilor, plângerile și tânguirile sale, adresate în privința acésta episcopului diecesan, au rămas fără rezultat. Bietul *Vitus*, episcop titular de Bodona, trăia în miserie, contracta datorii, cerșia milă și mijloce de traiu, ear' în cele din urmă și-a zălogit infula și cărja episcopescă. Și-a oferit apoi serviciile episcopului din Agria, celui din Transilvania, celui din Oradea-mare, voit-a în urmă să mērgă și la Caloce, dar' înzădar, căci nimeni nu l-a primit de suplinitor în vladicie. S'a mai oferit și Brașovenilor de vicar episcopesc, ear' episcopului din Zagreb de sufragant, dar' și

încercarea acesta de a ajunge în pită a rămas zădărnica. În cele din urmă s'a milostivit episcopul din Oradea-mare și l-a primit totuși pe lângă sine, cu toate că nu avea nici o trebuință de suplinitor, aflându-se în deplină putere sufletescă și trupescă.

Dar' nu de episcopi titulari ca acest *Vitus*, și ca mulți alții din vremea lui, ne vorbește *Pesty Frigyes*, ci de episcopi cari *au residat* în Belgradul Sârbiei, de episcopi cu diecesă și cu jurisdicțiune.

Dacă punem acum față în față cele trei afirmări înșirate mai sus ale istoriografului magiar *Pesty Frigyes*, cred că fără a se cere mare iscusință și mare frământare de creeri, numai cu o minte regulată și cu o regulată funcționare de creeri poate stabili ori și cine frapanta *contrazicere* care există între ele.

Cetind aceste trei afirmări categorice ale savantului *Pesty Frigyes* (pentru-că *Pesty* nu vorbește cu „e de admis“, cu „se poate“, cu „mi-se pare“, ci vorbește ca omul convins că așa a fost și nu altcum, cum adecă se și cade se vorbescă istoriograful consumat), trebuie să-mi pun întrebarea astfel: dacă e adevărat că pe vremea aceea doi episcopi, cel romano-catolic și cel greco-oriental, nu puteau să-și aibă reședința în una și aceeași localitate, cum se face, că în Belgradul Sârbiei și-a avut totuși reședința, pe lângă episcopul catolic, încă și *Ioaniciu* (*Iovanychik*), metropolitul greco-oriental, care a adresat rugare regelui *Mathia* pentru scutire de dare pe sēma preoțimii gr.-orientale din Maramurș?

Ori una, ori alta. Ori a fost episcopie romano-catolică în *Nandurfeyrrvár*, și atunci pe lângă ea n'a putut să existe și metropolie gr.-orientală, cu *Iovanychik* în frunte (ori fără *Iovanychik*), în același Belgrad al Sârbiei, ori apoi a existat metropolia gr.-orientală și n'a existat episcopia romano-catolică! Ear' dacă

totuși au esistat, și au *putut* să existe amândouă deodată, lângă olaltă, atunci nu e adevărată afirmarea, că în zilele acelea n'ar fi putut exista doi episcopi de diferite confesiuni în una și aceeași localitate.

Constatând contrazicerea, trebuie să-mi impun anumite rezerve față cu tot ce-mi spune istoriograful acesta.

Când *Pesty Frigyes* a stabilit principiul, că episcop greco-oriental și romano-catolic n'a putut să fie, în aceeași vreme, în una și aceeași localitate, s'a gândit sigur la Alba-Iulia, și a voit să făurască argument în contra existenței metropoliei gr.-ort. de acolo, unde se afla și episcopie romano-catolică. A uitat însă se aplice principiul și la Nándorfehérvár, la Belgradul Sârbiei, unde tocmai ne arată că pe vremea lui Iovanychik, metropolitul greco-oriental, pe care el îl pune *aici* cu reședința, a esistat și episcopie romano-catolică! BCU Cluj / Central University Library Cluj

Ce se cred acum din aceea ce-mi afirmă *Pesty Frigyes*? N'am să-i cred și *nu pot* să-i cred nimica.

Nu pot să-i acceptez principiul, că în zilele acelea, la cari se referă discuția, nu puteau să trăiască lângă olaltă, în aceeași localitate, episcopul romano-catolic și cel gr.-oriental, pentru-că afirmarea acesta el singur și-o combate cu celelalte două afirmări, și pentru-că, dovedindu-se, ceea-ce *cred* că *voiu* *puté* *dovedi*, cumcă Iovanychik n'a fost metropolitul bisericii sârbești, cu reședința în Belgradul Sârbiei, ci *a fost metropolitul bisericei noastre românești, cu reședința în Alba-Iulia*, — e dovedit și faptul, că prea au putut să fie doi episcopi la un loc, cel gr.-oriental și cel catolic, după-ce, cum bine se știe, în Alba-Iulia totdeauna a esistat și episcopie romano-catolică „*puternică, cu jurisdicțiune și în Muntenia*“, — cum serie domnul canonic *Bunea*.

Nu pot să cred nici în a doua afirmare a distinsului istoriograf magiar, că adevărat, sub domnia regelui Mathia credincioșii bisericii greco-orientale din Ungaria și Ardeal ar fi fost supuși metropolitului de această lege din Belgradul Sârbiei, și că prin urmare, Metropolitul Ioaniciu (Iovanychik), care s'a adresat cu rugare către regele Mathia pentru scutire de dare pe seama preoțimei gr.-orientale din Maramurăș, și-ar fi avut reședința aci, în Belgradul sârbesc, — fiindcă, cum am spus, cred a pute dovedi, că *Ioaniciu n'a residat în Belgradul Sârbiei, și astfel n'a fost metropolit sârbesc.*

Și nu pot accepta nici a treia afirmare a lui *Pesty Frigyes*, referitoare la existența unei episcopii romano-catolice pe vremea aceea în Belgradul Sârbiei, fiindcă pe lângă toate că mi-se înșiră cu numele episcopii romano-catolici, cari ar fi *residat* aci, am date positive că ei n'au fost episcopi cu diecesă, cu jurisdicțiune, prin urmare nici nu și-au avut reședința în Belgrad, ci au fost episcopi *titulari*, episcopi *călători* și ei, ca bietul *Vitus*, cari ridicați cine știe pe ce cale la rangul acesta din partea Papei, își oferiau serviciile când unuia când altuia dintre episcopii cu diecesă și cu jurisdicțiune, și residau totdeauna acolo unde rezida episcopul la care intraseră cu simbrie în serviciu de substituire.

A făcut deci bine d-nul *Bunea* că această a treia afirmare a lui *Pesty Frigyes* nu a mai acceptat-o, și făcea bine dacă nu-i accepta nici pe celelalte două. Dl *Bunea* s'a ferit să vină în contradicție cu sine, de aceea face pe *Petru*, episcopul din Belgrad al lui *Pesty*, episcop *titular* de Nándorfehérvár (aceea ce de fapt a fost), care a putut să dea mână de ajutoriu episcopului din Veszprém, sau ori-cărui altui episcop, dar' n'a putut să-și aibă reședința în Belgradul Sârbiei, pentru-că acolo *nu era* episcopie romano-catolică.

Cu ce se p \acute{o} te dovedi lucrul acesta? Cu legile țării de pe vremea aceea. Era adecă obiceiul pe atunci, c \acute{a} legilor li-se adaoga o clausul \acute{a} de încheiere, în care erau înșirate t $\acute{o$ te arhiepiscopiile și episcopiile romano-catolice din țer \acute{a} , cu nominarea prelaților cari le guvernau. Și tot așa erau trecuți cu numele arhiepiscopii și episcopii bisericeii romano-catolice, ca reprezentanți ai religiei decretate de religiune a statului, în t $\acute{o$ te diplomele regilor ungurești și în t $\acute{o$ te actele mai însemnate de stat.

Eat \acute{a} de ce noi nu putem da de urma episcopilor nostri din trecutul îndep \acute{a} rtat! Legea, obiceiul era, a se trece în actele publice numai prelații bisericeii *catolice*, ear' de ai nostri nimeni n'a ținut s \acute{e} m \acute{a} , nimeni nu i-a ținut în evidență, și nimeni n'a făcut pomenire despre ei, fiind ei episcopi „*schismatici*“. Și fiindc \acute{a} nici ei singuri n'au l \acute{a} sat nici o moștenire în urma lor, urma li-a perit.

În clausulele de încheiere ale legilor vechi veniau înșirate chiar și episcopiile *vacante*, și astfel nu putem zice, c \acute{a} diecesa romano-catolic \acute{a} a Belgradului s \acute{e} rbesc, pe care n'o afl \acute{a} m nici într'o clausul \acute{a} de acestea, și nici într'un document, decret regesc, ori act de stat, — în cari cele pe atunci esistente sunt trecute t $\acute{o$ te, — numai pentru aceea nu e numit \acute{a} , pentru-c \acute{a} se afla p $\acute{o$ te în vacanță, tocmai în zilele acelea.

Voiu reproduce unele clausule, pentru a dovedi aceea ce afirm, și pentru a constata, c \acute{a} nici în aceea din afirmările lui *Pesty Frigyes* nu se cuprinde adev \acute{e} r, c \acute{a} pe vremile despre cari e vorba episcopi romano-catolici ar fi residat în Belgradul S \acute{e} rbiei.

Iau înt \acute{a} iu o lege adus \acute{a} înainte de anul 1484, citat de *Pesty Frigyes*. Decretul II al regelui Mathia, datat în 6 April 1464, numește în clausula de încheiere următ $\acute{o$ rele episcopii romano-catolice ca esistente în zilele acelea:

„§ 4. Venerabilibus in Christo patribus, dominis Dionysio de Zéch, cardinali *Strigoniensi*, eodem domino Stephano *Colocensi* archiepiscopi, Ladislao *agriensi*, Ioanne *Varadiensi*, Nicolao *Transylvaniensi*, *Zagrabiense* sede vacante, Ioanne *Quinque-ecclesiensi*, Alberto *Vesprimiensi*, Augustino *Iaurinensi*, Vincentio *Vaciensi*, Alberto *Chanadiensi*, Thoma *Nitriensi*, *Bosnense* sede vacante, Urbano *Sirmiensi*, Marco *Tininiensi*, *Segniense* sede vacante, et Nicolao *Modrusiensi* ecclesiarum episcopis, ecclesias Dei feliciter gubernantibus“.

Despre vre-o episcopie latină *nandoralbensă* nu se face deci nici o pomenire. Dar' se vedem altă clausulare de lege, din zilele după anul 1484. Decretul IV. regesc, din anul 1486, sancționat în sărbătorea apostolului Pavel, vorbește despre următoarele episcopii latine, ca fiind în ființă:

„§ 5. Venerabilibus in Christo patribus, dominis Ladislao Gereb, electo, et confirmato *alben*. *Transylvanae*, apostolicae sedis legato, *Strigoniense* sede vacante, Petro, archiepiscopo *Colocensi*, Gabriele, cardinale *Agriensi*, praefato Ioanne *Varadiensi*, Osvaldo, *Zagrabiensi*, Sigismundo, *Quinque-ecclesiensi*, Urbano, electo, et confirmato *Iaurinensi*, summo Thesaurario nostro, Alberto, *Vesprimiensi*, Ioanne, *Chanadiensi*, Nicolao *Vaciensi*, frater Gregorio, *Nitriensi*, Ioanne *Sirmiensi*, et Mathio electo *Bosnensi* ecclesiarum episcopis, ecclesias Dei feliciter gubernantibus“.

Nici aici nu se face pomenire de episcopie latină în Nandoralba. Dar' nu se mai pomenesc nici episcopiile din Tinin, Segnin și Modrus, semnul că au fost cassate. Mai eată apoi o dovadă despre neexistența episcopiei latine în Belgradul Sârbiei. În decretul III al regelui Vladislav II, din 1498, sunt înșirați, sub articolul 20, episcopii, prepoziții, priorii și capitlurile îndatorate să dea *banderii* pe séma regelui (un banderiu era compus din 400 ostași) în ordinea următoare:

1. Archiepiscopul din *Strigoniu* cu două banderii;
2. Archiepiscopul din *Calocea* cu un banderiu;
3. Epis-

copul din *Agria* cu două banderii; 4. Episcopul dela *Oradea-mare* cu un banderiu; 5. Episcopul din *Cinci-biserici* cu un banderiu; 6. Episcopul din *Transilvania* cu un banderiu; 7. Episcopul din *Zagreb* cu un banderiu; 8. Episcopul din *Iaurin* cu două sute călăreți; 9. Episcopul din *Vesprim* cu două sute călăreți; 10. Episcopul din *Vaț* cu două sute călăreți; 11. Episcopul *Cenadului* cu o sută călăreți; 12. Episcopul *Sirmiului* cu 50 călăreți; 13. Episcopul din *Nitra* cu 50 călăreți; 14. Abatele din *Pécsvárad* cu 200 călăreți; 15. Abatele din *Petrovaradin* cu 200 călăreți; 16. Abatele din *Szegszárd* cu 100 călăreți; 17. Abatele din *Sântmărtin* cu 200 călăreți; 18. Frații *Carthausieni* din *Lövöld* cu 200 călăreți; 19. Priorul din *Aurania* cu un banderiu; 20. Abatele din *Zobor* cu 50 călăreți; 21. Capitlul din *Strigoni* cu 200 călăreți; 22. Capitlul din *Agria* cu 200 călăreți; 23. Capitlul din *Transilvania* cu 200; 24. cel din *Cinci-biserici* cu 200; 25. cel din *Bács* cu 50 călăreți; 26. Marele preposit din *Alba*, cu capitlul seu, și cu micul preposit, 100 călăreți, și 27. Prepositul din *Titel* cu 50 călăreți.

Nici aci nu se pomenește de vre-o episcopie a Belgradului sêrbesc, cum nu se face pomenire nici într-o clausulă de felul celor reproduse. Și nici nu se putea face, pentru-că episcopie romano-catolică, cu jurisdicțiune proprie, n'a existat în *Nándoralba* pe vremea aceea, ci episcopul latin din *Cenad* era stăpân și peste Belgrad. Episcopii citați de *Pesty Frigyes* n'au fost deci episcopi cu reședință în Belgrad, ci episcopi numai cu titlul de Belgrad, episcopi *in partibus*, episcopi ca *Vitus*.

Se nu credă nimeni, că eu le înșir tóte acestea pentru a reduce valórea scrierilor istorice, lăsate de *Pesty Frigyes* în urma sa, și pentru a micșora reputațiunea acestui savant magiar, câștigată ca mare și

bun istoriograf, ca om de autoritate în materie de știință. Nu. Monografiile lui *Pesty Frigyes* vor avea și mai departe aceeași valoare literară pe care au avut-o și până acuma, și reputația sa, ca om de știință, neștirbită are să rămână și de aci încolo. Am făcut însă constatările, pentru-ca să arăt și să dovedesc, că nici chiar după scrisesele ómenilor de valórea și autoritatea unui *Pesty Frigyes* nu te poți lua în mod necondiționat, ci chiar și aceea-ce ei spun, trebuie să fie bine esaminat, bine confrontat cu alte date, fapte și împrejurări. Cu un cuvânt, chiar și afirmările autorităților nu le poți primi decât numai trecându-le bine prin sita criticei.

*

Cu atât mai cu neputință ne este să primim de bune, în mod necondiționat, păreri istorice, despre cari însuși acela care le susține nu e pe deplin convins și nu știe, dacă sunt corecte ori nu, și pentru aceea nici nu le trimite în lume altcum decât îmbrăcate în câte un elastic „se poate“, — „se pare“, — „așa cred“ — „e de cređut“, — „e de admis“, — „nu e de admis“ etc., cum ne presintă noua istoriografie română unele din părerile sale.

Eu cred, că unui istoriograf de valóre, cu renume, cu autoritate, nu-i este ertat să foloséscă vorbe de acestea. El n'are să mă lase nedumerit, pe mine, cetitoriul, că lucrul cutare numai „se poate“ că s'a întâmplat așa cum el l-a spus, dar' se poate să se fi întâmplat și altcum. Pentru-că eu n'am nici facultatea, nici pregătirile, nici isvórele la îndemână, ca să caut și să mă conving, că adecă în cele din urmă cum a fost și cum s'a întâmplat? Istoriograful are să-mi spună mie, cetitoriului, clar și la înțeles, în mod afirmativ: așa a fost și nu altcum, pentru-că numai așa a putut să fie, eată din cari motive.

Nu știe? N'a putut constata încă? Studieze chestia mai departe, până va da de adevăr.

La dl *N. Iorga* și dl *Dr. Bunea* găsim multe vorbe de acestea „se pôte“, „se pare“, „e de admis“, „nu e de admis“ etc.

De exemplu, dl *Iorga* ne spune, că *nu e de admis* o greșelă de cancelarie, care ar fi schimbat Belgradul Sêrbiei cu Bêlgradul Ardealului, cu Alba-Iulia.

De ce sê nu fie de admis lucrul acesta? Ba fôrte e de admis. Fôrte se pôte, ba e chiar sigur, că cel însărcinat cu redactarea decretului regesc, funcționar aflător la curtea regală din Buda, deci mai aprôpe de Sêrbia decât de Ardeal, auđind de metropolitul *Belogradului*, sau avênd pôte chiar înainte sa petițiunea lui Ioaniciu,⁹ care sê va fi subscris în ea și el ca alți urmași ai sei: „Archiepiscopus *Belogradiensis*“, își va fi zis, gândindu-se la Belgradul Sêrbiei, și neștiind că mai există un Belgrad în Ardeal: „de ce *Belogradiensis*? Hai sê-i zicem cum îi este numirea oficiôsă: *Nandoralbensis*!“ Și necontrolat de nimeni textul decretului așa a rămas.

Și nu e acêsta singura greșală făcută în actele vechi publice ale țerii nôstre. Câte mai avem, unele mai de mare, altele mai de mică însemnătate!

Așa de es. în decretul II al regelui Sigismund, prin care la anul 1435 se întroduc în țeară mai mulți articoli de lege, nu e pus *locul* unde s'a ținut dieta care i-a votat, ci încheerea decretului se face astfel: „Datum per manus venerabilis domini“ etc. In loc sê se fi pus: „Datum *Posonii*, (pentru-că în Pojon se ținuse dieta) per manus venerabilis domini etc.“

Așa de es. un document din anul 1399, publicat la *Bárány Agoston* (pag. 28), vorbește despre *comitatul Beche* (Becse, Ó-Becse, Új-Becse) în Banat, care n'a existat nici-odată. Și numai pentru-că o adunare

regnicolară s'a ținut în comuna *Becse*, care aparținea și aparține comitatului Torontal. Redactorul documentului a crezut deci, că dacă adunarea în care s'a hotărît aceea ce se cuprinde în document s'a ținut în *Becse*, așa trebuie să se numească și comitatul; pe când comitatul s'a numit totdeauna Torontal, cum se numește și astăzi.

Și astfel de „*greșeli de cancelarie*“ ași pute să înșir mai multe, dacă s'ar cere.

Dar' nu numai greșeli de cancelarie se pot descoperi multe în documentele vechi ale țării noastre, ci se pot descoperi chiar și *documente întregi false sau falsificate*, și asupra acestei împrejurări atrag deosebita atențiune a istoriografilor români.

În secolul XV un anume *Gábor deák* (diacul Gavriil) de *Zömlén* esercia pe scară întinsă fabricarea de decrete și diplome false. Impărția nobilitate, privilegii, și favoruri ori-și-cuiv^{și} pe plăta bună. Astfel a dat privilegii orașelor *Gyöngyös* și *Szabadka* (Teresiopol) și nemeșug cui numai a putut să-l plătească. A dat diplome în numele regilor: *Sigismund*, *Albert*, *Vladislav*, după-cum a cerut cel-ce era doritor de a fi pus în posesiunea unui decret regal.

Se știe, că pe atunci regii Ungariei nu subscriau decretele și diplomele, ci le întăreau numai cu apă-sarea sigilului domnesc. Numitul „*Gábor deák*“ își procurase sigile false, și în modul acesta fabrica diplomele.

Despre acest fapt se află urmă în legile țării noastre. În tripartitul lui *Verböczy*, colecție de legi aflătoare pe atunci în vigoare, sancționată la 1514 din partea regelui *Vladislav*, (Partea II titlul 14 §. 49) se spun în privința acésta următoarele:

„Item quia disturbiorum temporibus, signanter vero post obitum memoratorum *Sigismundi* imperatoris et *Alberti* regis,

plurimae literae, multaque privilegia diversis sub coloribus, et sigillis nequitiose, fraudulenterque reperiuntur fulminatae, atque fabricatae; quae licet omnia vix in lucem prodierint, et omnia difficulter sciri, vel cognosci possint; ut tamen aliquarum inique editarum (saltem in particulari, si non in generali) literarum notitia habeatur; copiam, seu tenorem cujusdam privilegii praefatorum dominorum, praelatorum, baronum, nobiliumque, et procerum regni Hungariae, super complurimis ejuscemodi nequiter fulminatîs literis confecti, et in judicio contradictorio etiam coram me, cum sigillo eorum praedecarato, producti, de verbo ad verbum apponere, inserereque dignum duxi“.

Legea înșiră apoi diplomele false, cari au putut fi descoperite, și pe cari „Gábor deák“ a mărturisit că el le-a fabricat: „per neminem sunt facta, praeterquam per me, Gabrielem“.

Când avem și *astfel* de documente din vechime, nu înțeleg cum ar pute *să nu fie admisă* o greșelă de cancelarie în decretul dat Metropolitului Ioaniciu?

Domnul Iorga însel nu admite greșela de cancelarie; ci afirmă, (adecă nu afirmă, ci zice că *se poate admite*) că pe vremea aceea Metropolitul Sârbiei, supuse de Turci, „*să se fi aflat adăpostit la curtea regelui unguresc*“.

Sigur că dl Iorga, punându-și pe hârtie părerea acésta, nu s'a gândit la un singur lucru la care ar fi trebuit să se gândească, anume: dacă pe Metropolitul Sârbiei din zilele acelea l-a chemat într'adevăr Ioaniciu (Iovanychik), ori nu, și dacă peste tot *a existat pe atunci un metropolit sârbesc, ori nu?* Fapt ușor de constatat, pentru-că istoria bisericescă a Sârbilor trebuie să ne știe spune, cine a fost la anul 1479 metropolit în țera sârbescă? Sârbii, cari au avut în trecutul îndepărtat frumoasă vieță independentă națională, trebuie să-și aibă bine stabilită istoria lor bisericescă de pe atunci!

Și nu și-a pus dl Iorga nici alte întrebări pe cari încă trebuia să și-le pună Anume nu s'a întrebat,

dacă e de admis, ca un rege catolic, controlat de întregul cler înalt catolic, din sinul căruia *trebuia să-și iee și pe cancelarul seu*, pe omul de condeiu în afaceri însemnate politice, ca domnitoriul unui stat în care numai legea romano-catolică era decretată de lege creștină, ear' greco-orientalii erau considerați de eretici, de schismatici: să pótă primí în gazdă, la curtea regală, pe un Metropolit al schismaticilor, al ereticilor, pe metropolitul Sêrbiei?

Ori l-a primit numai pentru-că era Sêrb? Dar' pe atunci ómenii nu erau clasificați după naționalitate, ci după *religiune*; ear' metropolitul Sêrbiei era de aceeași lege de care erau Valachii, Rutenii și Sêrbii din zilele acelea, aflători în Ungaria și Transilvania!

Și dacă totuși ar fi de admis manifestarea unei grații de felul acesta din partea regelui Mathia, în ciuda opoziției pe care sigur că i-a făcut-o clerul înalt catolic, în prima linie cancelarul seu de curte: cum de nu se admite manifestarea grației și față de metropolitul din Bêlgradul Ardealului, în forma cuprinsă în decretul regesc, ci numai față de metropolitul Sêrbiei? Căci legea era aceeași; ear' pe atunci, cum am spus, nu naționalitatea, ci *religiunea* venia pusă în cumpănă și avea să fie cântărită la isprăvirea de acte însemnate de stat?

Încă o întrebare. Decretul regesc așa ne spune, că regele Mathia a luat dispoziția de a fi scutită în viitoriu preoțimea greco-orientală română din Maramureș de ori-ce dare *în urma rugării metropolitului Ioanichie*. Dacă acest metropolit a fost metropolit al Belgradului sêrbesc, ori peste tot metropolit sêrbesc, cum se face, că el, abia trecut în Ungaria, — pentru-că de mult nu va fi fost adăpostit la curtea regelui unguresc, și nici nu se va fi gândit, că póte să stee cât trăește în gazdă la regele Mathia, — și-a pus și

și-a impus de cea mai arzătoare problemă și misiune ușurarea sortii preoților *români* ortodoxi din Maramurș, pe cari nici nu-i cunoștea, și nici nu era de aceeași naționalitate cu ei, ear' de conaționalii sei Sârbi, fugiți de acasă de gróza semilunei, trecuți în Ungaria și așezați în Banat, nu și-a adus de loc aminte, pentru ei n'a cerut nici un favor de la regele Mathia, nici măcar favorul de a-și avé preoții lor și a trăi după legea lor, de-și acestia trebuiau să-i stee mult mai aprópe de cât Români din Maramurș, și pentru ei, conaționalii sei fiind, trebuia să aiba mai multă tragere de inimă, ca metropolit *sêrbesc* ?

Pentru-că faptul e, că de Sêrbii imigrați la 1459, când Turcii au ocupat Sêrbia, și apoi la 1481, sub conducerea lui *Paul Chinez*, regele Mathia s'a îngrijit *din propria inițiativă*. I-a lăsat în libera folosință a obiceiurilor lor și li-a dat scutință de zecimă *prin o lege specială*. În decretul V al regelui Mathia, din 1481, se cuprind în privința acésta (articolul 3) următoarele dispozițiuni :

„Sêrbii nu sunt datori să plătescă zecimă, și pentru ei creștinii nu pot să fie apesați cu interdicție bisericescă. Mai departe, cumcă Sêrbii, și alți astfel de schismatici nu trebuie constrânși să plătescă zecimă, și nici vicecomiții comitatelor să nu-i constrângă să plătescă dijmă ca și alții.

§. 1. Și că creștinii, în cercul cărora se află astfel de *schismatici*, ori viceversa, pentru schismaticii acestia, ori pentru neplătirea zecimei, nu e permis să fie apesați cu interdicție bisericescă“.

Articolul 4 din același decret sună apoi astfel :

„Creștinii pașiți la tovărășie cu Sêrbii, să plătescă zecimă numai după partea lor. Mai departe, dacă creștinii lęgă tovărășie ori contract între olaltă, cu Sêrbii, ori schismaticii mai nainte numiți, și cu ajutorare reciprocă isprăvesc aratul, sãménatul, și alte lucrări economice, atunci din partea care compete creștinilor a venitului trebuie plătită zecima, dar' după cealaltă parte, care adecă compete ăstorfel de schismatici, *nu e iertat să se iee zecimă*.

§. 1. Acestea însă numai adaogând și declarând, în mod espres, că astfel de Sârbi și schismatici nu trebuie să fie priviți de scutiți *pentru toate timpurile* de astfel de zecime, și nici să nu fie scutiți pentru totdeauna, ci numai *în curs de câțiva ani*, în mod interimar, anume, ca astfel de străini și fugari să se așeze (colonizeze) cu de-abinele în Ungaria și în teritoriile supuse sfintei corone, și ca luând exemplul de la acești fugari și alții, să fie cu atât mai aplecați a veni în țară, vădând cum acelora, cari au venit deja, li-am donat astfel de prerogative“.

Dacă Ivanychik era metropolit al Sârbilor, așa judec eu, sigur că *el* cerea favoruri și privilegii și pentru conaționalii sei, și atunci poate că regele Mathia le-ar fi dat érași prin decret regesc, nu prin lege specială.

Ei, nu se poate, ca și legea să fi fost adusă tot la insistențele lui Ioaniciu din Nandoralba? va întreba vre-un necredincios. Ba se poate. Dar' atunci, cum se face, că de Sârbi Ioaniciu și-a adus aminte abia la 1481, ear^u de Românii din Maramurș, pe cari nu-i cunoștea, la 1479, cu toate că era metropolit *al Sârbilor*? . . .

Și acum o ultimă întrebare. După-ce decretul, după chiar literile sale, a fost dat la mâinile *arătătorului*, care nu putea să fie altul decât însuși *Ioaniciu*, Metropolitul, cum se face, că decretul nu a fost descoperit în Belgradul Sârbiei, ori în altă localitate, unde își aveau locuința și reședința metropoliții sârbești, ci a fost descoperit *în Alba-Iulia*, unde după istoriografia vechiă română residau metropoliții bisericești noastre?

Eată tot atâtea întrebări, la cari răspunsul nu poate să sune decât numai în defavorul părerii dlui *Iorga*, că Ioaniciu (Iovanychik) ar fi fost un metropolit sârbesc, care în zilele redactării decretului regelui Mathia s'ar fi aflat adăpostit la curtea regelui unguresc.

Avut-am, în tristul trecut al bisericei noastre, epoce când mai mult, când mai puțin rele, pentru-că bune de tot n'am avut nici-odată. Și astfel de epocă, mai puțin rea, mai puțin asupritore pentru strămoșii noștri, pare a fi fost tocmai epoca din secolul XV. Se nu trecem cu vederea diploma extrem de favorabilă, dată la 1457 din partea regelui Ladislau V. *pe séma Românilor din Banat*. Se știe adecă, că după decapitarea lui *Ladislau Huniade*, fiul lui Ioan de Huniade, văduva Szilágyi Erzsébet, mama ucisului, a amenințat cu răsbunare pe regele Ladislau și cu chiâmarea Turcilor în țără. Regele a prins frică, și temându-se că amenințările Elisabetei Szilágyi pot să se prefacă în faptă, a ținut să se pună bine cu Românii prin mijlocul cărora trebuiau să trecă Turcii pentru a pute străbate la inima statului ungar.

Credând deci că va avé lipsă de Români, regele Ladislau V. a dat la 1457, în ziua sfântului Ioan Botezătorul, o diplomă privilegială pe séma Românilor din chinezatele Banatului, întărind de nou în ea toate libertățile, privilegiile și drepturile pe cari le-au fost primit Românii mai nainte pentru serviciile prestate tronului și patriei, și mai ales pentru energia cu care au fost apérate ținuturile Dunării-de-jos din partea Nemeșilor, Chinezilor și a celorlalți locuitori valachi din districtele (așa numitele chinezate valache): Lugoj, Sebeș, Mehadia, Almăș, Crașova, Buzava, Komiat și Ilădia. Ba drepturile de mai nainte ale Românilor vin întregite în diploma acésta și cu altele noue, și vin regulate raporturile lor de drept față cu Banatul timișan.

Originalul acestei diplome se află în biblioteca capitlului de Alba-Iulia, ear' o copie autentică în arhiva bisericei gr.-ort. române din Lugoj. Reproduc în întregime interesantul document, luându-l din isto-

ria Banatului, scrisă de *Böhm Lenhardt* (pag. 387 v. I).
Textul latin al diplomei e următoriu:

„Nos Ladislaus Dei gratia Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae Rex, etc. etc. Memoriae etc. Quod nos tum ad humillimae supplicationis instantiam Fidelium nostrorum Michaelis Dees dicti de Tomöschl et Stefani filii Sisman de Bezias, per eos in ipsorum ac caeterorum Universorum Nobilium et Kinéziorum, nec non aliorum Valachorum de Districtibus: Logos, Sebes, Mehadia, Almas, Krassoffi, Borzaffii, Komiaty et Illed, vocatis nominibus et in personis nostrae propterea porrectae Majestatis, tum vero consideratis fidelitatibus, et fidelium servitiorum, meritis, eorundem universorum Nobilium et Kinéziorum, ac caeterorum Valachorum, quibus iidem non solum Praedecessoribus nostris, Regibus Hungariae, sed et nobis se gratos reddiderunt, et acceptos, et praesertim eo respectu, quod ipsi in confiniis Regni nostri collocati, in custodia et tuitione vadorum Danubii contra crebros incursus Turcorum, ut pote qui ipsum Regnum nostrum in illa parte vel depraedare vel homines ejusdem Regni nostri sine discretione sexus et aetatis impune abducere in servitum consueverunt; personas, resque et bona sua fortunae casibus submittere, damnaeque et incommoda, ac vulnera dira suscipere non formidant. Volentes ejusdem gratitudinis vicem rependere, omnia et singula eorundem Valachorum et Kinéziorum Privilegia super quibuscunque eorum Libertatibus, Praerogativis et Juribus confecta, ac si praesentibus Litteris nostris de verbo ad verbum inserta essent, sub illis tamen conditionibus, oneribus et servitutibus quibus eadem emanatae et Praedecessores nostros Reges Hungariae ipsis concessa sunt, autoritate Regia pro eisdem Nobilibus Valachis et Kinezis, caeterisque Valachis praesentibus scilicet et futuris perpetuo valitura roboramus, et confirmamus, eosque et unumquemque eorum sicuti maiorem sic et minorem in omnibus huiusmodi eorum libertatibus, praerogativis et juribus manutenere et conservare promittimus. Et Nihilominus ut ipsi nobiles valachi, et Kinézii firmata inter se unione, dicta servicia nostra et Regni nostri in tuendo vado Danubii eo melius continuere possint. Decrevimus a modo in posterum in praefatis 8 Districtibus nullo unquam tempore alicui extraneo possessiones et villas donare, nisi illis qui bene meritis propter eorundem servitia videbuntur. Et quod huius-

modi 8 Districtus ab invicem non seperabimus, nec aliquam ex eis alicui donabimus, sed St. Regni nostri coronae sicuti praedecessores nostri Reges, sic et nos quoque simul vinctos tenebimus; Imo praefatum Districtum Komiaty, qui per quondam Seren. Princip. Dnum Rom. Imperatorem ac Hungariae Regem avum nostrum carissimum quondam Ioanii de Hunyad alii ejusdem Regni nostri Hungariae Governatori inpignoratus ac per Incolas eiusdem Districtus ab eodem redemptus esse perhibetur, praefatis 7 Districtibus iterum annectimus, decernemus a modo deinceps sicuti aliquem alium ex ipsis Districtibus, ita et ipsum Districtum Komiaty de corpore illorum Districtum esse, atque uno eodem Privilegio cum illis gaudere. Praeterea annuimus eisdem Nobilibus Valachis et Kinézis, et nullus eos judicet praeter comitem eorum pro tempore constitutum, cujus iudicio consenti si non fuerint, ad Judicem Curiae nostrae et dehinc in nostrae Majestatis personalem praesentiam possint et valeant causas eorum provocare. Volumus insuper quod Comites eorum vel Vicecomites pro tempore existentes, in exigendis Byrsagiis et Judiciorum gravaminibus Equum leporarium, arma et aves convictorum, vel convincendorum auferre non praesumant, nec aliter pro exactione hujusmodi Byrsagiorum, nisi sumpto secum Iudice nobilium eorundem Valachorum exire valeant modo aliquali. Postremo eosdem Nobiles Valachos instar virorum Nobilium Regni nostri, item Kenezios eorundem Valachorum ex omni solutione tributi tam nostri quam aliorum quorumcumque exemptos esse volumus, et supportatos et quod nullus omnino hominum res et bona eorum et Iobbagiorum (!) ipsorum in quibusvis locis arestare seu prohibere facere, aut eosdem dictos eorum Iobbagiones ad cujusvis instantiam judicare, etc. sed si aliquis quidquam actionis v. quaestionis contra eosdem Valachos, Nobiles et Knézios aut annotatos ipsorum Iobbagiones v. alter eorum haberent, v. habere sperarent, his id, contra praefatos ipsorum nobilium Valachorum Iobbagiones in praesentiis eorundem nobilium, adversus autem eosdem nobiles Valachos et Kenezios coram praefatis comitibus eorum, pro tempore existentibus prosequantur, qui se in redenta justitia tepidi fuerint, in presentia Iudicis Curiae Nostrae, et si ibi iterum justitia eis deerit, in presentiam nostrae Majestatis juridice prosequantur, etc. etc. In cujus rei memoriam firmitatemque perpetuam praesentis Litteras nostras secreto sigillo nostro quo ut Rex Hungariae

utimur impendi, communitas duximus concedendas. Datum Viennae in festa d. beati Ioannis Baptistae A. D. 1457^a.

E imposibil, ca bunăvoința regelui Ludovic V., manifestată în măsură atât de mare față de Români din chinezatele bănățene, să nu fi avut influință binefăcătoreă și asupra bisericii noastre drept măritore de pretutindenea: din Banat, Ungaria și Transilvania, căci supuși ai *aceluiiași* rege erau Români din toate aceste trei părți de țară.

E imposibil, ca Români să nu fi căutat în aceste zile ceva mai senine pentru ei decât cele-ce le aveau în urma lor, să-și pună de nou episcopi de legea lor, fie chiar și importați din alte părți, pretutindenea unde răutatea vremilor stînsese existența și activitatea lor.

Pentru-că convingerea mea este, că episcopi și episcopii, metropoliți și metropolie, *am avut totdeauna*, cu începere din vremile cele mai vechi, însă *cu întreruperi*, mai lungi ori mai scurte, provocate de răutatea vremilor asupritore.

Și astfel de întreruperi a avut chiar și biserica romano-catolică. *Böhm Lenhard* ne spune în „*Istoria Banatului*“ (vol. I pag. 242), că sub domnia Turcilor era în stare deplorabilă biserica gr.-ort. din Banat, nu pentru-că ar fi fost persecutată de Turci, ci *din vina preoților*, cari își împliniau foarte rău chiămarea. Dar' *stătea și mai rău biserica romano-catolică* („*még rosszabb állapotban volt*“), căci episcopia *Cenadului* esista numai cu numele, și *asa a rămas sub întreaga epocă a domniei turcești*.

N'aveau pe atunci catolicii decât numai trei preoți în întreg Banatul, după-cum cu mare durere o spun acésta niște cetățeni din Timișóra, cari la 1582, (în 8 Martie) s'au adresat Papei cu o rugare unгурescă, în care cer, că:

...„egy Scolát vagy egy tanuságnak helyét csináltattna Te Szencséged költséggeddel, mivelhogy a gyermekeink tanulná-

nak, és valami gyökeret verhetnének, hogy a sok Lutherségeknek és tevelgyéseknek vége lehetne, és kitisztítója, hogy Istennek segítségéből olly nevedkedne közülök, ki papi Méltóságot vinné, és a juhokat táplálná. Mert ha papok volnának itt, a tartományban netalántán meg se áradott volna meg annyira a hitetlenség, de mind ott közülünk csak három Pap vagyon, az egyik ki köztünk vagyon, az is Dobronikyt hijják, Sz. Dominicusnak, de az is nem tud magyarul predicálni"...

și așa mai departe; cer deci *să le trimită Papa un dascăl, care să le învețe copiii, pentru-ca din ei să iese vre-un popă, că n'au decât trei în tot ținutul.*

Faptul, că ómenii se rógă de Papa pentru un lucru pe care puteau să-l capete și de la episcopul lor din Cenad, dovedește, că are dreptate *Böhm* când afirmă, că sub Turci episcopia acésta *nu a funcționat*, ci a esistat numai cu numele. Ear' dacă o episcopie romano-catolică, cu puterea ce o avea în vechime biserica latină, a putut să ajungă în starea de a-și întrerupe activitatea, cu cât mai ușor și *mai des* a trebuit să fie pusă biserica greco-orientală în acésta tristă și durerósă situație? Episcopii nostri și metropoliții nostri au dispărut, când zilele erau grele de tot, ear' când asupririle mai încetau, când zilele erau mai senine și situația mai liniștită, au apărut earăși pe arena vieții nóstre bisericești.

O astfel de epocă de reîncepere a vieții bisericești au avut deci Români prin jumătatea a doua a secolului XV, când, cum vëzurăm, din grația regelui Ludovic V, au fost întărite pentru o parte din ei tóte privilegiile, tóte prerogativele, tóte drepturile din trecut. Ori nu tocmai pe la începutul epocii de care e vorba a eșit pe plan și episcopul *Ioan de Capha*? Sigur că după el au urmat alții, precum și înaintea lui vor fi fost alții.

Bine; dar' atunci unde sunt, că nu-i găsim? vor zice cei necredincioși. Adevërat că nu-i găsim, și

nu-î cunóştem, dar' de aici nu se póte deduce că nu i-am fi avut. Nici alte lucruri nu se găesc, şi totuşi se afirmă ca lucruri positive. Spre pildă *Bárány Agoston* spune în cartea sa „*Monografia comitatului Torontal*“ că cu tóte, că vechile documente autentice stabilesc în mod vrednic de tótă credinţa existenţa comitatului Torontal, chiar dela întemeierea statului ungar: n'a dat în miile de documente trecute prin mânilor sale de urma nici unui comite suprem al comitatului Torontal, când ştiut este, că comitatele şi-au avut totdeuna fóişpanii lor, ca şefi de comitat.

Ei bine, se póte deduce de aci, că comitatul n'a avut fóişpani, ori chiar, că comitatul n'ar fi esistat? Nu; ci se póte deduce, că fóişpanii din trecutul Torontalului au fost ómeni, cari nu s'au distins pe nici un teren, şi istoria n'a luat notă despre ei.

Aşa şi episcopii şi metropoliţii nostri din îndepărtatul trecut. Ce rol au avut ei în viaţa publică de stat? Absolut nici un rol. Cum se fi luat deci istoria notă despre existenţa lor? De altcum, póte că chiar şi lor le va fi convenit mai bine, ca puterea de stat *să nu ştie* nimica despre existenţa lor, şi astfel vor fi trăit retraşi şi în pustnicie, pe la cele mănăstiri, tot cu frica în óse, că peste nópte pot fi ridicaţi din culcuş şi duşi la mórte. Căci cei-ce îndrăsnau să fie mai activi şi să-şi câştige vază, popularitate şi influenţă la popor, aşa au şi păţit-o, ca de pildă *Ioan Capha*, şi de aceea istoria i-a şi notat numele şi vorbeşte de el. Ce să vorbescă însă despre aceia cari n'au făcut nimica, nici fapte mari prin cari să se distingă, dar' nici fapte rele (adecă rele în ochii catolicismului), pentru cari să fie urmăriţi şi pedepsiţi?

Fessler tratéză în volumul IV al Istoriei Magiarilor epoca dela anul 1382 până la anul 1457, şi la pa-

gina 1099 constată, că în epoca acésta de 75 ani biserica romano-catolică din Ungaria a avut 116 prelați. Dintre acestia istoria înșiră 46 ca ómeni la locul lor, cari s'au distins prin iscusință și prin activitate, și mai face pomenire despre 8, cari au pus faptele la activul lor, dar' despre rest, despre 62 de prelați romano-catolici din epoca aceea, *istoria tace cu desevîrsire*. Va se zică, acestia nu erau nici prea buni nici prea răi, de aceea istoria nu i-a notat, neavînd ce se noteze din vieța lor.

Așa vor fi fost deci și episcopii și arhiepiscopii nostri din trecutul îndepărtat, figuri simple, puse în fruntea bisericii, nimic mai mult. Și n'are dreptate dl *Iorga* când, neadmițînd părerea, că Ioaniciu (Iovanychik) ar fi putut să fie metropolit al Bělgradului din Ardeal, și că și în celalalt document ar puté fi vorba de un „archiepiscop“ al Românilor, ne spune, că: „cu un „archiepiscop“ român, residând fie și în Alba-Iulia, care pe acel timp nici nu era capitală și un centru, și ocrotit de rege atît de mult, încât să se gîndescă la drepturile lui hierarchice, în ori-ce privilegiu acordat vre-unui călugăr de lege grecéscă, am fi avut de sigur altă istorie bisericéscă în Ardeal decât aceea pe care o vom vedé acum, dela 1500 înainte“, — zic, nu are dreptate, pentru-că istoria nu ómenii o fac, ci *faptele ómenilor*. Dacă istoria nóstră bisericéscă e așa cum e, vina o pórtă acei arhiepiscopi și episcopi cari n'au știut ori n'au putut să sêvîrșescă fapte pe cari istoria putea să le noteze. Au trăit și ei ca cei 62 prelați de sus ai bisericii romano-catolice, despre cari istoria tot așa n'a avut nimic de notat.

*

Domnul canonic *Bunea* cunoște mai bine raporturile vieții publice din Ungaria de pe vremea regelui Mathia, și știe, că mai curînd se putea întem-

pla pe atunci la curtea regelui unguresc ori-ce altă minunație, numai aceea nu, ca se fie adăpostit acolo un metropolit „schismatic“, fie chiar și sârb, și fie chiar și prigunit de Turci. De aceea, dl Bunea nu se ia după părerea d-nului Iorga, că Iovanychik ar fi fost un metropolit al Sârbiei, găzduit la curtea regelui Mathia, ci negând, firește, și d-sa posibilitatea de a fi fost metropolit al Belgradului din Ardeal, fiindcă „a trebuit să se consolideze mai întâiu statele române, Muntenia și Moldova, cu o ierarhie proprie și bogată, pentru-ca sub înriurința și cu sprijinul lor să se pôtă înființa niște episcopii românești stabile în țările corónei ungare“, afirmă: că a fost metropolit al Belgradului sârbesc, și că aci și-a avut reședința, pentru-că „Belgradul Sârbiei se numește (nu se mai numește, să numia!) ungurește *Nándorfehérvár*, adecă *Nandor-Alba*, pe când Belgradul Ardealului se numește *Gyula-Fehérvár*, sau *Alba-Iulia*“.

Domnul Bunea își întărește afirmarea cu următorii argument: „dacă Metropolitul Sârbilor, în prima jumătate a secolului al 18-lea, când rezida câte odată și în Belgradul Sârbiei, își aroga jurisdicțiune până departe asupra Românilor din Brașov, acésta a putut-o face un metropolit din Belgradul Sârbiei și în secolul al 15-lea cu privire la Românii din Maramurș“.

Asemănarea nu se prea potrivește. Altele erau împrejurările în vécul 18, și altele în vécul 15. Patriarchul Arsenie Cernoevici al Ipecului trecuse la 1690 cu 37,000 familii sârbești în Ungaria ca metropolit recunoscut și întărit prin privilegii și diplome al bisericei gr.-ort. sârbești, pe când în vécul 15, nici Sârbii, nici Românii din Ungaria n'aveau episcopi recunoscuți și întăriți, ci numai tolerați din partea puterii de stat. Unde mai pui apoi faptul, că în secolul 18 Sârbii au avut metropoliți, pe când în jumătatea a doua a secolului 15 n'au avut?!

Să nu trecem cu vederea, că în masse mari, compacte, Sârbii abia la 1459 au trecut în Ungaria*) (prima lor imigrare), urmând al doilea mare convoiu de 50,000 familii la 1481. Și domnitoriul țării era atât de nesigur de rămânerea lor în țară, încât a făcut pe séma lor articolul de lege pe care l-am dat mai sus în întregime, acordându-le scutire de zecimă și alte favoruri, numai pentru-ca să rămână în țară spre a o impopula de nou, și pentru-ca să capete și alții voie să facă ca și ei. Dacă deci Sârbii la 1481, când a adus regele Mathia articolul acela de lege pe séma lor, nu erau încă nici *determinați* se rămână ori se nu rămână în noua patrie, cum puteau ei să aibă în Ungaria o biserică atât de consolidată, încât ea, după o existență abia de douăzeci de ani, să-și pôtă estinde aripile și asupra Românilor din Ardeal și Maramureș?

Afirmarea dlui *Bunea*, că Iovanychik ar fi fost metropolit în Belgradul sârbesc, e deci tot atât de greșită, ca a dlui *Iorga*, că același Iovanychik s'ar fi aflat adăpostit la curtea regelui unguresc.

E adevărat însă, că domnul *Bunea* nici nu afirmă în mod și ton apodictic, că așa a fost și așa a trebuit să fie, că Iovanychik și-a avut reședința în Belgradul Sârbiei, ci își dă numai părerea în direcția acésta. Inșe părerea e neacceptabilă.

Ioaniciu n'a fost Metropolit al Belgradului sârbesc, pentru-că n'a putut să fie, pentru-că în anii

*) *Bárány Agoston* ne spune („Torontál vármegye Hajdana“ pag. 150), că înainte de datul acesta numai familii singuratice trecuseră din Sârbia în Ungaria, și nici-odată atâtea, ca să fi putut forma un sat de sine stătător sârbesc. În masse mari la 1459 au venit Sârbii în Ungaria, când patria lor căzuse în mâinile Turcilor. Stăpânirea unгурescă i-a așezat pe toți prin părțile comitatului *Cheve*, pe când cele 50,000 familii, venite la 1481 sub conducerea lui *Paul Chinez*, au fost așezate mai spre mijlocul Banatului, în părțile Timișorei și ale Lipovei. Pe la 1542 erau apoi Sârbii atât de numeroși, încât ținutul locuit de ei se numea și *Rátzartomány*, provincie sârbescă.

aceia n'a fost metropolit și n'a fost metropolie în Belgradul sêrbesc. Dar' n'a fost nici altundeva, în întreaga Sêrbie!

Capul bisericeii sêrbești își avea reședința în Ipec, înainte de anul 1459, și după anul 1557; ear' dela 1459, când Sêrbia a fost cucerită de Turci, până la 1557, adecă aprópe o sută de ani, Sêrbii n'au avut absolut nici o organizare bisericească, n'au avut patriarchi, ci credincioșii greco-orientali din Sêrbia erau subordonați metropolitului din Ochrida, care își luase titlul de: „și metropolit al Sêrbilor“, pe când Sêrbii din Ungaria earăși, n'aveau nici ei metropolit, și nici chiar episcop pe vremea aceea, nici în Belgrad, nici altundeva.

Am făcut pomenire la alt loc, că în procesul și lupta de despărțire, purtată din partea bisericeii mele, Sêrbii s'au apêrat cu afirmarea, că Români din Ungaria și Transilvania au fost supuși totdeuna hierarchieii sêrbești, subordonată fiind biserica română patriarhului din Carloveș, ear' în vremile de demult patriarhului din Ipec. Despre Belgrad, despre vre-o metropolie a Belgradului, Sêrbii n'au făcut pomenire, nici în contrapetițiunile înaintate tronului pentru respingerea cererii Românilor, și nici în discuțiile și polemiile purtate în presă cu Români. Și ce armă puternică și decizătoare pentru sôrtea procesului de despărțire ar fi avut Sêrbii în acest Iovanychik, — pe care Români îl chiămau mărturie în favorul lor, — dacă, prindându-i cârja de celalalt capêt, puteau să dovedescă, că nu al nostru, ci al lor, al Sêrbilor a fost, prin urmare, chiar și argumentul adus în favorul nostru ne combate și ne zdrobește!

Dar' s'au ferit Sêrbii să facă o afirmare atât de îndrăznită, știind bine, că ei la anul 1479 n'au avut metropolit, nici în Belgradul Sêrbiei, nici altundeva, și știind bine, că sunt Români, cari cunosc istoria lor bisericească, cum era Babeș, Ioan Rusu și Nicolae

Tincu-Velea, și cari numai decât i-ar fi demascat și i-ar fi dat de gol înaintea lumii, care se interesa de mersul procesului de despărțire.

Faptul e deci acela, că la anul 1479 n'a fost metropolie și metropolit greco-oriental în Belgradul Sârbiei, prin urmare, des pomenitul Iovanychik n'a putut să-și aibă aci locuința și reședința.

Faptul acesta mi-l spune și mi-l întărește întâiu de tóte *Nicolae Tincu-Velea*, un învățat preot gr.-ort. român din Banat, care fusese profesor la teologia de odinioară a Vêrșetului, unde se pregăteau pentru preoție tineri români și sârbi, și unde limba de propunere era mestecată: sêrbescă și românescă. *Tincu-Velea* cunoștea deci perfect de bine limba sêrbescă, era bine versat în literatura sêrbescă, și mai ales în *istoria bisericescă* a Sêrbilor. Bine studiatii au fost din partea sa toți istoriograful sârbi din vremile trecute, și pe basa datelor și a afirmărilor găsite în scrierile lor, cum și pe baza documentelor istorice cunoscute de istoriografia română, și mai pe sus de tóte pe baza multelor *tradiții* adunate de prin Banat, și-a compus el opul „*Istorióra bisericescă politică-națională a Românilor peste tot*“, tipărit la anul 1865 în tipografia arhidieceșană din Sibiiu.

Ca unul care a cunoscut bine trecutul bisericeii gr.-ort. sêrbești, nu putea deci să pună pe hârtie, decât numai în urma perfecteii convingeri că adevêr grăește, o afirmare atât de limpede și apodictică ca aceea pe care o face la pag. 57 a cărții sale, unde ne spune că: „*Metropolia Sêrbiei din Belgrad s'a înființat mai întâiu după-ce patriarhia dela Ipec, în anul 1766, și-a dat sufletul*“. Până aci deci *n'a existat!*

Și earăși, numai în plină cunoștință de cauză, avênd istoria bisericescă a Sêrbilor în degetul mic,

a putut să scrie acest deștept popă gr.-ort. român la pagina 55 a cărții sale următoarele:

„Și cei mai cerbicoși antagoniști ai nostri (adecă ai Românilor gr.-ort.) caută să se plece înaintea adevărului istoric, — fie aceia ori și cine, — și în specie frații Sârbi **înaintea istoriei lor naționale**, după care se conchide, că cele mai dintâiu persoane din clerul sârbesc au trecut în Austria pe la anii 1576—1608, chiar pe când preoții români bănățeni din veacuri organizați, traduceau, cum vëzurăm mai sus, cărți bisericești pe lângă metropolia lor din Transilvania. Acele persoane ce au trecut sunt: ôre-care metropolit Gavrilă din Bosnia, cu vre o șeptezeci de călugări, în fruntea unui popor numeros din Sârbia, Bosnia și Macedonia, cari apoi toți s'au așezat în Croația și Slavonia. Tot istoria sârbescă ne spune, că Sârbii austriaci, cei trecuți cu metropolitul Gavrilă, și ceilalți de mai nainte, (înțelege pe cei trecuți la anul 1459 și 1481) despre cari vom grăi la locul seu, nu aveau alți episcopi decât acestia cinci, adecă: în Marcia, o mănăstire în Croația, Pacraț, oraș în Slavonia, în Pécs-Fünfkirchen, în Mohaci, (comitatul Barania) și în ôre-care loc neanumit în comitatul Baciului sau Neoplantei“

Și că pe vremea aceea (anii 1576—1608) numai aceste cinci episcopii sârbești esistau, *Tincu-Velea* dovedește cu autorul sârbesc *A. Stoiacovicici*, care asemenea numai despre acestea are cunoștință.

În espunerile acestea ale lui *Tincu-Velea* se găsește deci constatarea făcută după *isvóre sârbești*, că până pe la anul 1576 Sârbii din Ungaria n'aveau episcopi nici pentru trebuințele lor propii, cu atât mai puțin au putut să aibă episcop ori metropolit cu putere estinsă și asupra Românilor. Și fôrte nimerit să întrébă *Tincu-Velea* la pagina 59 a cărții sale amintite că:

...„dacă Români ar fi fost cândva subordonați patriarchatului *ipechian* (Bine înțeles: *ipechian* ear' nu belgradian, ori *nandoralbens!*), ôre Sârbii cei inimici metropoliei românești de Alba-Iulia nu ar fi bucinat acésta în lumea largă, și cu documente irefusabile nu ar fi bătut peste față pe Români cei fără pace, stâmpărindu-le mâncărimea de a-și plăsmui din senin metropolie și hierarchie românescă?!“...

Să nu uităm, că *Tincu-Velea* și-a scris cartea pe vremea când din parte românească se făceau ultimele asalturi pentru dobândirea independenței bisericești și pentru reînființarea vechei metropolii gr.-ort. române a Ardealului, când lupta cu Sârbii era deci mai acută, de-si tipărirea cărții s'a făcut după decretarea desființării comunismului bisericesc dintră Sârbi și Români. Va să zică, *Tincu-Velea* cunoștea bine toate argumentele sârbești aduse în contra despărțirii hierarchice.

Atât de tare era *Tincu-Velea* în convingerile sale câștigate din isvóre sârbești, încât la pag. 284 a putut să adreseze Sârbilor următoarea somațiune :

„Frații Sârbi, aceia cari cred, cumcă hierarchia sârbescă ar avé vre-un drept istoric-canonice de superioritate asupra bisericeii și metropoliei greco-ortodoxe din Austria, sunt provocați a adeveri prin vre-un așezământ legal, recunoscut și primit de biserica noastră ortodoxă-orientală, cumcă metropolia română-ortodoxă dela Alba-Iulia Transilvaniei a fost într'adevăr supusă jurisdicțiunei patriarhatului sârbesc, fie pe când acesta își avea încă scaunul în *Ipecul* Epirului, fie după-ce dinsul s'a strămutat în *Carlovițul* Austriei“.

Dacă *Iovanychik* era într'adevăr metropolit al Belgradului sârbesc, și diploma regelui *Mathia*, despre care e vorba, *lui* ar fi fost dată, ear' nu metropolitului de Alba-Iulia: ce „așezământ legal, recunoscut și primit de biserica noastră ortodoxă-orientală“ puteau să aibă Sârbii drept răspuns la somația acésta în însași diploma regelui *Mathia*! Dar' Sârbii s'au ferit să se provóce la ea, știind fórte bine, că diploma aceea e argument *pentru* Români, nu în contra Românilor.

Din cele înșirate se vede, că o metropolie sârbescă a Belgradului (*Nándorfehérvár*) pe vremea care ne preocupă *nu a esistat*, pentru-că dacă ar fi esistat, *Tincu-Velea* făcea pomenire despre ea, și făceau pomenire și isvórele sârbești pe cari el le-a consultat, --

căci așa ne spune în prefață, pag. XIX, că și-a scos datele istorice în „*cea mai mare parte din fântâni sârbești*“.

Deci neesistând metropolie sârbescă în Belgradul Sârbiei, *Iovanychik* nu putea să fie metropolit de Nándorfehervár, metropolit nandoralbens, pe vremea regelui Mathia.

Să vedem însă ce ne spun și alți autori? Iau mărturie pe *Böhm Lenhard*, autorul celei mai bune monografii despre trecutul Banatului. În volumul I, la pag. 162, *Böhm* scrie următoarele:

„In urma repetitelor imigrări de familii sârbești, biserica gr.-ort. avea deja numeroși credincioși în Ungaria; dar' *sub regele Mathia n'aveau încă episcop propriu*, (Mátyás király alatt még nem volt püspökük) care să fi supravegheat și condus afacerile bisericesti ale comunelor. Abia sub următorul rege (adecă sub Vladislav) a fost hirotonisit de episcop al Sirmului (nu al Belgradului!) prin Levita, metropolitul Sofiei, *George*, nepotul despotului sârbesc George Brancovici, cu numele monahal *Maxim*, care în sinodul din Argeș a fost proclamat metropolit al Valachiei; și după-ce și-a pus locuința în mănăstirea Cruședolului, de el înființată (după-ce venise adecă înderăt din România, unde nu i-a plăcut), — *a fost recunoscut și din partea comunelor bisericesti grcco-orientale din Sirmiu și din Ungaria de primul metropolit sârbesc*».

E lucru limpede acum, că dacă *Maxim* din Cruședol a fost recunoscut din partea Sârbilor din Ungaria ca *primul lor metropolit*, (hirotonit la 1496 și mort la 1516), n'au putut Sârbii să mai aibă și alt metropolit înaintea lui, nici în Belgrad (care asemenea se ținea de Ungaria), nici altundeva, în țera unгурescă. Și astfel nici Ioaniciu dela 1479 n'a putut să fie metropolit sârbesc în Nándor-Alba.

Dar' nici acest *Maxim* n'a fost recunoscut în demnitatea sa de metropolit din partea regelui unгурesc.

Eată ce ne povestește alt autor, *Pesty Frigyes*, (pag. 347, Tom. I) despre acest metropolit al Sârbilor din Ungaria:

„Cam în același timp (1496) fratele lui Ioan Brancovici, *George*, de-și intrat în ordul monachal, e părtaș cu frate-seu în titlul de despot. În mănăstire *George* a primit numele *Maxim*, și a chiămat la sine, în Capunic, pe *Levita*, metropolitul Sofiei, care l-a sfințit de episcop. Când *Maxim* nu s'a simțit sigur în Sirmiu în contra invasiunii Turcilor, a emigrat în Valachia, unde după mórtea metropolitului de acolo a fost ales metropolit. Reîntorcându-se însă de acolo în Ungaria, a înființat mănăstirea Cruședolului. Nu după multă vreme voevodul valach l-a chemat îndărăt în scaunul metropolitan, dar' condus de dorul ce-l ducea neamurilor sale din Sirmiu, a venit și a doua óră îndărăt, și a murit în Cruședol la anul 1516. Regele ungar *nu și-a dat consentimentul la numirea lui Maxim de episcop*; constituția maghiară *n'a luat act despre acésta*; și astfel, *ori-cât de cu demnitate și-a purtat Maxim funcția de prelat, în șirul episcopilor Ungariei nu póte fi trecut*“.

Cum vedem, *Pesty Frigyes* nu ne spune ca *Böhm*, că *Maxim* ar fi fost *primul* metropolit al Sêrbilor din Ungaria, și că Sêrbii sub regele *Mathia* încă n'au avut episcop de neamul și de legea lor, probabil, pentru ca să nu se pună în contrazicere cu afirmarea ce o face în chestia cu *Iovanychik*. Ne spune însă alte lucruri fórte prețioase. Ne spune, că *Maxim n'a fost confirmat* din partea regelui unguresc, că constituția unгурéscă *n'a luat notă* despre funcționarea lui ca arhipăstor, și că prin urmare *n'a putut să fie trecut în șirul episcopilor Ungariei*. Și din spusele acestea putem să concludem, că tot așa s'a procedat și față de episcopii și metropoliții gr.-ort. ai Românilor, și de aceea nu-i cunoștem. Istoria magiară n'a luat notă despre existența lor, nu ne póte servi deci cu date nici nouă celor ce în istoria magiară trebuie să căutăm isvórele pentru istoria nóstră bisericéscă și națională.

Ne mai spune însă *Pesty Frigyes* și aceea, că de-și n'a fost recunoscut din partea regelui ca metropolit al Sêrbilor, *Maxim* totuși *și-a împlinit cu demnitate funcția*, va să zică, *n'a fost împedecat* în activitatea sa ca

șef al bisericii sârbești. Prin urmare trebuie să deducem, și putem deduce cu siguranță, că nu i-a împedecat nimeni în funcționarea lor curat bisericască nici pe episcopii și metropoliții Românilor.

Despre metropolitul *Maxim* istoricul nostru *Nic. Tincu-Velea* (opul numit, pag 77) ne spune următoarele :

„George I Brancovici, fiul lui Stefan și al Angelinei, recunoscut ca despot sârbesc de regele Mathia, cum se vede acésta dintr'un privilegiu al lui Mathia din anul 1486, s'a lăsat peste câțiva ani de despoție, s'a făcut călugăr, cu numele *Maxim*, și s'a pus mai târziu, după istoria lui *A. Stoiacovicici*, arhiepiscop sârbesc... Dînsul ca episcop s'a dus în anul 1507 din Sirmiu la principele Radul din țera românească, ca la bărbatul verișorei sale primare, de unde s'a reîntors în anul 1509 în mănăstirea Sirmului Cruședol, și a murit aci în anul 1516“.

Își dă apoi părerea într'o notă *Tincu-Velea*, că Maxim a voit să se facă arhiepiscop pentru Sârbia, dar' n'a putut, a trebuit să fugă de acolo în Sirmiu, însă n'a eserciat nici o putere asupra Sârbilor austriaci.

Destul că până la *Maxim* nu se face pomenire de episcop ori metropolit sârbesc, nici în Belgradul care se ținea de statul ungar, nici altundeva printră Sârbii imigrați în Ungaria.

Intrebarea care ni-se impune acum este deci următoarea: cum se face totuși, că istoriografi de renume și cu autoritate, ca *Pesty Friggyes*, ear' după el și alții, pot să afirme ca lucru pozitiv, că Ioaniciu din decretul regelui Mathia a fost metropolit al Belgradului sârbesc, pe când după dovețile înșirate, pe vremea regelui Mathia, și încă mult și după mórtea lui Mathia, Sârbii n'au avut metropolit de loc, nici în *Belgrad*, nici în *Ipec*, nici altundeva în Sârbia, și astfel Ioaniciu n'a putut să-și aibă reședința la anul 1479 în Belgradul sârbesc, și n'a putut să fie nici metropolit sârbesc de altundeva din Sârbia, adăpostit la curtea regelui unguresc?

Totul se reduce la un fapt istoric greșit înțeles ori greșit interpretat din partea lui *Fessler* și a altora. *Fessler* adecă ne spune în istoria Magiarilor, vol. IV pag. 1139, că *Stefan Lazarevici*, despotul Sârbiei, a înființat la 1405 arhiepiscopie și exarhat în Belgradul sârbesc. După acésta afirmare a lui *Fessler* s'a luat *Pesty Frigyes* și alții. Dar' lucrurile nu s'au întemplat așa. Eată cum le cunóște și le espune istoria bisericăscă a Sêrbilor.

*

Biserica greco-orientală sêrbăscă a fost întemeiată și organizată de *Sava Nemaia*, fiul primului rege sêrbesc, *Stefan Nemaia*. Imbiat de împêratul și de patriarhul Constantinopolului să primăscă demnitatea de arhiepiscop sêrbesc, *Sava* se supune dorinței acestora, și la 1219 vine hirotonit ca arhiepiscop al Sêrbiei, prin patriarhul dela Constantinopol. Fiu de domnitor fiind, și frate cu domnitorul care a luat locul tatălui seu, dar' și altcum om cu cap luminat, om distins și fôrte cuvios: arhiepiscopul *Sava* a știut să câștige pe séma bisericeii sale numai decât vază și autoritate, ear' de la împêratul și patriarhul Constantinopolului dreptul pe séma bisericeii de a-și alege singură în viitor, în mod cu totul independent, pe arhiepiscopii ei. A pus pe calea acésta biserica sêrbăscă în cea mai mare independență față de Constantinopol, i-a dat viétă și organizație, prin ce și-a câștigat cele mai mari merite în fața conaționalilor sei. A înființat și *opt* episcopii, prin diferitele părți ale Sêrbiei, ai căror titulari erau sufraganii sei, sufraganii arhiepiscopului sêrbesc cu reședința în *Zsicsa* (Jicia).

Pentru zelul cu care și-a păstorit biserica, precum și pentru multele faceri de bino sêvirșite în viétă, mai ales însă pentru deșteptarea și luminarea popo-

rului seu sêrbesc, arhiepiscopul *Sava*, primul arhiepiscop sêrbesc, a fost pus după môrte întră sfinți și poporul sêrbesc și biserica greco-orientală sêrbescă îi sêrbéză și acuma pomenirea, în ziua de 14 Ianuarie.

După *Sava* a urmat un șir lung de arhiepiscopi sêrbești, (înră ei și unul *Ianikije*), toți cu reședința în *Zsicsa*, ca șefi ai bisericei gr.orientale din Sêrbia, până în zilele lui *Dușan Ștefan*, care se întitulase țar al Sêrbiei, când metropolia sêrbescă a fost ridicată la rang de patriarhie, însă fără întrebarea și consentimentul patriarhului ecumenic din Constantinopol.

În 16 Aprilie 1346, ziua Paștilor, avea să se facă încoronarea lui *Dușan Ștefan* de țar al Sêrbiei. Soborul țerii, adunarea națională, a decretat însă întâiu independența desăvîrșită a bisericei sêrbești, ruperea legăturilor cu patriarhatul constantinopolitan și ridicarea metropoliei sêrbești la rang de *patriarhie*, recunoscut fiind metropolitul de pe atunci, *Ianikije II.* ca primul patriarh sêrbesc, care apoi ca patriarh a sêvîrșit actul de încoronare a țarului *Dușan Ștefan* și a țariței *Elena*.

Ca reședință pe sôma patriarhului a fost decretat *Ipecul*, în Epir, lângă riul Bistrița. Astfel a fost întemeiat patriarhatul sêrbesc din *Ipec*. Cu *Ianikije II.* se începe deci șirul patriarhilor sêrbești, cari de aci încolo, ca capi ai bisericei gr.orientale din Sêrbia, tot în *Ipec* și-au avut reședința.

Patriarhul din Constantinopol, supêrat pentru desconsiderarea de care a fost împărtășit de cătră țarul și soborul sêrbesc, a pus sub canon și sub afurisenie pe țarul, pe țarița *Elena*, dómna țerii, pe patriarhul din *Ipec*, întreg clerul și întreg poporul sêrbesc.

Supêrarea patriarhului constantinopolitan a urmat mai ales din faptul, că țarul *Dușan Ștefan*, decre-

tând biserica sêrbescă de *națională*, a dat drumul din țără tuturor episcopilor și călugărilor greci, ori grecisați.

Raporturi încordate s'au născut de aici între biserica sêrbescă și patriarhul ecumenic din Constantinopol, raporturi dușmănóse, cari așa au rămas vre-o treizeci de ani. O înțelegere și aplanare a divergențelor pe cale pacinică se doria însă din ambele părți. Inceputul apropierii îl făcuse însuși patriarhul din Constantinopol, *Calist*, care plecase în persónă spre provinciile sêrbești pentru a lua înțelegere cu țarul, domnitoriul țerii, și cu patriarhul din Ipec, asupra modului de împăcare. Pe drum însă 'i-se face rău și móre în *Ser*, fără a-și fi putut împlini misiunea.

A murit și țarul *Dușan Stefan*, urmându-i pe tron, ca țar, fiul seu, *Uroș V*, astfel însă, că el, *Uroș V*, era numai șeful despoților între cari *Dușan Stefan* împărțise Sêrbia, încă înainte de a muri. Fie-care provincie își avea pe despotul seu. Chiar și țarița *Elena* primise în stăpânire o provincie sêrbescă. Sêrbia adevărată, dintre *Ser* și *Melnic*, adevăratul teritor sêrbesc, îl primise în stăpânire despotul *Ugljieza*. Acest *Ugljieza*, fără a mai consulta pe cineva, și fără a aștepta rezultatul unui nou pas de apropiere, întreprins din partea patriarhatului ecumenic din Constantinopol prin mijlocirea metropolitului dela *Nicheia*, a renunțat simplu la independența națională a bisericii sêrbești și a subordonat de nou patriarhatului din Constantinopol toate bisericile țerii sale, cu patriarhatul din Ipec împreună, ceea-ce i-a fost cu atât mai ușor, cu cât țarul *Uroș*, care era un slăbănog și nu se interesa de nimica, în 20 Martie 1367 a trecut la cele eterne, ear' despoții, și mai ales *Ugljieza*, au rămas la largul lor.

Despotul *Ugljieza* a scris la 1368 o carte de pocăință patriarhului din Constantinopol, de un cu-

prins, despre care scriitorul sârbesc *Stojan Novacovici* spune*) că e de mirat, cum un Sârb a putut peste tot să subscrie un astfel de document umilitor. Scrișoarea despotului *Ugljieza* era făcută în grecește, dar' subscrierea despotului era sârbescă. În scrisoarea acésta *Ugljieza* spune, că țarul Dușan cu de la sine putere s'a numit țar al Sârbiei și al *Romaniei* (pe atunci așa se numia Rumelia de astăzi) și în sublimitatea demnității sale și în mărimea puterii sale și-a uitat de sine atât de mult, încât nu numai că privia cu nesăț la orașele străine pe cari le devasta cu arme nedrepte, cu toate că nu i-au făcut nici un rău, dar' a sădit nedreptatea și *pe terenul bisericesc*, călcând în picior vechia ordine bisericescă, decretând legi și pentru lucruri bisericesti, și lucrând și aici tot numai după volnicia proprie. Gândind în felul acesta, Dușan a întemeiat un patriarhat *anticanonic*, cu un patriarh, care, în contra canónelor, s'a hirotonit singur pe sine, și a răpit bisericii ecumenice a lui Christos un număr însemnat de metropolii, pe cari le-a supus noului patriarh. Nedreptatea acésta deci, el, *Ugljieza*, nu o mai póte tolera, ci după-ce patriarhul Constantinopolului și de altcum a trimis în Sârbia pe metropolitul dela Nicheia, ca să delătura pedecile, și acesta de fapt și-a dat toate silințele, ca să restabiléscă pacea și buna înțelegere, și să facă egali pe toți fiii mamei generale: nu mai așteptă rezultatul pertractărilor începute, ci restituie cu dela sine putere domnescă bisericii ecumenice din Constantinopol toate bisericile și metropoliile (vrea să zică episcopiile) și *tóte drepturile avute asupra lor.**)*

În urma acestei scrisori de pocăință, ori mai bine zis de umilință, patriarhul ecumenic a ridicat ca-

*) „Die Serben und Türken im XIV. und XV. Jahrhundert“. Semlin, 1897, pagina 236.

**) *S. Novacovici*, opul citat pag. 236—238.

nonul și blăstēmul, a dat la 1369 o *gramată*, de cuprinsul, că unirea bisericilor (sârbești și grecești) e acum perfectă, episcopii din Sêrbia sunt trecuți éráșj în comunitatea eclesiastică, și după-ce aceia dintré ei, cari n'au fost hirotoniți în mod canonic, s'au supus de nou sfințirei, starea de mai nainte a lucrurilor e restabilită cu desêvîrșire. Patriarchul ecumenic amenință apoi în gramată pe toți cari s'ar mai încerca vre-odată să facă spargere cu perderea grației sale, cu destituire din demnitatea avută, și cu eliminare din sinul bisericei.*)

Pacea era acum legată. Și când soborul a fost întrunit în 3 Octombrie 1375 în *Ipec*, pentru-ca să alégă patriarch în locul lui Sava IV care decedase în anul acela, la 29 Aprilie, rezultatul alegerii a fost comunicat patriarchului ecumenic din Constantinopol, care a recunoscut alegerea de validă, și a întărit pe călugărul *Efrem*, alesul, în noua sa demnitate, pe la începutul anului 1376.

Patriarchia din *Ipec* a rămas și mai departe în ființă, acum *canonicește* încuviințată și întărită din partea patriarchului și a împăratului din Constantinopol, și pe vremile cari pe noi ne preocupă, capul bisericei sârbești, metropolitul, cu rang de patriarch, își avea reședința în *Ipec*.

După Uroș V, țarul Sêrbiei, a urmat în domnie *Vukașin*, însă cu titlu numai de rege (1367—1371), după *Vukașin*, *Lazar*, cu titlu de cnez (1371—1389), ear' după uciderea acestuia, fiul seu *Stefan Lazarevici* (1389—1427), cu titlu de despot.

Sub despotul *Stefan* s'a întêmplat, că un mare și însemnat sfat a trebuit să se țină la curtea domnescă a Sêrbiei. Sultanul *Bajazet*, anume, acela care

*) *S. Novacovici*, opul citat pag. 253—254.

decapitase pe *Lazar*, tata despotului, și-a fost pus ochii pe frumoasa *Olivera*, sora domnitoriului sârbesc, și o cerea cu insistență în căsătorie.

Intregul cler înalt sârbesc, în frunte cu patriarhul din *Ipec*, și cu toți mai marii țării, a fost chemat la curte pentru a da sfat familiei domnitoare. Și sfatul a fost, ca *Olivera* să se mărite după ucigașul tatălui ei, după *Bajazet*, fiind-că așa cer interesele țării. Și n'a fost rea socotela Sârbilor, căci *Olivera*, ca prima soție (întră celelalte multe) a sultanului *Bajazet*, a știut să stăpânescă voința și pasiunile acestuia, și a adus cu măritișul ei bune folose țării și neamului din care făcea parte, pentru-că față de cumnatul seu, despotul Sârbiei, *Stefan Lazarevici*, sultanul *Bajazet* s'a purtat destul de cruțător.

Tot sub domnia despotului *Stefan Lazarevici* s'a întâmplat apoi, că *Belgradul* sârbesc, aflător în posesiunea regilor ungurești, ajunsese pe scurtă vreme în posesiunea Sârbilor. Acesta fortăreță de mare însemnătate strategică, împreună cu fortăreța *Macia* (*Macva*), au format totdeauna măr de certy întră Unguri și Sârbi, și în cursul vremilor au fost amândouă mai mult în posesiunea Ungurilor decât în a Sârbilor. Pe la începutul secolului XV au căzut însă amândouă în mâinile Turcilor, dela cari la 1403 le-a cucerit *Stefan*, domnitoriul Sârbiei. Regele Ungariei era ocupat pe vremea când s'a întâmplat lucrul acesta într'un războiu cu Bosniacii. Aușind însă că Sârbi au ocupat *Belgradul* și fortăreța *Macia*, a mers la *Belgrad* și a pretins să i-se deie înderet, atât *Belgradul* cât și *Macia*. Despotul *Stefan*, pentru ca să aibă pace cu Ungurii, a recunoscut îndreptățirea acestora asupra numitelor două fortărețe, de-si el le cucerise dela Turci, dar' a rugat pe regele Ungariei să-i cedeze lui barem *Belgradul*, care cade în interiorul

țerii sale, și ca fortăreță și de altcum e foarte ruinat. Ear' regele Ungariei, — scrie *Stojan Novacovici*, în opul citat, pag. 490: „a cedat lui *Stefan* cu o bre-care mari-nimositate *Macia* și *Belgradul*, cu toate că se aflau amândouă în mâinile lui *Stefan*“.

Ajuns stăpân pe *Belgrad*, despotul *Stefan* a început să repare ce era stricat, să ridice case nouă și mari, să întărească zidurile ruinate, ear' la 1404 și-a pus aci, în *Belgrad*, reședința de domnitor al *Sêrbiei*. Până aci domnitorii *Sêrbiei* își aveau reședința în *Rașca*, *Prizren*, *Pristina*, ear' în urmă în *Crușevaț*.

Despotul *Stefan* voia să facă o capitală frumoasă din *Belgrad*. Frumoasă și mare. Lucrări uriașe a săvârșit deci în curs de câțiva ani pentru a restaura *Belgradul* și a-l face vrednic a fi numit capitala *Sêrbiei*. A organizat bine noua sa capitală și reședință, și a făcut, ca aci să fie mutat centrul politic, social, comercial și cultural al țerii. Mutându-și aci curtea domnăscă, de sine înțeles, că tot ce era de frunte în țără, aci s'a mutat. Și tot așa de limpede e, că pentru a se da capitalei lustru și mai frumos, aci și-a pus reședința și patriarhul.

Nu arhiepiscopie nouă s'a înființat deci sub *Stefan Lazarevici*, ci capul bisericeii sêrbești și-a mutat reședința în *Belgrad*, și încă cum vom vedé, pe vreme foarte scurtă.

Espirând la 1426 armistițiul ce-l legase pe 5 ani regele Ungariei *Sigismund* cu Sultanul *Murad II*, *Turcii*, eșți din obligament, au început să amenințe și nepăciuiască de nou lumea creștină. În *Muntenia* alungaseră de pe tron pe voevodul țerii (*Daniil*), și aceeași sorțe îl aștepta acum și pe despotul *Sêrbiei*, pe *Stefan Lazarevici*. Vêdându-se ajuns în strimțore, pentru că singur nu-și putea măsura puterile cu *Turcii*, s'a apropiat de nou de *Unguri*. A mers cu nepotul seu,

George Brancovici, și cu numeroși fruntași ai țării la Sigismund, regele Ungariei, cerându-i sprijinul și protecția. Au legat apoi Sârbii cu regele unguresc o înțelegere de următoriu cuprins: George Brancovici să fie trecut, ca despot sârbesc, în șirul magnaților magiari, și întră consilierii regelui unguresc. George Brancovici să stăpânească, el și urmașii sei, Sârbia întreagă, *sub suzeranitatea Ungariei*, ear' în contra Turcilor să-i fie garantat ajutoriu trupelor ungurești. În schimb domnitoriul Sârbiei și mai marii țării sârbești dau jurământ de fidelitate regelui Sigismund și urmașilor acestuia, și-i predau în posesiune cetățile pe cari le avuseră Ungurii și mai nainte: Belgradul, Macia, Golumbaț, și încă unele, obligându-se să dea și ei ajutor Ungurilor, cu armata lor, totdeauna când va cere trebuința, și învoindu-se în fine, ca după stângerea familiei lui George Brancovici Ungaria să *poată dispune în plină libertate asupra Sârbiei*.

Bună afacere pentru regele Ungariei. De aceea, ca să-și arate și el mulțămirea pentru o învoială atât de favorabilă, a donat lui George Brancovici numeroșe moșii în Banat, până la Lipova și Șiria, și i-a dat și o casă în Buda. Pe moșiile acestea ale lui George Brancovici au fost așezați mai târziu Sârbii cari veniseră în Ungaria, emigrând în cete mari din Sârbia.

Sigismund a luat numai decât (1426) Belgradul în stăpânire, a numit pe unul Thaloczy căpitan de fortărăță, i-a dat garnisónă ungurescă, și a pus în Belgrad funcționari maghiari.

Despotul sârbesc, de sine înțeles că și-a mutat reședința în altă parte, mergând cu el și mai marii țării, și lucru natural, *mutându-și reședința și patriarchul*, capul bisericei sârbești, care nu putea să rămână, ca șef al bisericei întregi din Sârbia, cu reședința într'o

localitate care nu mai aparținea Sârbiei, ci pentru Sârbi era teritor străin.

Așa se are lucrul cu arhiepiscopia din Belgradul Sârbiei. Ea a existat, însă nu pe vremea regelui Mathia, ci cu mult mai înainte, și numai câțiva ani, la începutul secolului XV. Și a existat apoi și mai târziu, însă mult mai târziu, ceva mai aproape de zilele noastre. Ear până la 1459, capul bisericii sârbești, ca și mai înainte, și ca și dela 1557 până la 1766, și-a avut reședința în *Ipec*.

Unde și-a avut-o dela 1459 până la 1557? *Nici unde*. Acești ani au fost niște ani grei, au format un secol de durere și de jale pentru Sârbi, în care n'au avut patriarhi, n'au avut organizație bisericească. In anul 1459 a cădută adevărat Sârbia întrăgă în mâna Turcilor, cari au șters patriarhatul, au cassat episcopiiile, au nimicît întrăga organizație bisericească, au dărâmat tôte bisericile, prefăcându-le în moșee turcești. Poporațiunea fugise la munți și se ascunsese prin păduri. Satele erau tôte pustiite, așa că „țera întrăgă sămăna cu un mare cimiteriu, în care era înmormântată vechia mărire sârbescă“, după cum zice Dr. *Thim József*. („*A szerbek története*“, vol. II pag. 168).*)

*) Tocmai bine, va zice careva dintre cei necredincioși, tocmai în înțelesul scriselor domnului *N. Iorga*. Metropolitul-patriarh sârbesc din *Ipec* a fost luat la gônă din partea Turcilor și s'a refugiat la curtea regelui unghuresc. Lui i-a sunat deci decretul cu pricina! Se pôte. Adecă s'ar puté, dacă pe patriarhul care la 1459 s'e afla în fruntea bisericii sârbești l'ar fi chemat *Ioaniciu*. Dar' din întâmplare patriarhul sârbesc dela 1459 s'e chema *Arsenie*. Am lista completă a capilor bisericii sârbești, din bunăvoința preacuviosului archimandrit *Ilarion Ruvaraj*, egumenul mănăstirei Gergeteg din Sirmiu, și o dau după cum urmază:

Primul arhiepiscop sârbesc a fost sfântul *Sava*, Sava Nemaia, după care au urmat: *Arsenie*, *Sava II*, *Dănilă I*, *Ioanichie*, *Eustachie I*, *Iacob*, *Eustachie II*, *Sava III*, *Nicodim*, *Danilă II* și *Ioanichie II*, care la 1346 a fost ridicat la rang de patriarh, eu reședința în *Ipec*.

Cu el se începe prima serie de patriarhi sârbești, care e următorea: Numitul *Ioanichie II*, decedat în 3 Septembrie 1354. *Sava IV*, mort la 29 April 1375. *Efrem*, ales în 3 Octombre 1375, n'a stat însă în fruntea bise-

N'au avut deci Sêrbii nimica pe vremea regelui unguresc Mathia, nici patriarh, nici preoți, pentru-că, cum ne spune Dr. *Thim* în opul citat: „a papi szervezet a szerb állam bukásával (1459) megszűnt létezni“, *organizarea preoțescă a încetat să existe cu căderea statului sêrbesc* (1459), n'au avut decât Turci în țeră, cari lățiau cu forța *mohamedanismul* printră Sêrbii rămași în patrie. Nu au putut să aibă deci la 1479 nici pe Ioanichie ca metropolit, nici în Belgrad, nici altundeva în Sêrbia subjugată Turciei.

Abia la 1531 se ivește pe plan un episcop cu numele *Pavel*, care face încercare de a organiza de nou biserica gr.-ort. sêrbescă, însă fără succes.*)

ricei sêrbești decât numai până la 1378, când s'a retras la mănăstire, luându-i locul *Spiridon*, mort pe câmpul de luptă, la Kosovo, în 1389. După mórtea acestuia a fost adus de nou *Efrem* în scaunul patriarhal, dar' la 1393 earăși s'a retras la mănăstire, unde a murit pe la 1400. Urmașul seu a fost *Daniil*, dela 1394 până la 1396. Apoi *Sava V*, *Chiril*, *Nicon*, *Nicodim*, care a stat în fruntea bisericii sêrbești dela 1446 până la 1453, luându-i locul *Arsenie*, a cărui cărmuire a încetat la 1459, anul de jale și de durere, când Sêrbia și poporul sêrbesc a cădut sub domnia turcescă.

A urmat tristul interegn, dela 1459 până la 1557, când *biserica sêrbescă a fost fără conducere*. La 1557 apoi, cu episcopul *Macarie*, fratele marelui vizir *Socolovici*, se începe a doua serie de patriarhi sêrbești, din care fac parte următorii: Numitul *Macarie*, mort la 1574. I-a urmat nepotul seu *Antonie*, apoi *Gerasim*, asemenea o rudenie a pomenitului *Socolovici*. Gerasim a murit la 23 Iunie 1587. A fost ales după el *Savatie*, apoi *Ieroteiu*, *Filip*, *Ioan*, și la 1615 *Paisie*, mort la 2 Novembre 1647. A urmat *Gavrildă*, care în 1654 a trecut în Rusia, apoi *Maxim*, mort la 1681, și în urmă *Arsenie III Cernovici*, care la anul 1690 a trecut în Ungaria, cu 37,000 familii sêrbești. Cei din Sêrbia l-au considerat ca desertor, și au ales în locul lui patriarh pe *Calinic I*, mort la 16 August 1710. A urmat *Atanasie I*, mort în 23 April 1712. *Moise Raici*, retras la mănăstire la 1725 și mort la 1730, *Arsenie IV Ioanovici-Șacabent*, trecut la 1737 în Ungaria, ca metropolit al Carlovețului, și mort la 1748, *Ioanichie III Caradja*, un Grec, cum imi serie părintele archimandrit *Ruvaraf* „care a tiranisat turma sêrbescă până la 1746, când a părăsit Sêrbia, mergând la Constantinopol“, *Atanasie II*, dela 1747 până la 1752, *Gavrildă II*, asemenea un Grec, *Vichentie*, *Paisie II*, *Gavrildă II*, ales a doua-óră, *Chiril II*, *Vasile Ioanovici*, dela 1762 până la 1765, când a fost trimis în exil și a murit în Rusia la 1772, și în fine *Hadji-Calinic*, earăși un Grec, care a fost ultimul patriarh de Ipec, în anii 1765—66, când apoi patriarhia din Ipec și-a dat sufletul, cum zicea *Tincu-Velea*, și s'a înființat metropolia din *Belgrad*.

*) Vezi „*Glasnik*“ XLVII pag. 266.

La 1557 însă stăruințele în aceeași direcțiune ale unui episcop *Macarie* dau rezultat îmbucurător, și *Macarie* isbutește să fie pus și întărit în scaunul patriarhal din Ipec, stat în văduvie 98 de ani.

După *Macarie*, mort în 23 Octomvrie 1574, a urmat patriarh al Ipecului *Antonie*, apoi *Gerasim*, și așa mai departe, până la *Arsenie Cernoevici*, trecut la 1690 în Ungaria cu 37,000 de familii sârbești. Toți și-au avut reședința în *Ipec*.*)

Succesul lui *Macarie* se atribue împrejurării, că avea un frate, pe *Socolovici*, care turcindu-se ajunsese *mare vizir*, om de influință la curtea sultanului.

Stând astfel lucrurile, e clar și evident, că *Ioaniciu* cel din diploma regelui *Mathia*, cu toate că e numit în diplomă metropolit de *Nandoralba* „*Nandoralbensis*“, n'a fost metropolit sârbesc, nici în *Belgradul Sârbiei*, nici altundeva printre Sârbi, ci a putut să fie numai metropolit în *Belgradul Ardealului*, metropolit greco-oriental român de *Alba-Iulia*, așa cum ne spune vechia istoriografie română. „*Nandoralbensis*“ a ajuns numai din greșelă de condeiu, din greșelă de cancelarie, — cum zice dl *Iorga*, — în diplomă, nu pe altă cale. Și firma mea convingere e, că tot greșelă de condeiu, ori de cancelarie, se va fi făcut și cu privire la numele metropolitului, pe care redactorul decretului l-a descifrat rău de pe petiție. Anume, cuvântul *Iovanichik* nu e nume de botez în limbile slave, și nici într'o limbă. Metropolitul se va fi scris în petiția înaintată regelui cu litere cirile, poate așa: *IOŠANIKIZ* ori *IOŠANIKIK* și fiind-că *z* și *k* ciril cam sémănă cu *k*, funcționarul care a formulat decretul l-a cetit greșit: *Iovanichik*.

*) *Ilarion Ruvaraș* „*O Petykim (Ipec) patrijarsima od Makarija do Arsenija III (1557—1690), u Zadry, 1888*“.

Acesta e, cred eu, adevărul în chestia cu „*Nandor-albensis*“. Cine-l mai trage la îndoială, și crede că nu-i acesta ci cel propovăduit de d-nii *Iorga* și *Bunea*, ear' înaintea lor de *Pesty Frigyes*, poftéscă și-l combată, însă cu argumente mai tari de cum sunt argumentele dlor *Iorga* și *Bunea*, cari n'au prins și nu pot prinde.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Decretul regelui Vladislav.

Să trecem la al doilea argument al noiei istoriografii române, scos din interpretarea decretului dat din partea regelui unguresc Vladislav la 1494 în chestia egumenului de la mănăstirea din Peri, în Maramurș.

Cum s'a dat naștere acestui decret regesc? Așa, că după-ce patriarhul Constantinopolului, *Antoniu*, încuviințase și binecuvântase darul făcut din partea lui *Balița Voda* și *Drag Meșter* mănăstirei din Maramurș, ridicată întru pomenirea sfântului arhanghel Mihail, ear' despre acesta dase la mânilor egumenului din acea mănăstire scrisore de confirmare, întărită cu sigilul patriarhiei, unul dintră urmașii acestui prim egumen a aflat de bine să înainteze regelui unguresc scrisorea patriarhală, cu rugarea, să o întărească și regele cu putere pentru totdeuna. Și regele Vladislav a întărit-o, dând egumenului decretul regesc despre care va fi vorba.

Întâiu de tôte va trebui să cunoștem cuprinsul scrisorii patriarhului. Originalul se afirmă că ar fi fost făcut în grecește, și că actul aflat în archiva capitlului latin din Alba-Iulia ar fi numai o traducere latină, dar' o traducere autentică. Scrisorea e publicată în latinește la dl *Dr. I. Mihályi*, „*Diplome Maramurșene*“ pag. 109, și după traducerea acesta latină, făcută din grecește, a fost făcută traducerea română, care a apărut întâiu la *P. Maior*, apoi la *Șaguna* și *Nic. Popea*. Eu o împrumut din cartea acestuia din urmă: „*Vechia Metropolie*“ (pag. 23), de unde o reproduc după cum urmează:

„Antoni, din mila lui Dumnezeu patriarh al cetății constantinopolitane, a noiei Rome și a tótă lumea. Bine născuții și în Dumnezeu onorații și bunii creștini, de smerenia noastră, după întărirea duchului sfânt, iubiți fii și generoși *Balița Voda* și *Drag Meșter*, cari au fondat o biserică, sau o mănăstire în Maramurș, în numele sfântului arhanghel Mihail, au venit la noi și ne-au rugat pe smerenia noastră, în starea cea nefericită și amenințătoare a imperiului, și au stăruit în fericire și în ascultare, care au avut după obiceiul legii creștine, și au închinat și au dăruit smereniei noastre și bisericei proprietatea lor cea cu dreptul câștigată, adecă biserica (mănăstirea) cea fondată în numele sfântului arhanghel Mihail, așa, ca să fie supusă bisericei smereniei noastre, și să asculte de dînsa. Eară noi, vedînd dorința lor cea dréptă și privind la credința lor am primit jertfa acésta a lor plăcută, și ne-am plecat la voința lor, și am binecuvîntat cu autoritatea noastră cea patriarchală pe *Drag Meșter* fiul smereniei noastre, și așa, ca acela pe care îl va alege Dumnezeu egumen în numita mănăstire, să aibă și el binecuvîntarea noastră prin care să pótă sfinți tóte bisericile cari sunt în pertinentțiile prezisei mănăstiri. (La acestea, că *dacă vre-un arhiepiscop sau episcop dintre supușii nostri s'ar afla în numita mănăstire, sau în pertinentțiile ei, să fie spre ajutor numitului egumen*, precum arată acésta carte a smereniei noastre, întărită cu sigilul bisericei noastre. Pentru-că noi am primit sub protecțiunea noastră acésta biserică din inimă curată, și cu mare cinste, și spre mântuirea creștinătății, și îngăduim egumenului ei și-i dăm putere peste tóte veniturile numitei mănăstiri și ale pertinentțiilor ei, cari se înșiră aici: Selajul, Megeșia, Ugocia, Berzava, Cinciul, Balvanul, Almajul, și în tóte cele numite aici, egumenul *Pahomiu* să aibă putere deplină și cinstire de cătră toți preoții, și de cătră alți ómeni cari se află în prezisa mănăstire și apartenențele ei, așa, încât să-i învețe și să-i povățuiască la fapte bune, ale sufletului și ale trupului, și să aibă să judece pările ce se țin de scaunul bisericesc în prezisa mănăstire și în pertinentțele ei. Și să aibă sub puterea și sub mările sale tóte bisericile, în pertinentțele mănăstirii, și tóte veniturile lor și ale numitei mănăstiri, și pe toți preoții, și în tóte slujbele dumnezeesti să pomenescă pe patriarhul său. Din care pricină v'am dat vouă acésta carte a noastră. Și că dacă s'ar întembla să móră egumenul (precum toți suntem muritori), atunci toți frații duhovnici și *Balița* și *Drag*

Meșter, cu toți ómenii, mici și mari, din numitele pertinenții ale mănăstirei, s'ă se adune, și așa adunați s'ă alégă egumen cu autoritatea și binecuvântarea noastră. Și cel-ce va fi așa ales s'ă aibă tótă puterea peste tóte veniturile mănăstirei prezise, în același mod și cu aceleași condițiuni, ca și fostul înaintea lui, cum s'a dat de cătră noi întru cinstea sfântului archangeł Mihail. Și spre mai mare credință, adeverință și întărire a locului sfânt, am dat acésta carte a noastră. Și acestea s'au scris în ziua 13 a lunei lui August, în anul care se scrie 6899 (1391)“.

Așa sună scrisórea patriarhului Antoniu prin care se încuviințéază ridicarea mănăstirei gr.-orientale în Maramurësh.

Domnul canonic *Bunea* găsește în însași scrisórea acésta argument despre neesistența metropoliei române în Ardeal, pentru-că, zice d-sa: „Ei nu cer (*Balița și Drag*) încuviințarea acestui lucru de la vre-un arhieru din Transilvania, ori Ungaria, ci de la patriarhul Antonie din Constantinopol, ceea-ce nu s'ar fi întêmplat, dacă Românii din Ungaria și Transilvania ar fi avut *pe atunci* hierarchie bisericescă, cu metropolit în Alba-Iulia, ori airea în Transilvania și Ungaria“.

Fóрте adevérat! Dacă era *pe atunci* metropolit în Transilvania, sigur că *Balița și Drag* nu trebuiau s'ă mérgă la Constantinopol, pentru-ca de la patriarhul de acolo s'ă céră încuviințare pentru ridicarea unei mănăstiri. Dar' adevérat e și aceea, că vechia istorografie română nici nu susține că metropolia română din Ardeal ar fi esistat *în continuitate perfectă*, ci cu *întreruperi*, mai lungi, ori mai scurte, după-cum era réutatea vremilor. O astfel de întrerupere a esistat sigur și *pe atunci* când *Balița și Drag Meșter* au trebuit s'ă mérgă la patriarhul din Constantinopol pentru esoperarea unui lucru, pe care puteau s'ă-l capete și de la metropolitul lor, dacă îl aveau. Dar' *pe atunci* nu-l aveau. Și mai de multe-ori Românii nu-l vor fi avut.

De aceea nici nu s'a putut stabili o listă a metropoliților din trecut, *întregă*, în ordine cronologică, ci numai una fragmentară.

Va fi fost deci și pe vremea lui *Balița* și *Drag Meșter* o vacanță mai lungă în scaunul metropolitan din Alba-Iulia, lucru, care cum am arătat la alt loc, s'a putut întâmpla și cu episcopia latină a *Cenadului* în vremi grele, cu atât mai ușor s'a putut întâmpla deci cu metropolia română, care totdeauna a avut vremi grele.

Am vădit cum Ungurii din Timișoara s'au adresat de-adreptul papei de la Roma să le dea dascăl și să le facă școală, fiind-că pe atunci n'aveau vlădică, de-și episcopia latină a *Cenadului* a existat totdeauna. De ce deci să nu se fi adresat, din același motiv, și *Balița* și *Drag Meșter* patriarhului dela Constantinopol, în o chestie cu mult mai mare și mai însemnată de cât aceea a unei școle, în chestia unei mănăstiri?

Și mie chiar scrisoarea patriarhului îmi spune, că pe atunci era un fel de *interegn* în biserica gr.-ort. din Transilvania și Ungaria. Căci ce alta pot să exprime cuvintele din scrisoară, că: „*dacă vre-un arhiepiscop sau episcop dintră supușii nostri s'ar afla în numita mănăstire, sau în pertinențele ei, să fie spre ajutor egumenului*», decât recunoșterea, că eată, voi Maramușeni, acum n'aveți arhiepiscop sau episcop, de la care ar fi trebuit să fie cerută încuviințarea pe care o cereți de la mine, patriarhul Antoniu; dar' vor veni zile mai senine când veți ave earăși episcopul și metropolitul vostru, și atunci, dacă arhiepiscopul sau episcopul vine la mănăstire, ori șede în mănăstire, să nu facă greutăți egumenului, pe motiv că nu de la el are puterea, ci din contră, să-i fie binevoitor și să-i stea într'ajutor.

Și că patriarchatul din Constantinopol de fapt s'a și îngrijit ca biserica gr.-orientală din Transilvania și Ungaria să nu rămână multă vreme (dela datul scrisorii) fără metropolit, e lucru bine dovedit. Cam tocmai pe atunci s'au întemeiat din partea patriarchatului constantinopolitan cele două metropolii, despre cari *Georg Codinus* ne spune, că „*posteris temporibus constituti sunt in Ungrovalachia duo metropolitae, quorum alter tenet locum Nicomediensis, et dicitur Exarchus totius Ungariae et Plagenarum. Alter dicitur metropolita partis Ungrovalachiae, geritque vices Amaseni. Factus est etiam nostra aetate metropolitanus Antistes Bidynae, et alius in Moldavia, seu Nigra Valachia*“ (Cf. „*Notitiae Graec. Episcopatum a Leone sapiente ad Andronicum Palaeologum*“, pag. 409).

Din faptul, că metropolitul *Damian* al Moldovei a luat parte activă la consiliul din Florența, ținut la anul 1439, va să zică, Metropolia Moldovei era pusă în ființă pe atunci, se poate conchide, că sub: *etatea noastră* (zilele noastre), *Codinus* înțelege primele decenii ale secolului XV, pe când sub „*posteris temporibus*“ în vremile mai recente, pot să fie înțeleși anii premergători, unul ori două decenii mai în urmă, va să zică, sfârșitul secolului XIV, ori începutul secolului XV. Nu cu mult deci după editarea din partea patriarhului *Antoniu* a cunoscutei scrisori pe seama egumenului mănăstirei din Maramureș!

Și după-ce sub Ungrovalachie erau înțelese toate țărilor locuite de Români, e lucru constatat, că din cele două metropolii prime, numite din partea lui *Codinus* ca înființate ceva mai înainte de zilele în cari el a trăit, una a trebuit să fie negreșit a *Transilvaniei*, care însă nu a fost înființată de nou, ci a fost reînființată, a fost pusă de nou în activitate, după-ce funcționarea ei fusese întreruptă, cine știe de când.

Nici dl *Iorga*, și nici dl *Bunea*, nu face pomenire despre constatările lui *Codinus* referitor la aceste două metropolii din Ungrovalachia, probabil, pentru-că aceste afirmări categorice ale unui contemporan puteau să aibă influință împedecătoare asupra nouei teorii istorice, contemplate din partea lor. Face însă pomenire despre acest fapt *Pesty Frigyes*, dar' tălmăcește lucrul astfel, că una din cele două metropolii a fost a Munteniei, al cărei titular era și exarch al Ungariei și al plaiurilor (cam așa crede și dl *Bunea*), ear' ceealaltă era a *Severinului*, instituită pentru o parte a *Ungrovalachiei*.

N'ar fi de necreșut lucrul, dacă nu ni-ar spune același *Pesty Frigyes*, la alt loc, că metropolia *Severinului* a fost întemeiată din partea patriarhului din Constantinopol la anul 1370 (fapt confirmat și de dl *Bunea*), numit fiind titular la acesta metropolie un anume *Antim*.

Ce rost ar fi avut deci, întreb eu, ca patriarhul să înființeze pe la începutul secolului XV aceea ce înființase deja cu 30 de ani în urmă: metropolie în *Severin*?

Dintră cele două metropolii ale Ungrovalachiei, despre cari face pomenire *Codinus*, una negreșit că a fost deci, cum am spus, a *Transilvaniei*, lucru pe care îl afirmă și Dr. *Ioan Ardelean* în istoria sa despre trecutul diecesei gr.-cat. a Orăzii-mari, spunând (la pagina 50—51) următoarele:

„...Cine nu vede, că dintre cele două metropolii prime, una de sigur e cea din *Transilvania*, de ôre-ce sub cuvântul „*partis Ungrovalachiae*“ nu se pôte înțelege, nici România propriu zisă, pentru-că acolo n'au fost doi metropoliți de când e lumea, mai departe nu se pôte înțelege nici *Moldavia*, căci istoricul despre înființarea acelei metropolii vorbește la alt loc, și în urmă nu se pôte înțelege nici ôre-care altă metropolie, în părțile *Severinului*, fiindcă acolo în apropiere s'a înființat me-

tropolia *Vidinului*, și absurd ar fi fost să se înființeze două metropolii într'o așa apropiere, pe cât de aproape sunt orașele *Severin* și *Vidin*. Deci conchidem, că istoricul (Codinus) sub cuvântul „partis Ungrovalachiae“ *ni-a descris înființarea metropoliei din Transilvania*“.

Așa scrie Dr. *Ardelean*, un autor, căruia dl *Bunea* cred că poate liniștit să-i dea creșmânt. N'am să îndrept nimica din spusele acestui autor, decât numai un cuvânt, în șirul penultim, punând în locul înființării cuvântul „*reînființare*“, pentru-că de fapt reînființată a fost metropolia Transilvaniei pe vremea pomenită de Codinus, căci ea esistase și mai nainte, și numai activitatea i-se întrerupsese.

Intră faptul comunicat de *Codinus* și întră scrisoarea patriarhului *Antoni*u dată pe sêma egumenului dela mănăstirea din *Maramurș*, *esistă cea mai strînsă legătură*.

Sigur că patriarhul s'a convins din tânguirile celor doi buni creștini, *Balita* și *Drag Mester*, cât de rău e, că credincioșii bisericei gr.-orientale din *Transilvania* și *Ungaria* sunt, cine știe de câtă vreme, fără metropolit și episcopi, și a făcut numai de cât pașii de lipsă, ca metropolitul lor cel de demult să-și începă de nou activitatea, firește, în persóna unui nou titular. Și spre acest sfirșit a esoperat și încuviințarea împêratului din *Constantinopol*, pentru-că metropoliile înșirate din partea lui *Codinus* au fost puse în ființă cu consentimentul împêratului din *Constantinopol*, a cărui încuviințare încă se cerea pe atunci în chestii de asemenea natură.

La o sută și trei ani după compunerea și subscrierea scrisorii de sus a patriarhului *Antoni*u, un urmaș al egumenului prim, care se numia *Pahomi*u, ales probabil după modalitatea cuprinsă în scrisoarea patriarhului, și numit *Ilarie*, a prezentat regelui *Vladislav* scrisoarea patriarhului spre întărire, fiind-că episcopul din *Muncaciu* îi făcea neplăceri, și regele a întărit-o.

De ce așa târziu, abia după o sută trei de ani s'a făcut lucrul acesta? Sigur din cauza, că până aci egumenii au avut pace din toate părțile, dar' mai ales din cauza, că mai nainte nu erau destul de favorabile împrejurările pentru „*schismatici*“. S'au așteptat vremi mai bune, cari s'au ivit abia pe vremea lui *Ilariu*, pentru a întări poziția ce trebuia să o aibă mănăstirea din Maramureș, ridicată de Balița și Drag Meșter.

Dar' în acești o sută și trei ani multe lucruri s'au schimbat și nu mai erau așa ca pe vremea când a fost dată scrisoarea patriarhului *Antoniu*. Lucruri de cari regele *Vladislav* a trebuit să țină cont.

Astfel, pe când pe vremea în care a fost dată scrisoarea patriarhului nu era metropolie și nici episcopie gr.-ort. în Transilvania și Ungaria, cu o sută trei ani mai târziu era în Ardeal metropolie, în Alba-Iulia, și era episcopie în Muncaciu, și regele *Vladislav* nu mai putea zice în decretul seu de confirmare aceea ce zicea patriarhul *Antoniu* cu o sută trei ani mai nainte, că: „dacă va da vre-un episcop ori archiepiscop pe la mănăstire să fie egumenului de ajutor“, ci a trebuit să stabilască raporturile de supunere între egumenul mănăstirii și episcopul de Muncaciu, respective archiepiscopul de Transilvania, deja în ființă, supunându-l pe cel dintâiu acestor doi din urmă.

Eată de altcum cuprinsul decretului regelui *Vladislav* în întregime. Il dau earăși numai în traducerea românească, luată din „*Vechia Metropolie*“, cu adausul, că originalul latin e publicat la *Mihályi* „*Diplome Maramurșene*“ pag. 606. Sună astfel:

„Noi *Vladislav*, din mila lui Dumnezeu regele Ungariei, Boemiei, etc. facem cunoscut prin acésta tuturor celor ce se cuvine, că onoratul și evlaviosul frate *Ilariu*, egumenul mănăstirii sfântului arhanghel *Mihail* din Maramureș, mărturisitor de legea grecăscă, venind la fața Maiestății Nóstre ni-a ară-

tat și ni-a prezentat nouă o carte privilegială a preasfințitului părinte Antoniu, fostului patriarh al cetății constantinopolitane, a noiei Rome, și a tótă lumea, scrisă pe pergament, cu litere grecești, și întărită cu sigilul seu cu plumb, ce e acățat, și cu acésta un esemplar, ce e tradus din vorbă în vorbă în limba latină, despre niște drepturi și scutițe ale aceleiași biserici a sfântului archangel Mihail, date de acel patriarh și însemnate și specificate mai jos în cuprinsul aceluiași esemplar, rugându-ne pe noi, ca să binevoim grațios a primi acea carte patriarchală și tóte cele cuprinse într'nsa, a o înoi și a o întări cu putere pentru totdeuna, în favórea aceluí frate Ilariu și a următorilor lui, și a bisericeí sus numite. Cuprinsul cărții și a esemplariului ei este în aceste vorbe: Antoniu din mila lui Dumnezeu, etc. (vezi mai sus). Așadară, noi auđind acésta rugăminte a menționatului frate Ilariu, și primindu-o grațios și vėdėnd că subscrisa carte a numitului patriarh nu e rasă, nu e schimonosită, și nu e stricată în nici o parte a sa, înșirăm și înscriem esemplariul ei din vorbă în vorbă în acésta scrisóre a nóstră, asemenea privilegială, și o primim și aprobăm cu tóte cele cuprinse într'nsa, încât se vede că s'a dat drept și după lege, și încât adevėrul vorbește pentru dinsa; și înoindu-o o întărim cu putere pentru totdeuna în favórea aceleiași mănăstiri a sfântului Mihail archangelul, și prin urmare în favórea fratelui Ilariu și a tuturor următorilor lui, așa, ca acel frate Ilariu, și următorii lui, să dee episcopului din Muncaciu cuvenita onóre, ear' *archiepiscopului din Transilvania*, celui de acum, și celor viitori, ca mai marilor sei, să le arete cuvenita supunere și ascultare. Și întărim acésta prin puterea și mărturia acestei cărți a nóstre, căreia s'a acățat pecetea nóstră cea secretă, cu care ne servim ca rege al Ungariei. Dat în Cașovia, prin mănile onoratului în Christos părinte Toma, episcopul din Iaurin, și chematului *archiepiscop din Agria*, supremului secretar și cancelar al curții nóstre, și iubitul nostru credincios, în ziua 14 a lunei lui Maiu, anul domnului 1494, ear' al regatului nostru din Ungaria, etc. al 8-lea, și din Boemia al 24-lea“.

Așa sună decretul regelui Vladislav. Ori-cine il va cetí, nu póte să-l înțelégă decăt așa cum l-au înțeles istoriografii nostri cei vechi, și cum il înțeleg eu, că regele Vladislav supune mănăstirea din Mara-

murësh și pe egumenul ei arhiepiscopului *gr.-oriental* din Transilvania, care nu era altul decât metropolitul din Alba-Iulia al bisericei române.

Regele Vladislav recunoște deci la anul 1494 existența metropoliei noastre din Ardeal, și recunoște în titularul ei pe *mai marele* egumenului Ilariu din Maramurësh, întocmai cum cu 15 ani mai înainte recunoscuse și regele Mathia existența aceleiași metropolii prin acceptarea și rezolvarea favorabilă a unei rugări ce-i înaintase metropolitul *Ioaniciu*.

Nu așa însă cum înțeleg decretul acesta toți istoriografii nostri din trecut, și cum îl vor înțelege sigur și toți cetitorii, îl înțelege dl *Iorga* și dl canonic *Bunea*. Pentru ei acest prețios document are cu totul alt înțeles.

Așa dl *Iorga* ne spune, că regele Vladislav n'a dat decretul acesta pentru a face prin el favoruri metropolitului din Ardeal, de legea *gr.-orientală*, pentru-că „pe acest timp nu e nici o dovadă de episcop românesc în Bělgradul Ardealului, sau de o metropolie a noastră în altă parte a țerii“, ci l-a dat pentru-ca să supună mănăstirea din Maramurësh, despre care e vorba, și cu ea și pe egumenul ei, arhiepiscopului *latin* din Transilvania. Unde ne și putem gândi, că un rege unguresc ar fi putut să se pörte cu atâta prevenire față de biserica orientală tolerată?

Cam așa e părerea dlui *Iorga*.

Trece însă cu vederea d-nul *Iorga* două lucruri, întâiu, că în Ardeal a existat, ce e drept, totdeauna în trecut, și există și astăzi o *episcopie* romano-catolică, dar' o *archiepiscopie latină* n'a existat nici-odată. Ear' în decretul regelui Vladislav e vorba de »*archiepiscopul din Transilvania*«, care prin urmare nu putea să fie cel *latin*.

Al doilea, că însuși regele Vladislav declară în decretul seu, că vrea să întărească scrisoarea patriar-

chului, cu putere pentru totdeauna, în favorul egumenului Ilariu, al urmașilor sei și »*al bisericei sus numite*«, adecă *grecești*.

Ași dori să știu acum, cum își pôte închipui dl *Iorga*, ori altcineva, o întărire de drepturi în favorul bisericei *grecești*, supunându-se acéstă biserică unei arhiepiscopii *latine*, și ordonându-i-se egumenului din mănăstirea Maramurëshului să recunoscă în acest latin »*arhiepiscop*« pe mai marele seu?

Ar fi fost acesta un *favor* pentru biserică orientală? Din contră, răpire de drept și de independență ar fi fost subordonarea ei bisericei romano-catolice, ceea-ce nu a fost și nu a putut să fie în intențiunea regelui Vladislav, care voia să dea *favoruri* mănăstirei, egumenului, și întregii biserici *grecești*.

Și *li-a dat* favoruri, prin recunoșterea arhiepiscopiei gr.-ort. din Ardeal, reînființată, după-cum ne spune *Codinus*, pe la finea sec. XIV, ori începutul sec. XV.

Nu arhiepiscopului gr.-ort din Transilvania, cu reședința în Alba-Iulia, a făcut regele Vladislav favorul acesta, cred eu, ci prin decretul dat, regele unguresc a săvîrșit un act de prudență dictat cine știe de ce împrejurări politice *față de patriarchul din Constantinopol*, a cărui scrisore vedem că regele a căutat să fie tratată ca un act de mare însemnătate, ca o notă ori notificare *diplomatică*.

Și încă o împrejurare. Regele Vladislav supune în decretul seu pe egumenul Ilariu, nu numai arhiepiscopului din Transilvania, ci totodată și episcopului din Muncaciu, căruia are să-i dea onórea cuvenită. Dar' acest episcop din Muncaciu era gr.-oriental. Era de o tagmă cu egumenul! Cum se pôte deci, ca egumenul mănăstirei din Maramurësh să aibă în același timp doi stăpâni, de lege deosebită, un episcop gr.-ort. și un arhiepiscop *latin*?

Și apoi, dacă într'adevăr, o arhiepiscopie óre-care latină a înțeles regele Vladislav în decretul seu, nu rămâneau óre urme destule, și póte că și destul de triste, despre guvernarea și stăpânirea romano-catolicilor asupra bisericei gr.-orientale? Sigur că da.

E neacceptabilă deci interpretarea pe care o dă dl *Iorga* decretului regesc de la anul 1494, că adecă, sub arhiepiscopul din Transilvania este de înțeles arhiepiscopul latin al Ardealului, acela care n'a existat nici-odată, o interpretare, pe care nici chiar *Pesty Frigyes* n'a cutezat să o dea acestui document, pentru-că *Pesty Frigyes* ia numai notă, că sub regele Vladislav, conform decretului acestuia de la 1494, și conform mandatului de la 1498, prin care ia în apărare pe *Ilarie*, egumenul mănăstirei din Maramureș, în contra episcopului Ioan al Muncaciului, care începuse să tragă la sine venitele mănăstirei, episcopul de pe atunci al Muncaciului era subordonat arhiepiscopului gr.-ort. din Ardeal („a munkácsi püspök az erdélyi görög-keleti püspöknek (archiepiscopo) volt alávetve“), va să zică, nu négă faptul, că era arhiepiscop gr.-ort. în Ardeal la 1494. Numai dl *Iorga* vrea să fie mai *Pesty* de cât *Pesty*, spre marea bucurie a contrariilor nostri. Domnul *Iorga*, și apoi dl *Bunea*, care încă nu póte să dea documentului interpretarea pe care i-o dă tótă lumea, ci are pe séma lui cu totul altă esplicare.

Domnul *Bunea*, basat pe faptul, că la autorul un-guresc *Battyány* decretul e publicat cu cuvintele „*Archiepiscopo de Transalpina*“ ear' nu de Transilvania, afirmă, (deși nu e convins!) că regele Vladislav a înțeles în decretul seu pe arhiepiscopul din Muntenia, fiindcă Muntenia purta și numirea de Transalpina, ear' nu pe cel gr.-ort. din Transilvania, care nici după părerea d-sale nu existase pe atunci.

Chiar dacă ar fi să sune astfel documentul, cu „*Transalpina*“, ceea-ce eu nu cred, omul ar trebui să stee totuși mult pe cugete înainte de a-și croi judecata, fiind-că *Transalpina* nu pôte să aibă înțelesul pe care i-l dă dl *Bunea*: Muntenia, Țera-românescă.

Transalpina n'a fost nici-odată substantiv, ci totdeuna adiectiv, pe lângă alt substantiv. S'a zis *Dacia transalpina*, dar' nu s'a zis *Transalpina*, pentru-că atunci corect trebuia să se zică *Transalpinia*. S'a zis *Valachia Transalpina*, însă *Transalpina*, numai *Transalpina*, *nici-odată*.

Chiar dl *Bunea* publică un document, pe pag. 29, în care se spune, că: „excitus Radulo *Transalpinæ Valachiae*, quae etiam *montana* vocatur“, etc. Ear' împărătésa Maria Teresia își începea diplomele date pe séma nemeșilor din țera Făgărașului astfel: „Nos, Maria Christierna, Dei gratia *Transilvaniae, Moldaviae, Valachiae Transalpinæ* Princeps“, etc. etc.

Transalpina lui Battyány e deci o greșelă de transcriere, nimic alta, pentru-că altcum ar trebui să zicem că e un *nonsens*.

Dar' pozitiv nici nu se știe dacă în originalul pe care nu l-a vădut și studiat nimeni e pus într'adevăr acest *nonsens*, cuvântul *Transalpina*, așa cum e publicată copia la Battyány, ori e pus în mod corect cuvântul *Transilvania*, cum e în copia publicată la *Petru Maior* și la *Dr. I. Mihályi*?

Eu țin, până la probă contrară, că e autentic textul publicat la *P. Maior* și *Dr. Mihályi*, autori români, cari sigur că n'au avut intențiunea să falsifice documentul, și că la Battyány, dacă cu adevărat e înlocuit cuvântul *Transilvania* cu cuvântul *Transalpina*, nu pôte fi vorba decât, cum am spus, de o greșelă de transcriere, de o greșelă de condeiu.

Domnul *Bunea* însă, fiind-că așa-i vine bine la socotélă, e mai aplecat a fi neîncredător față de autorii români, și acceptéză pe *Battyány*.

Spune așa:

„Nu avem nici un motiv *sé ne indoim*, că textul de la *Battyány* nu ar fi cel autentic; ci din contră, tóte împrejurările politice și religióse de pe atunci *ne sílesc a admite*, că Vladislau a supus pe egumenul din Peri. metropolitului din *Transalpina*, sau Muntenia, căruia, din punctul de vedere al dreptului bisericesc constantinopolitan tóte bisericile românești din Transilvania și Ungaria *trebuiau* sê-i fie supuse“.

Dar' de ce nu erau supuse și cu 15 ani mai nainte, pe vremea cu decretul dat metropolitului *Ioanichie*? întreb eu. E tréba dlui *Bunea*, că de ce ține textul de la *Battyány* de autentic, ear' nu pe cel de la *Dr. I. Mihályi*, care e identic cu cel de la *P. Maior*. Constat numai, că reprezentanții nóuiei teorii în istoriografia română, domnii *Iorga* și *Bunea*, nici în punctul acesta nu sunt de o părere, întocmai cum n'au fost de o părere nici în chestia cu *Iovanychik*. Ba în punctul acesta stau și mai rău, pentru-că chiar se combat. Domnul *Iorga* de es. nu póte accepta nici decum pe *Transalpina* domnului *Bunea*, și eată cum îl combate:

„Versiunea *Battyány*, primită de părintele Moldovan și *Bunea* (dl *Bunea* deci nici aici nu e original, ci a împrumutat părerea de la dl preposit *I. M. Moldovan*), *nu se póte admite*. În Têra-românescă era pe atunci, la 1494, un Vlădică la drépta Oltului, cu titlu metropolitan, și *póte* unul în stânga riului, pentru Banatul de odinióră. Dar' aceste dóuë scaune arhieresti, întemeiate în vécul al XIV-lea, nu erau organizate înainte de Neagoe-Vodă, și activitatea orînduitoare a lui *Nifon* patriarhul. Pe de altă parte, pe atunci, dacă în Ungaria regele *Vladislav* nu era un rege mare întré alți regi, voevodul muntean *Vlad Călugărul* (sau *Radu*, la începutul domniei), ce domnea la *Tîrgoviște*, trebuie socotit printré cei mai slabi cărmuitori ai nostri. Decât o încercare de a se pune mâna pe o bogată mănăstire, se póte admite cu mult mai greu supunerea

de către un rege ungar a depărtatului Maramurș către neînsemnatul scaun târgoviștean dintr'o țără vasală". (Pag. 314—315).

Nu admite deci dl *Iorga*, că în decretul regelui unguresc Vladislav ar pute fi vorba de un arhiepiscop de *Transalpina*, și bine face, pentru-că vede ori-și-cine, că *Transalpina* e un lucru tras de pěr. Prin urmare? Nu pôte sã fie vorba decãt de un arhiepiscop de *Transilvania*. Și fiind-cã aceea earãși nu e de admis, cã acest arhiepiscop ar fi fost romano-catolic, fiind-cã arhiepiscopie latinã n'a fost nici-odatã în Transilvania, e evident, cã n'a putut sã fie vorba în document decãt numai de arhiepiscopul gr.-ort. al Transilvaniei, care pe atunci esista, funcționa, avându-și reședința în A.-Iulia.

Lucrul e destul de limpede pentru cei-ce vreau sã-l înțelégã.

Și acum încã o împrejurare momentuósã. Comparând întrã olaltã aceste dáuë decrete regești, al regelui Vladislav de la anul 1494 și al regelui Mathia de la anul 1479, vedem, cã în ambele diplome vorba e despre aceeași bisericã gr.-orientalã din Maramurș, despre aceiași ómeni, despre preoții și cãlugãrii din pãrțile maramurșene.

Ei bine, dacã ar putã sã fie adevãrat aceea ce afirmã dl *Iorga* și dl *Bunea* cu privire la decretul regelui Mathia, cã metropolitul Ioanichie a fost metropolit al Sêrbiei, cu reședința în Belgradul sêrbesc dupã dl *Bunea*, ear' dupã dl *Iorga* adãpostit la curtea regelui unguresc, dacã prin urmare ar putã sã fie adevãrat, cã clerul maramurșan era supus la anul 1479 metropolitului sêrbesc, hierarchiei sêrbești: cum se face, cã abia cu 15 ani mai târziu, cãci diferența de timp nu e mai mare de la datul unui decret pãnã la al celuiaalt, o parte a aceluiași cler maramurșan, egumenul și cãlugãrii din mănãstirea de la Peri, nu mai vin supuși metropolitului sêrbesc, hie-

rarchiei sârbești, ci arhiepiscopului din *Transalpina* după dl *Bunea*, ear' după dl *Iorga* unui arhiepiscop neesistent *latin* din Transilvania?

Nu vor admite dnii *Iorga* și *Bunea*, că așa ceva chiar și pe atunci era cu neputință, fiindcă e imposibil, ca clerul de mir să aibă stăpân pe metropolitul sârbesc, ear' călugării, din același ținut, pe arhiepiscopul Munteniei, ori pe cel *latin* (care n'a esistat) din Ardeal?

Eată deci, că cu cât prindem lucrurile din mai multe părți, cu atât mai clar și mai în golătate, ca să zic așa, ne apar ele, dar' cu atât mai firmă trebuie să ni-se facă și convingerea, că lucrurile la nici un cas n'au putut să se întempele așa cum ni-le espun d-nii *Iorga* și *Bunea*, ci numai și numai așa cum ni-le-au espus vechii istoriografi români.

Precum deci decretul regelui *Mathia* n'a putut să fie dat decât numai metropolitului gr. oriental din *Alba-Iulia*, așa nici decretul regelui *Vladislav*, dat numai cu 15 ani mai târziu, pe când pôte că metropolit român al Ardealului era tot același *Ioanichie*, n'a putut să glăsuască decât earăși numai despre metropolitul din *Alba-Iulia*, care a esistat pe atunci, a *trebuit* să esiste.

O altă interpretare decretului regelui *Vladislav*, în bună credință, nu pôte fi dată.

Mănăstirea voevodului Mihaiu-Vitézul.

Am ajuns la al treilea și ultimul argument mai de sémă, invocat din partea dlor *Iorga* și *Bunea* pentru a ne convinge, că *n'am avut* metropolie vechiă română în Ardeal.

E argumentul scos din faptul, că Mihaiu-Vitézul a ridicat mănăstire în Alba-Iulia, închinată sfintei trăimi, și a dispus, ca în mănăstirea acésta să-și pună reședința metropolitul român al Ardealului. De aici conclusiunea, că după-ce abia Mihaiu-Vitézul s'a îngrijit de o reședință pe séma metropolitului român al Ardealului, și după-ce abia sub Mihaiu-Vitézul și-a mutat locuința în Alba-Iulia episcopul Ioan de la Prisolop, gășind aci o mănăstire bogată în ornate bisericęsti, cumpărate tóte de Mihaiu, organizarea adevărată a bisericei gr.-orientale române din Ardeal abia dela Mihaiu se începe, și metropoliți numai de la datul acesta am putut să avem, fiind-că pe cei de mai nainte *nu-i gășim*.

Slabă argumentare. Pentru-că precum faptul, că nu ne gășim metropoliții și episcopii din trecut, ascunși în negură și în întunec, nu dovedește absolut de loc că nu i-am fi avut, ci mai curênd dovedește, că cei chiămați ai nostri n'au nici destulă răbdare, și póte că nici destulă rutină, ca să-i caute și să le dee de urmă, tot așa nici faptul, că vitézul voevod al Munteniei, Mihaiu, a ridicat mănăstire în Alba-Iulia în anii 1595—99, decretându-o după întrarea sa victoriósă în Alba-Iulia de catedrală și reședință metropolitană, nu dovedește că în Ardeal n'am fi avut și

mai nainte metropolit și metropolie, ci dovedește numai atâta, că metropolitul *pe atunci* nu ședea în Alba-Iulia, și că *nu avea* reședință în Alba-Iulia. Nimic mai mult!

Și asta am știut-o și o știm și noi, cei-ce credem în vechia metropolie română.

Dacă era în Alba-Iulia o reședință arhiepiscopescă în zilele premergătoare domniei de scurtă durată a lui Mihaiu-Vitézul, sigur că aci ar fi aflat Mihaiu pe episcopul Ioan de la Prislop, ear' nu în mănăstirea din care l-a adus la Alba-Iulia.

Însă de aci nu urmază, că n'ar fi existat o reședință metropolitană *cu mult mai nainte*, care însă s' se fi ruinat. Ba chiar este dovadă, document vrednic de creșmânt, care ne vorbește despre o *reședință arhiepiscopescă în Alba-Iulia ruinată prin vechime*.

Dar' s' vedem întâiu cum ne espun lucrurile domnii *Iorga* și *Bunea*?

Domnul *Iorga* ne spune, că biserica română din Ardeal dela Mihaiu-Vitézul a primit „*titlu, o dependență hierarchică și o reședință*“, lucruri pe cari până aci nu le avea, pentru-că Mihaiu-Vitézul a întemeiat odată cu biserica (e de înțeles mănăstirea, zidirea!) și „*scaunul metropolitan*“ din Bělgrad sau Alba-Iulia, pe care „nu l-am găsit până aici și care nici nu se pôte găsi“.

N'a fost deci scaun metropolitan înainte de Mihaiu-Vitézul. Și n'a fost nici biserică gr.-ort. organizată în Ardeal, lucru pe care asemenea Mihaiu l-a făcut, căci a luat cu sine „pe părintele archimandrit Serghie de aici de la Tismeana, de l-au pus episcop în sfânta episcopie ce se chiamă Muncaciu, în Țera-Ungurésă“, după cum se spune într'un vechiu document publicat la dl *Iorga*.

Archiepiscopie în Alba-Iulia și episcopie în Muncaciu, eată două fapte mari ale vitézului voevod ro-

mân, din primele sale zile de domnie asupra Ardealului!

„Când veni Mihaiu în Ardeal, scrie dl *Iorga* la pag. 39, pentru vlădica Ioan înălță, spre marea indignare a catolicilor sprijiniți până atunci de Bathorești, o metropolie „*valachă*“, în capitala chiar a țării, lângă locuința lui Napragy, episcopul latin al Transilvaniei. Până târziu se păstră în Muntenia amintirea, că Mihaiu Vodă, pe vremea când a fost craiu într'aceea parte de loc a înălțat biserica arhiepiscopală. Și earăși până târziu, adecă până la unire, care rupse legătura hierarchică dintră scaunul din Bělgrad și cel muntean, acésta biserică, a acelor trei Archangeli, *se bucură de ocrotirea deosebită și de subsidiile domnilor munteni*, urmașii întemeietoriului“.

Să precisăm bine lucrurile. Până târziu după Mihaiu-Vitezul *s'a știut* în Muntenia că Mihaiu a întemeiat, a clădit biserica metropolitană din Alba-Iulia, și până la „*unire*“ toți domnii Munteniei au luat biserica acésta sub scutul lor. Va să zică, au avut bună cunoștință despre împrejurările întră cari a fost ridicată.

Dl *Iorga* continuă:

„Chipurile sfinților archangheli, Mihail, patronul ctitorului, Gavriil și Rafail, se află totdeauna pe pecetea metropoliților ardeleni. Dipticul oficial, care dă, după pomelnice, numele tuturor păstorilor arhiepiscopali, prin urmare isvorul de căpetenie pentru stabilirea seriei acestor prelați, începe cu numele lui *Ioan*. Cârja de argint a metropoliților, făcută din porunca lui Mihaiu Vodă, purta numele lui *Ioan*. În fine, de la Mihaiu vine, fără îndoială, corespondând situației și aspirațiilor sale și resumând în același timp tot trecutul nesigur și rătăcitor al episcopiei ardelene, titlul cel nou metropolitan, purtat de vlădicii secolului al XVII-lea: „*Archiepiscop și Mitropolit sfintei Mitropolii a Belgradului, al Vadului, al Silvașului, al Făgărașului, al Maramurășului și al episcopilor din țera Ungurască iproci*“. *Sergheie din Maramurăș fu deci sufragane al lui Ioan de Belgrad*, ear' acesta al lui Eftimie, în „*crăieiu*“ lui Mihaiu Vodă. Prin urmare, apare limpede, împotriva ilusiilor măgulitoare ale noastre și ilusiilor dușmănoase ale altora, că *primul Archiepiscop de Alba-Iulia a fost Ioan de la Prislop*; și că acesta nu trecu

de la situația de „vlădică al săbórelor românești în Ardeal“ la aceea de Metropolit, *decât mulțumită cuceririi lui Mihaiu*“.

Scurt și la înțeles. Ioan de la Prislop ni-a fost primul arhiepiscop în Ardeal, până la el nimeni altul. Și că cu el s'a făcut începutul, avem să mulțămim vitézului voevod Mihaiu al Munteniei, care a cucerit Ardealul.

Să vedem acum, cum ne presentă dl *Bunea* lucrurile? D-sa scrie la pag. 66 astfel:

„...Sigismund (principele Ardealului) concesse lui Mihaiu-Vitézul să edifice o mănăstire în cetatea Alba-Iuliei, pe care Sigismund o înzestră și cu moșii, probabil cu moșia dela Oarda, din apropierea Albei-Iulie. Mănăstirea închinată *sfintei treimi*, (representată în forma celor trei îngeri cari s'au arătat lui Avram și au șeđut la masa lui) și edificată între 1595—1599, era deja gata în 1599, când vitézul voevod o provědu și cu odăjdii frumoșe, între cari o cãrjă episcopéscă de argint, care s'a conservat până în 1848 în Blaj, între scumpeturile metropoliei, și care purta inscripțiunea, că este cinstită de Mihaiu, episcopului Ioan de la Prislop.

Mănăstirea acésta, de aci înainte reședința așa numiților „metropoliți“ ai Belgradului, era situată pe loc înalt, aprópe de grandiósa catedrală catolică răpită de eretici și lângă palatul principilor, așa, încât numéroșii călugări trimiși într'insa de Mihaiu-Vitézul ușor aflau și transmiteau domnului lor tot ce se întempla la curtea principelui transilvan. De la acesti călugări a aflat Mihaiu cât de nepregătit și neprecaut este Stefan Báthory, pe care l-a învins la Șelimbër lângă Sibiu, în 28 Octombrie 1599. În locul episcopiei Silvașului, sau a „țării Ardealului și părților ungurești“, *se ridică deci o nouă episcopie, așa numita metropolie a Belgradului*, care este înființată earăși de un domn român, de Mihaiu, care întrând triumfător în Alba-Iulia, scóse clerul românesc din jugul jobăgiei, silind pe cei adunați în dieta din 20 Iulie 1600 la Alba-Iulia să decreteze: „La pofta Măriei Sale, popii românești, încât atinge persóna lor, *pe tot locul* se scutesc de la servitutea (jobăgiă) ce prestéză poporul“, și fiind-că sub influința protestantismului preoții vėduvi începuseră a se căsători și a dóua-óra (bigami), Mihaiu în aceeași dietă voi să stîrpéscă acest abus contrar canónelor bi-

sericeii orientale, decretând: „Care popă românesc s'ar însura și a două-ură și cu ocasiunea visitațiunei nu ar descoperi *vlădicului*, de pe acel sat comitele suprem să scôtă 200 floreni pentru voevodul.

Dar' nu numai de *noua episcopie a Bělgradului* se îngriji voevodul român, ci și de episcopia Muncaciului, a Rutenilor. Acésta episcopie era asuprită de Calvinii magiari, încât episcopul ei Vasile II împedecat în esercitiul diregătoriei sale sacre, trebui să alerge la curtea din Praga a împératului Rudolf II spre a-i cere apărare. Pe acest Vasile nu-l mai găsim episcop la 1597. Acestor prigoniri puse capăt vitezul voevod, căci „luat-au Mihaiu Voevoda pe părintele archimandritul Serghie de aci de la Tisména de l-au pus episcop în sfânta episcopie ce se chiamă Muncaciu, în țera unгурéscă“. Serghie s'a bucurat și de protecția împératului Rudolf II, la 1601, și de a principelui transilvan Stefan Bocskay, la 1606. Dar' din faptul numirii acestui episcop la Muncaciu nu se pôte deduce, că el ar fi fost sufragan „metropolitului“ din Alba-Iulia, *care nici-odată nu a avut sufragani*, fiind el însuși sufragantul metropolitului din Têrgoviște, ci numai atâtă, că Mihaiu-Vitezul a arêtat în faptă, că episcopia Muncaciului este atîrnătoare de metropolia Ungrovlachiei“.

Am reprodus din adins aceste părți întregi din cărțile dlor *Iorga* și *Bunea*, pentru-ca cetitoriul să vadă, cum și aici, în acest punct de dovedire și argumentare, referitor la negarea existenței vechei metropolii gr.-orientale române a Ardealului, novisatorii nostri pe terenul istoriei bisericești nu întru tôte sunt de acord. Pentru-că, pe când dl *Iorga* ridică scaunul arhieresc din Alba-Iulia, întemeiat de Mihaiu-Vitezul, la rang de *scaun metropolitan*, dl *Bunea* nu-l slăbește din „*noua episcopie*“, și chiar și când folosește cuvêntul *metropolit* ori *metropolie*, îl pune întră semnele citațiunei, chipul, că numai *alții* îi zic așa, d-sa însé nu-i pôte zice așa, fiind-că n'a fost așa.

Domnul *Bunea* deci nici de la Mihaiu-Vitezul încóce nu recunóște existența vre-unei metropolii române în Ardeal, ci recunóște numai o episcopie bine

organizată în Alba-Iulia. Și pe când dl *Iorga* afirmă, că episcopul *Serghie* al Muncaciului a fost sufragan al metropolitului *Ioan* din Alba-Iulia, dl *Bunea* susține sus și tare că „*metropolitul*“ din Alba-Iulia, „*nici-odată n'a avut sufragani*“, prin urmare *Serghie* din Muncaciu n'a fost sufragantul metropolitului din Bělgrad, ci al celui din Têrgoviște, în țera românescă.

În fond însă domnii *Iorga* și *Bunea* sunt de perfect acord, că numai de la Mihaiu-Vitézul se începe adevărata noastră vieță bisericescă, fie cu o simplă episcopie după unul, fie cu o metropolie după celalalt, în Alba-Iulia, unde până la Mihaiu-Vitézul nu era nimica.

Dar' acesta, cum am spus, nu e argument, și nu dovedește aceea ce domnii *Iorga* și *Bunea* vreau să dovedescă: neesistența vechei metropolii române. Pentru-că din faptul, că Mihaiu-Vitézul a ridicat o reședință pe sêma arhiepiscopului din Alba-Iulia, nu se pôte scôte conclusiunea, că reședință arhiepiscopescă n'ar fi existat și înainte de Mihaiu-Vitézul în Alba-Iulia. Precum adecă a și existat, ceea-ce se pôte dovedi cu document autentic. E chrisovul de donațiune, prin care *Constantin Bassaraba*, voevodul Munteniei, doneză la anul 1700 moșia Merișanilor metropoliei din Alba-Iulia și arhiepiscopului ei *Atanasiu*. Aceste litere donaționale, act domnesc deci, *cu putere de lege*, sunt de următorul cuprins:

„Io, Constantin de Bassaraba, din îndurarea lui Dumnezeu principele și domnul a tótă Ungro-Valachia, dau sfintei și dumnezeestei metropolii de Alba-Iulia, și arhiepiscopatului Transilvaniei, închinat sfintei și de vieță făcătorei treimi, **a cărui casă residențială ruinată prin vechime s'a făcut și arêdicat din fundament** de cătră principele în domnul răposat Io Michail, ôre-când predecesorul nostru, asemenea reverendisimului părinte *Atanasie*, și sinodului întreg al sfintei metropolii, posesiunile din câmpul ce se zice al Merișanilor, în di-

strictul Argeș, din tot teritoriul, din câmp, din pădure, din ape și pometul satului, cu toate provențele ce ar fi. Drept aceea, a dat Domnia mea acésta scrisóre a donațiunei mele, împreună cu toate contractele făcute la cumpărarea acestor posesiuni, reverendisimului părinte Atanasie, metropolitului Transilvaniei, și întregului sinod al metropoliei, ca să țină și posedă cu tot dreptul posesiunea acésta din câmpul numit al Merișanilor, cu toate provențele, de la hotare până la hotare. Dat în cetatea principatului nostru București, în 15 a lunii Iunie, în al 12-lea an al domniei mele în principat, ear' dela facerea lumii 7208, ear' de la domnul nostru Iisus Christos 1700. Io, Constantin m. p., Principe, Stefan Cantacuzen m. p. cancelar⁴.

Am luat acest document din „Istoria diecesei Oradea-Mare“ de Dr. *Ioan Ardelean* (pag. 85—86), dela un autor deci în care dl *Bunea* are totă încrederea.

Se știe, că donația acésta, după trecerea lui Atanasie la unire, a fost revocată, fiind că ea fusese făcută numai pe séma metropoliei *greco-orientale* a Transilvaniei. Un sinod diecesan sub episcopul *Șaguna* făcuse pașii de lipsă la guvernul țării românești pentru predarea de nou a moșiei în posesiunea diecesei gr.ort. române a Ardealului, însă fără succes. Dar' asta pe noi nu ne privește. Ne privește *textul* decretului donațional, în care apriat ni-se spune întré ce împrejurări a fost edificată reședința metropolitului din Alba-Iulia sub Mihaiu-Vitézul. Ni-se spune clar, că reședința acésta vitézul voevod român a *reeditat-o* din fundament, póte chiar pe același loc pe care a esistat și mai nainte reședința metropolitană gr.-ort. în Alba-Iulia, *ruinată prin vechime*.

Și asta e cu totul alta! Mihaiu-Vitézul a ridicat, cu adevărat, mănăstire și reședință în Alba-Iulia pe séma metropolitului gr.-oriental român, o zidire nouă, frumoasă, confortă, mare, impunătoare, dar' un urmaș al seu îmi spune, că a ridicat o *pe ruinele vechei reședințe* care esistase cu mult mai nainte și ale cărei rămășițe

sigur că le-a consultat și Mihaiu-Vitézul cu privire la vechimea lor, aflând de la ele, că multe furtuni au trecut peste capul lor și peste biserica a cărei mărire o reprezentau ele pe vremi. Și eu trebuie să dau credemânt spuselor acestui urmaș al lui Mihaiu, pentru-că aceea ce-mi spune e cuprins într'un *decret domnesc*, vrednic de tótă încrederea.

A esistat deci și înainte de Mihaiu-Vitézul o reședință metropolitană în Alba-Iulia, care însă *se ruinează prin vechime*.

Cam cât de mare a putut să fie vechimea acésta? În Caransebeș există și astăzi casa în care și-a avut reședința episcopul *Spiridon Stibița*, trimis acolo la 1695 din partea patriarhului sêrbesc *Arsenie Cernoevici*, ba tradiția spune că chiar și alții, cu mult înainte de *Stibița*. Și casa acésta e încă în stare destul de bună. Va să zică, a esistat peste două sute de ani fără a se ruina prin vechime. Și e o zidire destul de simplă, nu e Dumnezeu știe ce edificiu tare și solid.

Ei bine, reședința metropolitană din Alba-Iulia, care sigur a fost zidită din material mai solid, negreșit că de două ori atâta a trebuit să existe până a ajuns să se ruineze prin vechime. Și astfel, de la Mihaiu-Vitézul cu patru sute de ani cel puțin, dacă nu mai cu mult, trebuie să mergem îndărăt, pentru a stabili zilele edificării acestei vechi reședințe *ruinate prin vechime*.*) Am puté să punem deci edificarea vechei reședințe pe la anul 1200, ori chiar și mai înainte, dacă va fi fost, cum am spus, o zidire tare și solidă.

*) Episcopul sêrbesc de odinióră al Timișórei, *Kenghelaț*, a mărturisit într'un act officios, adresat la 1860 locotenentei imperiale din Timișóra, că după tradiție și după isvóre sêrbești Caransebeșul a avut deja în secolul XIII episcopie greco-orientală și episcopi, cari erau subordonați, ca sufragani, *archiepiscopului de aceeași lege din Alba-Iulia*. Vechia reședință trebuie că a esistat deci în secolul XIII.

Ear' dacă a fost o zidire mai simplă, atunci negreșit că va fi fost ridicată pe la anii 1400, ceea-ce conșună earăși fôrte bine cu comunicările ce ni-le face *Codinus* despre reînființarea metropoliei gr-orientale a Transilvaniei, întâmplată cam prin anii aceia. Zidire slabă fiind, se va fi ruinat deja peste vre-o 100—150 de ani, și arhiepiscopii ne mai având unde să locuiască, și-a ținut fie-care reședința acolo unde îi era mătania, la mănăstirea cutare, dacă a fost călugăr, ori în satul cutare, dacă mai nainte a fost preot de mir.

Câtă vreme arhiepiscopii și-au avut locuința în Alba-Iulia, în vechia reședință care a esistat înainte de Mihaiu-Vitézul, fiind-că nici unul dintră ei n'a făcut nici o faptă rea ori contrară legilor politice ale țerii, dar' nici vre-o faptă bună, mai mare și mai însemnată, ci și-au căutat toți numai de afacerile lor bisericești, istoria n'a luat nici o notă despre ei și de aceea nu-i cunôștem. Cum însă, în lipsa de reședință în Alba-Iulia, și-a pus șatra archierescă, unul aici, altul colea, prin sate și mănăstiri, unde mai nainte nu fusese archiereu, istoria a notat faptul ca ceva nou pentru ómenii din acele părți, și de aceea dăm de urma episcopului cutare, că a fost atunci acolo, atunci acolo. Titlul de arhiepiscop și metropolit nu și-l-au mai luat, știind ei fôrte bine, că numai cei de la centrul țerii, din capitala țerii, pot fi metropoliți, ear' ei nu-și aveau reședința în capitala țerii.

Așa-mi esplic eu lucrurile, și cred că combinând bine și chiâmând la sfat rațiunea nu pôte să vină nici cetitoriul la altă conclusiune și la altă judecată decât la aceea la care am ajuns eu.

Destul deci, că reședință metropolitană a fost în Alba-Iulia și înainte de Mihaiu-Vitézul, și astfel și al

treilea argument principal al nouăi istoriografii române, scos pe plan pentru a ne dovedi, că metropolie vechiă n'am putut să avem în Ardeal, cu reședința în Alba-Iulia, *e răsturnat cu deservire*. Căci dacă a fost reședință metropolitană, *a fost și metropolit și metropolie* în Alba-Iulia.

Atunci ce mai rămâne din argumentarea dlor *Iorga* și *Bunea*? Nimic, absolut nimica, pentru-că toate celelalte dovezi și argumente ale lor sunt de a doua și a treia mână.

S'ar pute pune întrebarea, că de unde a putut să știe principele Constantin Bassaraba, care a trăit și a dat decretul domnesc reprodus mai sus cu o sută de ani în urma lui Mihaiu-Vitézul, că pe vremea când s'a apucat Mihaiu-Voda de ridicarea reședinței metropolitane din Alba-Iulia existau aci ruinele unei vechi reședințe metropolitane?

Mă provoc la șirele citate în capitolul acesta din cartea dlui *Iorga*, unde mi-se spune, că până târziu după Mihaiu-Vitézul se știa în Țera-românească, că Mihaiu a ridicat o mănăstire și reședință metropolitană în Alba-Iulia, și până târziu, până la unire, adecă tocmai până în zilele lui Constantin Bassaraba, *domnitorii țerii românești ocroteau în mod deosebit mănăstirea și reședința metropolitană din Alba-Iulia*. Probabil deci, că vor fi avut la îndemână vre-un dosar cuprinzător de toate actele referitoare la acesta mănăstire, ear' între acte probabil că vor fi avut și *planul reședinței* ridicate din partea lui Mihaiu-Vitézul, și lângă plan póte și *schiza vechilor ruine* din cari Mihaiu-Vitézul a dispus să fie scos la vedere noul sion românesc. Acestea sunt lucruri mai ușor de admis de cât toate combinațiunile domnilor *Iorga* și *Bunea*.

Dar' ori de unde și-a luat principele Constantin Bassaraba informațiunile despre vechia reședință me-

tropolitană, care a existat cu mult înainte de Mihaiu-Vitézul, ele formeză dovadă zdrobitoare în contra afirmărilor dlor *Iorga* și *Bunea*, și eu trebuie să primesc de autentic aceea ce mi-se spune în decretul domnesc, căruia trebuie toți să ne plecăm, pentru-că are putere de lege.

*

Cetitoriul va fi înțeles, că scopul acestei scrieri n'a fost acela, de a înșira nău argumente spre a dovedi *esistența* vechei metropolii gr.-orientale române a Ardealului, pentru-că argumente nău sunt. Nu le am eu, și nu le au nici alții.

Scopul meu a fost numai acela, să arăt, cât de slabe sunt argumentele aduse *în contra* vechei metropolii, și cum ele pot fi ușor răsturnate, ori din care parte le prinde omul.

Scopul meu a fost mai ales să mă justific în fața opiniunii publice române, pe mine și pe ceilalți credincioși ai bisericei mele, motivând, că de ce nu ne putem și noi lua după năuele descoperiri ale d-nilor *Iorga* și *Bunea*, și de ce datori ne simțim să ținem și mai departe cu sfințenie la istoria năură bisericească, așa cum ne-au stabilit-o vechii istoriografi români?

Și scopul acesta mi-l-am ajuns. Am dovedit, că cele două diplome regești, pe cari și-au întemeiat înaintașii părerea despre existența vechei metropolii, nu pot fi înțelese și nu pot fi interpretate altcum, decât așa cum bătrânii le-au înțeles și interpretat, ear' înțelesul nou, pe care au căutat să-l dea acestor prețioase documente domnii *Iorga* și *Bunea*, e un înțeles *forțat*, lipsit și de umbra probabilității. Ear' aceea ce nu pörtă pe frunte pecetea probabilității, nu pôte fi considerat și acceptat de *adevăr istoric*, și nu pôte fi impus nimănu, pentru-că nu e alta decât părere clătinătoare individuală, pe care vântul critic, ori din

care parte se sufle, o pôte răsturna și o pôte pune la pământ. Și rău fac istoriografii nostri moderni, că ne dau numai *părerii* spre a ne bate noi capul cu ele și a ghici, dacă sunt acceptabile ori nu, în loc să ne dea adevăruri bine stabilite, de cari vântul critic se nu se pôtă apropia, ori și dacă se apropie, se nu le pôtă face nici o stricăciune.

Răul acesta vine de acolo, cred eu, că prea vreau ómenii nostri să trecă de puteri *productive*, cari lucră fórte mult, și tipăresc fórte mult. Dar' eu ași zice, că mai mult bine ni-ar face, dacă cel puțin în materie de istorie ar tipări mai puțin și mai bun, adecă bun de tot, fiind-că în chestii istorice nu au valóre decât numai lucrările de tot bune. Nu înțeleg deci grăbirea cu care, când unul, când altul caută să-și spună *părerii* pripite asupra vre-unui document de nou descoperit, asupra vre-unor date nóue, înainte de a le confróna cu tóte descoperirile de până acuma, cu cari pot fi aduse în legătură.

E o bólă a vécului și bóla acésta, că ómenii n'au răbdarea să studieze din destul chestiile asupra cărora vreau să-și spună cuvântul, ci vin în fața obștei numai cu *părerii*, menite să zăpăcescă, ear' nu să lumineze. Pentru că ce alta decât numai zăpăcélă se naște în mintea cetitoriului, când unul îi spune că episcopul cutare a fost episcop al Galațului de lângă Făgăraș, altul că a fost episcop în Galațul de lângă Bistrița, al treilea, că nici n'a fost episcop de Galaț, ci episcop *din Galiița*, sau din Haliciu! Ce se creadă cetitoriul și de cine se asculte?

Nu vă pripiti deci, domnilor, cu judecata asupra trecutului, și cu lucrările ce ni-le dați, pentru-că nemurirea nu și-o câștigă scriitorii, la nici un popor, cu *cuantitatea* produselor literare, ci cu *calitatea* lor. Nu vă pripiti cu aruncarea pe piața publică a pă-

rerilor contradictorii, ci căutați să stabiliți bine și până la evidență adevărul, neîndoelnicul adevăr, și numai adevărul dați-l mai departe!

Atunci apoi aveți și dreptul să *pretindeți*, ca lumea care vă cetește să *accepteze* adevărurile ce le propagați și să se țină de ele. Până atunci însă trebuie să vă contestăm dreptul acesta. Și mai ales trebuie să contestăm domnului canonic *Bunea* dreptul de a ne înfrunta și a ne certa pe toți cei-ce nu credem în părerile d-sale (împrumutate de la alții), și nu aruncăm și noi în foc întreaga noastră istorie bisericească, ci ținem la „*născocirile*“ bătrânilor, ajunse la noi „*dogme istorice*“, mai aruncându-ne și învinovățirea, că din acest motiv nu prea „*iubim adevărul*“. Nu știu de unde-și ia dl canonic Dr. *Bunea* dreptul de a-mi dicta, că eu ce am să cred, și ce am să țin de adevăr, când acest drept îmi compete exclusiv mie, convingerei și conștiinței mele!

Vor fi ele „*născociri*“ lucrurile în cari cred eu și alții cu privire la vechia metropolie gr.-orientală română a Ardealului, dar' sunt astfel de născociri, pe cari nu le poate nimeni răsturna. Pe când argumentele cu cari dl *Bunea* s'a încercat să le răstórne, văzurăm cum pot fi nimicite și prefăcute în praf și pulbere tóte, dar' tóte!

Însă eu cred, că totuși n'ar puté fi numite „*născociri*“ niște afirmări, cari în cursul lungilor vremi au putut să devină „*dogme istorice*“, pentru-că la rang de dogmă poate fi ridicat, cum am mai spus, numai adevărul necontestabil.

Nu e lumea în care trăim noi, cei-ce credem în vechia metropolie, așa cum o vede domnul canonic *Bunea*, făcută ca să *nu priméscă adevărul*. Din contră, acceptăm noi adevărul totdeauna, vină din ori-ce parte, dar' *adevăr să fie*, nu *părere*, cu defect din na-

ștere. Ear' până când d-nii *N. Iorga* și *Dr. A. Bunea* ne vor omeni tot cu *părerii*, cu combinațiuni hazar-date, cu conclusiuni greșite, nu cu *adevăruri bine fixate*, nu fie cu supărare, dar' noi vom continua să rămânem pe lângă „*falsitățile*“ celor din bătrâni, cari: „*au făcut clasa cultă românească incapabilă de a cunoște trecutul, de a judeca prezentul, și de a se orienta în viitoriul neamului nostru, și au stârnit numai râsul și compătimirea străinilor față cu istoriografia română*“, cum binevoeste d-nul canonic *Bunea* să ne spună, cu o cutezanță uimitoare.

Hotărit că nu e bine așa, că suntem rămași în întunec, incapabili de a judeca și a vedé bine lucrurile. Dar' ce să facem? Bun e Dumnezeu, se va îndura și ne va da vederea, pentru-că, — cum zice dl *Bunea*: „*trebuie să se facă odată lumină*“. Până atunci însă să mulțămim prevedinței, că ni-a dat cel puțin, aici la noi, pe părintele *Bunea*, ear' dincolo, în regatul român, pe d-nul *Iorga*, cari amândoi, ca niște făclii aprinse percurg orizontul vieții noastre publice dela un capăt până la celalalt pentru a răspândi lumina care „*trebuie să se facă odată*“ în chestia vechei metropolii gr.-orientale române a Ardealului.

Evident însă, că noi orbi fiind, nu-i vedem, nici pe ei, nici lumina ce o *fac* în chestia vechei noastre metropolii. Simțim însă mirosul cel greu, fumul reciprocei tămâieri!

Vicarii episcopilor latini.

Problema avută în vedere rezolvată fiind, a-și pute să termin. Mai am însă să-mi spun cuvântul în unele chestiuni, cari stau în legătură cu vechia metropolie română.

Ne spun cronicarii străini, că biserica greco-orientală a stat în veacurile îndepărtate sub conducerea și stăpânirea episcopilor latini. Firește, o spun dar' nu o *dovedesc*, pentru-că nu o pot dovedi. Am primit deci totdeauna așa spusele lor, cum trebuia să le primim, ca *părerii* venite de la contrarii bisericei și ai națiunii noastre. Lucrurile ar trebui însă să fie bine lămurite și în punctul acesta, pentru-ca să se știe și să se cunoscă adevărul.

La *Böhm*, opul citat, vol. I pag. 123, găsesc datele următoare cu privire la stările eclesiastice din secolul XII, XIII și XIV :

„Invățăturile bisericei gr.-ort. s'au lățit foarte mult în Bulgaria-magiară, în Sârbia-de-jos, în Bosnia, Ungaria, părțile dincoace și dincolo de Tisa, în Banatul-Severinului, în Moldova, Valachia, Galiția și Polonia, aici prin imigrarea Rutenilor, colo prin *Români*, Bulgari și Litvani, cu toate că în întregă Ungaria biserica aceea nu avea nici un episcop. Episcopii latini trebuiau să grijescă, pentru-ca credincioșii bisericei gr.-ort. după limba și ceremoniile lor să fie împărțășiți cu cele sfinte, prin preoți catolici. Dar' fiind-că de multe-ori preoții au trebuit să fie chemați din provinciile vecine, s'a întâmplat adese-ori, că pe lângă totă paza episcopilor magiari s'au introdus în țără schismaticii secreți, cari au urzit în ascuns schisma bisericească în Ungaria, ori apoi au agitat pe față pentru ea, declarându-se de credincioși ai schismei, în special când au fost chemați în fața sinodului episcopesc, ori când au fost constrinși mai cu asprime să plătescă zecimile episcopoești sau fundamentale“.

Böhm le dă acestea după istoria lui *Fessler*, de unde le-a împrumutat. Nu e responsabil deci pentru confuziunea de idei cuprinsă în ele. Pentru-că, întreb eu, ce schismă secretă au mai putut să introducă preoții aduși în țară din alte provincii, printră ómenii despre cari mi-se spune că din capul locului erau „credincioși ai bisericei gr.-orientale“, când preoții din provinciile vecine numai pentru aceea au fost chiămați în țară, pentru-ca să dee cele sfinte acestor credincioși „după limba și ceremoniile lor“, va să zică, respectându-le ritul lor oriental?

Dar' fixeaz numai faptul care mi-se comunică, că „în întrégă Ungaria biserica aceea (gr.-ort.) n'avea nici un episcop, ci episcopii latini trebuiau să grijescă“ de oile perdate ale bisericei gr.-ort.

Același lucru mi-l spune și *Pesty Frigyes*, cartea citată, vol. I pag. 342, unde scrie:

„...Cu tóte că împrejurările îi erau favorabile (bisericei greco-orientale), în vremea aceea (sec. XI—XIII) biserica gr.-orientală n'avea hierarchie organizată, și n'a avut-o încă mult după acesta. Cei de legea gr.-orientală, inclusive preoții lor, erau atirndători de episcopii romano-catolici, chiar și în chestii de religiune. Episcopi proprii n'au avut. Mănăstirile călugărilor gr.-orientali erau pretutindenea în stare de dărîmare, nu numai din cauza neîngrijirii episcopilor catolici, ci și din trândăvia chiar a preoților grecești, așa, că regele Emeric a voit să pună capăt acestor triste stări de lucruri astfel, că a rugat pe papa, ca pe cei de lege grecescă, resfirați prin țară, să-i adune într'un episcopat, numind episcop pe vre-un abate ori preposit latin, ear' papa, la anul 1204, a îndrumat pe episcopul din Oradea și pe abatele din Băcău să-i facă raport cu privire la împlinirea dorinței regelui“.

Că ce raport se va fi făcut papei, nu știm; dar' știm aceea, că dorința regelui nu s'a împlinit, episcop latin pe séma credincioșilor gr.-orientali papa nu a numit, de unde se póte deduce, că raportul va fi sunat cam astfel: „credincioșii bisericei gr.-orientale

nu au nici o trebuință de episcop nou pe séma lor, fiind-că își au episcopii lor proprii“. Dar' fixeaz și de la *Pesty Frigyes* aceea de ce am trebuință, afirmarea, că greco-orientalii, cu preoți cu tot, *au stat sub conducerea episcopilor latini*, căci episcopi proprii n'au avut.

Și cam așa îmi espun lucrurile toți cronicarii străini. Nici unul nu-mi spune însă, că de unde știe lucrul acesta, pentru-ca să-l pot controla, și să mă pot convinge, dacă într'adevăr așa a fost și nu altcum. Și nici unul nu-mi spune, că până când, până la care dat a ținut acésta stare de lucruri?

Dar' domnul *Bunea* pare că a dat de cheia lucrului și a descoperit și aici secretul. Ne spune la pag. 5 a cărții sale, că circa până pe vremea regelui Vladislav au fost episcopii latini stăpâni peste biserica greco-orientală.

Eată ce ne spune domnul *Bunea* :

„...Dar' în general metropoliții Ungrovlahiei au fost până la Vladislav împedecați în exercițiul dreptului lor, prin împrejurarea, că bisericile românești de ritul grecesc, în sensul decretului conciliului Lateran II din 1215 *erau supuse episcopilor latini*, în a căror diecesă se aflau. Acești episcopi, în sensul aceluși decret sinodal erau datori să-și țină niște *episcopi titulari, de ritul grecesc*, în calitate de *vicari* ai lor, cari să se îngrijescă în mod special de credincioșii de ritul grecesc. Că óre ținutu-și-au episcopii latini astfel de *episcopi-vicari*, este greu a afla“.

A fixat bine lucrurile dl *Bunea*, firește, așa după cum le-a aflat și d-sa la autorii străini. I-ași adresa însă o întrebare. Dacă până la Vladislav bisericile românești erau supuse episcopilor latini, cum a putut regele Mathia, care a domnit înaintea lui Vladislav, să încarce pe Ioanichie, metropolitul Belgradului, cu drepturile cunoscute? Și acum să mergem mai departe.

Întrebarea pe care trebuie să și-o pună cetitoriul, cu mine împreună, este următoarea: Cum se face, că

după-ce episcopatul latin a fost stăpân în curs de trei veacuri și mai bine, dela conciliul Lateran II (1215) până pe vremea regelui unghuresc Vladislav (mort la 1516), peste biserica gr.-ort. română din Ungaria și Transilvania, cu puterea pe care o avea în mână n'a fost în stare să înduplece barem o parte dintră Români să trecă la catolicism?

Și cum se face, că după-ce au avut în mână conducerea bisericii gr.-ort., episcopii latini s'au lăsat de această conducere fără nici o opunere notată pe paginile istoriei?

E de închipuit și de admis ôre, că stăpâni peste biserica gr.-ort. și peste credincioșii ei fiind, prima și suprema grijă și datorință a episcopilor latini să nu fi fost aceea de a-i converti pe Români și a-i trece la catolicism?

Istoria însă nu ne spune nimica, nici despre aceea, că episcopii latini s'ar fi împotrivit să deie din mână conducerea bisericii greco-orientale, lucru pe care istoria trebuia negreșit să-l însemneze, și nici despre aceea, că ar fi câștigat dintră Români credincioși pe séma bisericii apusene.

Din contră, legile țării îmi spun, că Români *toți* au aparținut în veacurile despre cari e vorba (XII—XV) *numai* bisericii greco-orientale.

Papa Clemente al VI-lea a putut deci să scrie la anul 1347 regelui unghuresc, că Români din părțile de jos ale Ungariei, adecă din Sirmiu, și cei din Transilvania, au părăsit schisma și s'au unit cu biserica Romei numai pe basa unor informațiuni false, după-cum adecă și spune el, că: „*Ni-s'a raportat* despre Olahii locuitori în părțile transilvane, dincolo de Alpi, și în Sirmiu, că unii dintră dînșii au cunoscut calea adevărului părăsind schisma, și alții luminați de spiritul sfânt se prepară tot la aceea“, căci adevărul n'a

stat așa, decât numai póte privitor la familia singuratică din aristocrația română de pe atunci, care, pentru a puté ajunge în slujbe mari și la demnități înalte, trebuia să se dea catolică.

Poporul de rënd a rămas însă întreg în credința vechiă strămoșescă, ceea-ce dovedește că *n'a stat sub conducerea episcopilor latini* atât amar de vreme cum ni-se spune, pentru-că atunci ar fi fost imposibil să nu se rupă barem o parte din el, trecënd la legea catolică.

Și că nu s'a rupt nici o parte cât de mică din el, mi-o spun, cum am amintit, legile țării.

În tripartitul lui *Verbóczy*, colecția de legi editată la anul 1516, în care sunt trecute stările de lucruri de pe atunci, așa cum le formaseră, de o parte legile create de la regele Stefan cel sfânt încóce, de altă parte obicinuința, (așa numitul drept consvetudinar), găsesc cu privire la *jobagi* următoarea definițiune de însemnătate, și anume în partea III a tripartitului, articolul 25, unde se zice așa:

„*Despre starea și legile sătenilor, numiți jobagi.* În celelalte, după-ce am esplicat drepturile și apărarea, cum și atacarea orașelor libere, acum trebuie să tratez despre săteni, pe cari îi numim *jobagi*. §. 1. A căror stare (*conditio*) e de multe feluri (*multiplex*). Pentru-că unii sunt Unguri, alții Sași și Nemți, alții earăși Boemi și Slovaci, cari mărturisesc legea creștină. Afară de acestia unii sunt *Valachi* și Ruteni, alții Rasciani sau Sârbi, cari se țin de rătăcirile grecești. Mai sunt afară de acestia Philistei (*Iasigii*) și Cumani, cari, colonisați pe pământ regesc, locuesc acolo și mărturisesc asemenea legea creștină. Dintré Ruteni și Bulgari unii se țin de legea noastră, alții de rătăcirile grecești“.

Legea îmi spune deci apriat și destul de limpede, că până la datul sancționării ei, Valachii s'au ținut toți de „*rătăcirile grecești*“, ear' nu ca Rutenii și Bulgarii, dintré cari unii erau catolici, alții gr.-orientali. Și să nu uităm, că sancționarea tripartitului s'a făcut în

prezența episcopatului latin, cum se făcea mai de demult votarea și sancționarea tuturor legilor, prin urmare, dacă nu așa, ci altcum ar fi fost adevărul, sigur că vre-unul dintră episcopii latini și-ar fi ridicat glasul și ar fi cerut să se pună în lege, că și dintră Valachi unii se țin de legea creștină (înțelege: catolică).

Dar' n'a făcut gură nici unul, pentru-că ar fi afirmat și ar fi susținut un mare neadevăr.

Poporul deci, masele, sătenii români au fost totdeauna credincioși ai bisericei gr.-orientale, și numai *domnii* sei, aristocrații, vor fi trecut la catolicism, pentru-că aceea era pe atunci scara de înaintare, întocmai cum astăzi isvorul meritelor patriotice este — magiarisarea.

Și că în urma trecerii la catolicism mulți dintră boerii români, dintră aristocrații nostri, au ajuns până în cea mai nemijlocită apropiere a tronului, e lucru asemenea dovedit în modul cel mai evident.

Decretul II din anul 1518 al regelui Ludovic II cuprinde în articolul 39 dispozițiunea, că pe lângă persoana regelui să se institue un *consiliu regesc*, compus din persoane numite dintră staturi și ordine. Intră cei-ce formau acest consiliu regesc, întră „*consilierii și asesorii*“ regelui, o dignitate foarte înaltă și însemnată, pentru-că conform articolului de lege numit, acești „*consilieri*“, după-ce puneau jurământ de fidelitate, aveau „să rămână pe lângă Maiestatea regescă, și în consiliul regal și în aducerea sentințelor să-i fie în tr'ajutor și să se îngrijescă de dispozițiuni salutare și laudabile ce sunt de luat din partea Maiestății regale, și să țină în bună rânduială curia regescă, și cu Maiestatea sa regescă împreună să aibă putere să doneze și să casseze ori-ce funcțiune, și peste tot, *tote afacerile Maiestății regale și ale țerii să fie în mâinile lor* (§. 2 din articolul numit)“, se aflau: Archiepiscopul-

cardinal din Strigoniu, arhiepiscopul din Caloccea, episcopii din Cinci-biserici și Ardeal, palatinul țării, Iudex Curiae, voevodul Ardealului și comitele (comesul) Timișului, apoi 16 persoane fruntașe numite, întră cari se găsesc și următoarele nume românești: Nicolae *de Macedonia*, Sigismund *Pogán* (scris astfel în lege, nu cu *ny*). Pavel *Artande*, Nicolae *Cleșan*, Blasiu *Gian* (Chani), Stefan *Amadeu*.

Dacă toți ceilalți dintră acești șese consilieri (după mine români) din apropierea regelui unguresc pot fi dificultați cu privire la romanitatea lor, Nicolae *Cleșan* la nici un cas nu pôte fi scos dintră Români, fiind-că prea românesc nume are. Și încă aci, în legea de la 1518, e trecut greșit cu numele, pentru-că nici nu l-a chemat *Cleșan*, ci după-cum se spune în decretul III din anul 1519 al regelui Ludovic II: *Nicolae Gelesan* (Gheleșan), va să zică, avea un nume și mai românesc și foarte lătit și astăzi printră Români din Banat.

Vom fi avut deci și pe vremile acelea *ștreberi*, cari pentru a ajunge în posturi înalte și-au schimbat legea, întocmai cum astăzi unii pentru a face carieră își schimbă naționalitatea, dar' casuri sporadice vor fi fost acestea și printre aristocrația română, pentru-că altcum nu mi-ar spune cronicarii, că mulți dintră marii proprietari români se țineau de legea greco-orientală.

Destul însă, că poporul de rînd, sătenii, jobagii români n'au cunoscut altă lege până la 1516 decât legea greco-orientală. Așa îmi spune *legea țării*, și eu trebuie să dau creșmânt legii, care e document autentic.

Atunci cum se face, acésta e întrebarea care ni-se impune acum, că cu tôte că li-a rămas neatinsă și neștirbită legea gr.-orientală, Români din Ungaria

și Transilvania au stat totuși vreme lungă, veacuri întregi, sub stăpânirea episcopilor latini? Pentru-că fapt e, că episcopii romano-catolici *au avut* putere asupra lor. Dar... este și aci un dar' la mijloc. Puterea acésta a episcopilor latini asupra Românilor n'a fost de caracter eclesiastic, ci — *judecătoresc*. A fost putere *luméscă* puterea lor, nu putere bisericescă, pentru-că în cele bisericești, în chestii dogmatice, ei nu s'au amestecat și n'au putut să se amestece de loc.

Eată cum au stat lucrurile. Episcopii romano-catolici, ca mai marii bisericei apusene, singură recunoscută de *creștină*, care era biserica statului ungar, au fost investiți încă de pe vremea regelui Stefan cu putere judecătorească în anumite chestii de drept privat.

La fie-care episcopie latină era un tribunal, care avea să judece cauzele predate în competența sa, *fără privire la legea de care se țin părțile*. Anumite procese *ac* își aflau deci deslegarea, chiar și atunci, când părțile erau de legea greco-orientală, fiind-că puterea acésta judecătorească, dată episcopilor, statul *catolic* ungar nu putea să o estindă și asupra episcopilor *schismatici*. Cum ar fi putut să judece acestia din însărcinarea statului *catolic* ungar și să aducă sentență în numele regelului *catolic* ungar?

Cercul de activitate al acestor tribunale eclesiastice era dintru început acela, pe care Regele Mathia l-a stabilit în decretul I regesc de la anul 1462 articolul 3, în care, amésurat „*usului de mai nainte*“, afacerile de drept privat, cari aparțin forului judecătoresc pus sub conducerea episcopului *latin*, sunt înșirate astfel:

„§. 1. Fie-care cauză care privește serviciul divin ori delictele comise în jurul celor sfinte.

§. 2. Mai departe chestiile de credință și eresie, ori chestiile cari ating pe cei bănuți pentru eresie.

§. 3. Mai departe chestiile *testamentare*, și acelea cari se țin de ele.

§. 4. Mai departe, afaceri de *căsătorie*, și cele legate de ele, în special afaceri de *dotă*, de dar de logodnă, de dar de nuntă, și chestii cari ating dreptul de a patra parte (din avere), dacă pâra nu e intentată pentru câștigarea moștenirii de avere imobilă.

§. 5. Mai departe, chestiile de *zecime*, reală și personală, și chestiile legate de ele.

§. 6. Mai departe, chestii de *usură*.

§. 7. Mai departe, cauzele *văduvelor* și ale persoanelor *infirme*, dacă procesul nu se poartă pentru câștigarea de posesiune și de prediu.

§. 8. Mai departe, cauzele *călcării de jurământ* și ale oricărui *jurământ fals*, și ori-ce cauză, *al cărei scop final este îndreptarea vinovatului*.

§. 9. Mai departe, ori-ce cauză, în care cineva a *cădut sub blăstēm bisericesc*, în urma sentenței judecătorești, ori a legii bisericești.

Aceste sunt cauzele de proces, în cari sentența venia dată din partea tribunalului ecleziastic, pus sub conducerea episcopului romano-catolic.

Cine nu vede în acești 9 paragrafi înșirate chestii de drept privat o mulțime, chiar și de acelea, în cari Românii de legea greco-orientală implicați fiind, nu puteau să și-le reguleze decât numai pe calea judecătoriei de la episcopia pe al cărei teritoriu se aflau? Trebuiau și ei deci în chestii de natura celor înșirate să și caute dreptatea, ori să și apere dreptatea, *în fața episcopului romano-catolic*, pentru-că legea țării *pe el* l-a pus judecător în chestii de acestea.

Ei, dar' cum să judece episcopul romano-catolic ómeni pe cari nu-i înțelege, fiind-că au limba lor proprie, au obiceiurile lor proprii?

Cum?? *Prin substituiți!* Prin *vicari episcopești*, cari știu limba, cunosc ceremoniile religioase, cunosc datinile, moravurile și obiceiurile părților litigante. Eată deslegarea! Pentru-că se nu trecem cu vederea, că

chestiile de litigiu dintră Români veniau rezolvate după un *drept special* al lor. Esista așa numitul *drept valach* pe vremea aceea, necodificat în legile ungurești, pentru-că Românii îl aveau pus în praxă înainte de venirea Ungurilor în țără, dar' bine întărit prin obicinuință. Despre existența acestui drept valach mărturisesc două diplome publicate la *Pesty Frigyes*, opul citat, vol. III pag. 134 și 135, în cari diplome se spune că „...sed quod nullo ampliori documento eodem partes sua allegata, *Jure volachie requirente* (sic!) coram nobis probare potuerunt, nos Iudicando decrevimus, etc.“, și că: „...et a filiis eiusdem supranotatis, ceterisque fratribus eorundem *Jure volachie requirente*, (sic!) rehabere et recipere sperarent et niterentur, etc.“ Dreptul acesta valach nu-l cunoșteau episcopii latini, nu puteau să-l cunoscă. Aveau deci trebuință de ómeni cari îl cunosc bine.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Așa s'au creat posturile de *vicari* episcopești pe lângă episcopii latini, cari, contrar afirmării domnului *Bunea* că nu s'ar puté afla, se găsesc în legile țării, și cari, cu episcopii latini împreună, earăși contrar afirmării dlui *Bunea*, au avut putere asupra Românilor gr.-ort. chiar și sub regele *Vladislav*, ba încă și după mórtea acestuia, până la căderea țării sub Turci; dar' firește, *putere judecătórescă*, în chestii de natura celor înșirate mai sus. În scopul acesta au fost instituiți deci *vicarii*, ear' nu în alt scop: în scopul de a judeca pe Români „în limba și după ceremoniile lor“, cum zice *Böhm*, și de a le face dreptate în chestii de cértă.

Așa îmi spun legile țării în cari se găsește urma acestor vicari. Articolul 25 din partea III a tripartitului lui *Verbóczy*, același articol din care am citat un paragraf referitor la „starea și legile sátenilor, numiți *jobagi*“, are urmátórea continuare:

În §. 2. se spune, că în urma răscólei făcute sub Székely György (Dózsa György) jobagii și-au *perdut dreptul și libertatea de a se mai pute muta când vreau, ci acum „au ajuns în sclăvia necondiționată și vecinică a domnilor de pământ“*, ear' ceialalți paragrafi au textuarea următoare :

„§. 3. Pe cari (adecă pe jobagi), în înțelesul legii țării și în înțelesul *obiceiului de mult ridicat la putere de lege*, nici pentru un fel de lucru (cu excepțiunea acelora, cari se țin de tribunalul eclesiastic) nu pôte să-i citeze nimeni, simplu și nemijlocit, nici înaintea judecătorilor ordinari ai țării, nici înaintea *vicarilor bisericesti*, sau înaintea altor judecători eclesiastici, ba nici înaintea vre-unui șpan comitatens, ci pe séma lor în prima linie domnii lor de pământ trebuie totdeuna, fie acestia fețe bisericesti ori civile, să facă lege și dreptate, oricare ar fi pîrîtoriu ori împrócesuatoriu.

§. 4. Și apoi, dacá óre-care nu vrea să se mulțămescă cu sentența, pôte să ducă procesul pentru o mai clară și mai matură *desbatere și esaminare înaintea judecătoriuului mai înalt*, de care adecă se ține esaminarea acelu proces.

§. 5. Astfel adecă, că dacá seria procesului se vede a se ținé de forul eclesiastic, atunci înaintea episcopului, *ori a vicariuului seu*; ear' dacá se ține de judecători civili, înaintea șpanului comitatului, și înaintea solgăbiraelor trebuie trimis procesul.

§. 6. La o astfel de judecată și împărțire de dreptate, fie că procesul e ridicat și intentat prin recurs la curia regescă, ori prin citație înaintea șpanilor comitatens, ori *a vicarilor bisericesti*, când ajunge înděrét la respectivul domn de pământ totdeuna trebuie să fie făcut, celebrat și administrat (espresiuni tehnice de pe vremea aceea) în ființa de față a două solgăbiraee“.

În întreg tripartitul lui *Verbóczy* pomenire despre *vicarii* episcopesti nu se face decât numai aici, în articolul de lege despre legiuirea sátenilor, despre modul cum au să fie judecați jobagii.

Se vorbește în tripartit, la multe locuri, de episcopi, prepoșiți, priori, mai marii capitlului, dar' despre *vicari* chiar numai în acest articol de lege vine vorba. Semnul, că ei altă misiune n'au avut, decât să facă

pe judecătorii în procesele purtate înaintea tribunalului eclesiastic din partea greco-orientalilor, ori, cum se spune în lege, din partea celor ce se țin de „*rătăcirile grecești*“. Acésta se vede mai clar și mai evident din §-ul 5 al legii reproduse, unde se spune, că partea nemulțămîtă cu sentența adusă de către domnul de pămînt, pôte duce procesul mai departe căci forurile înalte îi stau deschise; și dacă procesul aparține tribunalului eclesiastic, îl va examina episcopul, *ori vicariul*.

Ce alta însemnă acésta, decât că, dacă respectivul e de lege „*creștină*“, cum se spune în lege, vine înaintea episcopului la judecată, ear' dacă se ține de „*rătăcirile grecești*“, înaintea *vicariului*?

Acesta era rostul și acésta era chiămarea vicariilor episcopești, cari împreună cu episcopii romano-catolici aveau putere judecătorească asupra Românilor. Dar' în cele curat bisericesti ale lor nu s'au amestecat!

Prin urmare, din faptul, că Români au stat multe veacuri de-arîndul sub stăpînirea (de natura acésta) a episcopilor latini, earăși nu se pôte făuri argument acceptabil despre neesistența vechei metropolii române și a episcopilor ei sufragani, cari au trebuit să existe chiar și pe vremea când episcopatul latin esercia drept judecătorec asupra Românilor și asupra celorlalte popóre de lege greco-orientală.

Cât de mult țineau episcopii latini la acest drept judecătorec al lor, se pôte vedé din faptul, că de-și în privilegiul andreian dat Sașilor la 1224 se cuprinde dreptul garantat pe séma acestora de a fi judecați în chestii cari aparțineau tribunalului eclesiastic prin preoții lor proprii, episcopul latin din Transilvania nu s'a învoit, n'a tolerat lucrul acesta, ci *i-a silit* pe Sași să mîergă înaintea lui la judecată.

N'avem deci să luăm de bani buni aceea ce ne spun cronicarii străini în privința acésta, pentru-că ei pôte că din adins caută să întortочеze lucrurile, pentru a ne întuneca trecutul. Dar' și dacă nu din adins fac așa, la tot casul silințe nu-și dau și nu și-au dat să ni-l presinte în lumină adevărată, fiind ei de credința, că acésta e datorința *nóstră*, nu a lor. Și au tótă dreptatea. De aceea, nu imitându-i și acceptând de la ei tot ce e rău, ce e necontrolat, ce pôte că a fost combătut cu succes la timpul seu din partea înaintașilor, ci studiind și scrutând cu sîrguință, adunând fărîmăturile din trecut, combinând și raționând în mod cu totul independent de modul lor de gândire, vom puté ajunge să ne avem odată istoria *nóstră* bisericéscă și națională bine stabilită și bine documentată.

Să ne tot spună deci cronicarii străini, că biserica gr.-orientală, cu preoți cu tot, a fost pusă sub conducerea episcopilor latini, cari *aveau vicari* pentru greco-orientali, fiind-că acestia n'aveau episcopi: n'avem să le credem, ci avem să credem *legii*, care ne presintă lucrurile așa cum le-am espus mai sus.

Putere *judecătorească* numai, putere *luméscă* au avut episcopii latini și *vicarii lor* asupra credincioșilor bisericeii greco-orientale, ear' în cele curat bisericești episcopii nostri proprii au fost stăpânii și mai marii bisericeii!

Așa sunt de înțelese lucrurile, nu altcum.

Sava Brancovici.

Dela scriitori de valóre, români și străini, am învățat și știu, că metropolitul *Sava Brancovici* a fost unul dintre cei mai buni arhieri ai noștri din trecut. *Sava* și *Ioreste*. Ei au fost singurii vlădici mai de sémă dintre toți pe câți i-a avut biserica greco-orientală română din Ardeal și Ungaria în veacurile îndepărtate.

Amândoi și-au păstorit bine și cu credință biserica, *Sava* și *Ioreste*, apărându-o cu energie în contra atacurilor grele ce se îndreptau pe vremea lor în contra ei. Și tocmai acesta li-a fost perzarea! În timpurile grele în cari au trăit ei nu se tolera, ca metropolitul român să-și aibă vederile sale proprii, să aibă tragere de inimă pentru neam și biserică, și nu se tolera, ca după ale sale intențiuni, scóse din dorințele, trebuințele și sentimentele obștei, să se ducă la bine biserica română și la fericire neamul românesc.

Fiind-că nu s'au plecat, jertfă au trebuit să cadă amândoi, *Ioreste* și *Sava*. Depuși au fost amândoi din demnitătea de arhiepiscopi ai bisericeii greco-orientale române din Ardeal, după-ce chiar inferiorii lor proprii, întruniți în sobor, ca să facă pe placul prigonitorilor, i-au declarat *vinovași* și nevrednici de a mai purta mitra și cărja.

Lui *Sava* i-a mers și mai rău. Dat pe mâna judecătoriei civile, a fost aruncat în temniță și a fost bătut cu toiege în toate Vinerile, suferind torturi cumplite. Bătrân și neputincios fiind, a murit în curând

marele martir al bisericeii și al națiunii române. Căci noi de martir îl ținem. Martir al bisericeii și al neamului. Pentru-că, pe când de la metropolitul *Ioreste* am faptul, că acest zelos apărător al religiunii greco-orientale a scos din biserica pusă sub a sa ocârmuire cărțile tipărite de Calvini pe sēma Românilor, și pline de învățături contrare credinței strămoșești, dela metropolitul-martir *Sava Brancovici* am o faptă mai mare și mai însemnată, de interes vital pentru neamul românesc: *a scos din biserică limba vechiă slavonă și a introdus slujba românească*. Asta e o faptă, care singură i-a asigurat nemurirea!

Nu înțeleg deci, cum de-l bagatelizează și cum de-l tratăză cu atâta dușmănie tocmai pe acest mare metropolit al nostru dl canonic *Bunea*?

Adecă înțeleg. Cum sē nu înțeleg? Domnii greco-catolici au croit legenda, că *unirea*, și numai unirea a deschis calea pe sēma limbei române și a îndrumat-o spre desvoltare. Dacă nu era unirea, am fi și astăzi în starea în care ne aflăm înainte de unire. Nu le vine deci bine la socotēlă domnilor uniți sē se știe, că încă cu mult înainte de unire se făcuse pas decizător din partea unui bun metropolit pentru introducerea limbei române în biserică, și astfel pentru deschiderea drumului de înaintare pe sēma limbei române, care odată pornită spre lățire și desvoltare și-ar fi făcut ea calea spre suprafață și fără unire. De aceea, trebuie întunecată și nimicită gloria formată în jurul metropolitului *Sava*, ca bun metropolit, și mai presus de tōte, ca bun Român!

Hai sē-i zicem deci, că a fost *Sērb*, și hai sē zicem, că a fost înjugat la carul calvinismului! Va sē zică, n'a fost nici bun metropolit al bisericeii gr.-orientale, fiind-că i-a mânăat interesele pe mōra Calvinilor, și n'a fost nici bun Român, pentru-că ce bun

Român pôte să fie un Sêrb, care a lăsat ușă deschisă în biserica română pe sêma limbei slovenești?

Așa zice domnul canonic *Bunea*.

Dar' una este a spune, și alta este a dovedi. Și domnul *Bunea* nu dovedește cu nimica, că metropolitul *Sava* n'ar fi fost acela pe care'l vedem noi în el: martirul credinței și al limbei românești. Din contră, tot ce înșiră în cartea sa, pentru a face pe cetitorii neorientat să-și formeze părerea pe care dl *Bunea* ar voi să o impună, în contul adevărului și al dreptății, tuturor naivilor, e numai armă în contra dlui *Bunea*.

Nu mi-am supt nici eu din degete părerea asupra acestui metropolit-martir, și nu și-au luat nici alții părerile din vânt, ci esaminând și studiind bine aceea ce ni-a păstrat istoria și tradiția despre viața sbuciumată și cu tragic sfârșit a acestui arhieru, care ar trebui să ocupe loc între sfinții neamului românesc, ear nu să formeze țintă pe sêma arcurilor veninoase.

Voiu da câteva păreri de ale diferiților scriitori, români și străini, despre metropolitul *Sava*.

Nicolae Tincu-Velea scrie în opul citat (pagina 52) următoarele:

„*Sava* II a fost unul dintră cei mai demni metropoliți, care și de cultura limbei românești, pe atunci puțin considerată, a îngrijit, căci el întâia-óră în sinodul din anul 1675 a ordonat, ca în locul limbei slavice în biserică să se introducă cea românească, care la numărul *a*) al faptelor sinodale o numește: „*limba noastră în care ne-am născut*“, ear' la numărul *b*) atâta urgie arată cătră limba sêrbescă, încât preoților cari o vor mai întrebuinta li-se dă amenințare *cu oprirea din preoție*“.

Nicolae Popea scrie în „*Vechia Metropolie*“, la pag. 78, astfel despre metropolitul *Sava*:

„*Sava* II fu unul dintre cei mai rari metropoliți care *suferi martiriul pentru biserica sa*. El nu cruță nici un mijloc,

pentru a ridica biserica și metropolia sa, și de a ușura sôrtea preoților sei. După-ce Turcii și Tătarii pustiiră țera (1658) cu foc și cu sabie, stricară cetatea Alba-Iulia, și cu dinsa împreună și reședința metropolitană, Sava mângăia pe cei nenorociți, cu vorba și cu fapta. Prin neobositele sale stăruințe câștigă de la principele Acațiu Barcean (Barcsai) un privilegiu (1659) prin care preoții români se scutiră de toate dările. După-ce ajunse domn Mihail Apafi I., cel mai mare inamic al religiunii ortodoxe române, Sava se nisul în tot chipul să-l îmblânziască, și câștigă și de la dinsul un privilegiu (1663), prin care preoții români se scutiră de la plățirea dijmei din vinuri, ear' în anul 1673 altul, prin care se scutiră de dijmă pentru toate averile lor“.

Aceste trei privilegii favorabile preoțimei greco-orientale îmi dovedesc din destul tragerea de inimă și îngrijirea părintescă pe care a avut-o metropolitul *Sava* pentru preoțimea sa, și prin preoțime pentru însași biserica sa, pentru-că aceea nu se va incumeta nimeni să afirme, că privilegiile acestea au venit de la sine, din propria voință și inițiativă a principilor țerii, ear' nu la insistențele și rugămintele, cine știe cât de multe și cât de dese, ale metropolitului *Sava*.

Dar' să mergem mai departe. Citez din cartea episcopului *Popea* :

„Pentru reedificarea reședinței metropolitane, stricate de Turci, călători Sava în Rusia și adună bani de la credincioșii de acolo. Dar' din cauza *zelului seu celui mare religios*, își făcù mari inimici pe calvini și mai virtos pe superintendentul acestora, Mihail Tofeșiu, care și porni intrigi asupra-i. Pentru aceea, principele Apafi demandă ctitorilor metropoliei, ca să cêră sêmă de la metropolitul Sava, de tot bunul bisericeii și de venitul mănăstirei și al tipografiei. Deci, la demandarea principelui stringându-se sinod mare în Bêlgrad, la mănăstire, în 6 Iulie 1679, metropolitul Sava toate odórele, vasele, odăjdiile, și cărțile metropoliei, le-a predat sinodului mare“...

Se pôte o purtare mai corectă de cât acêsta? Metropolitul *Sava*, avându-și conștiența curată, nu s'a opuș, nu a ascuns nimica, le-a predat toate în grija sinodului, ceea-ce sigur nu se întempla, dacã *Sava*

era păcătosul pe care dl canonic *Bunea* îl vede în acest metropolit al nostru. Citez însă mai departe:

„Cu toate acestea, mânia principelui nu s'a potolit, ci mai tare întăritându-l superintendentul calvinesc Tofeşiu asupra metropolitului, ordonă pentru 2 Iulie 1680 sinod mare pentru pârlle făcute de calvini asupra metropolitului român. De judecători la acea judecată se rinduiră, din mandatul lui Apafi, protonotariul Petru Alvintzi de Borberek, ca preşedinte, Ioan Veresmarti, protopopul şi predicatorul calvin din Venic, şi Ioan Zoba, protopop românesc din Vinţii de jos, şi notariul sinodului mare, cu 98 de mireni şi preoţi lângă sine. Sava se aduse înainte şi superintendentul calvinesc călcă la mijloc ca acusator. După unii, Sava, fiind foarte bolnav atunci, nu ar fi putut sta faţă, ci prin alţii, adevă prin fratele seu George Brancovici şi prin Ioan Pater ar fi răspuns. Sinodul cel comandat şi ameninţat de calvini află vinovat pe metropolitul, şi după stăruinţele acusatorilor îl depuse din diregătoria episcopală. Principele Apafi îl aruncă apoi în prinsóre, în castelul seu din Blaj*.

Trebue să i-se strângă omului inima de milă şi de compătimire, vedënd din cele înşirate nedreptatea făcută bătrânului metropolit, care, dacă se simţea vinovat, sigur că nu aştepta întrunirea sinodului, ci afla mod şi mijloce de a se refugia undeva, pentru a-şi pune la adăpost vieţa şi sănătatea, ear' de altă parte şi de scârbă, vedënd cum pe nedreptul vine bietul metropolit judecat *de ómenii sei proprii*.

Numai dl canonic *Augustin Bunea* nu simte nici o milă şi nici o compătimire faţă de nefericitul metropolit, ci din contră, pare că ar voi să ne spună: *bine a fost așa*.

Dar' de ce să fi fost bine? Cari sunt motivele de justificare pentru suferinţele urmate după condamnarea bietului metropolit?

Nu sunt altele, dl *Bunea* nu are altele, decât că metropolitul Sava *a fost Sêrb!* Curios argument. Nu Sêrb, ci Turc să fi fost metropolitul Sava, lumea ci-

vilisată de astăzi trebuie să condamne intrigele țesute în contra lui, cu nefastele urmări ce le-au avut. Pentru-că eată ce s'a mai întemplat cu metropolitul *Sava* :

„Sava în prinsóre — scrie episcopul *Popea* mai departe, — suferia bătăi și chinurile cele mai grozave din partea tiranului *Apafi*. Se vede că amicii și partisanii lui se adresaă cătră principele țării românești, Șerban Cantacusen, pentru eliberarea și restituirea lui, și că Șerban scrisese lui Constantin Brancovean, plenipotențiatului seu la Constantinopol, ca să mijlocască la curatorii transilvani, cari se aflau la Pórtă, să-l restabilească în scaunul seu metropolitan, cum se vede din scrisórea acelor curatori... Dar' acesti curatori nu putură mijloci nimica, și metropolitul suferi torturi nespuse. Din Blaj fu duș la Vinț, și acolo în biserică, înaintea publicului, fu desbrăcat de vestimintele archierești, în formă de despreoțire, după aceea fu earăși aruncat în prinsóre, de unde se scotea în tóte Vinerile și se bătea cu toiege până la mórte... Metropolitul *Sava*, nu mult după eliberarea sa, și cuprins de podagră, își dete sufletul în mânilor creatoriului. Și așa se sfirși acest martir al bisericeii și națiunii române!“

Și totuși dl *Bunea*, care nu negă, pentru-că nu póte nega, bătăile suferite de acest metropolit, ci ne spune numai atâta, că și după bătaia cu vergi a mai trăit vre-o șapte ani, va să zică, n'a murit în bătăi, și în mânilor celor ce-l băteau, afirmă că: „este mai mult decât *naivitate* a face din Sêrbul *Sava* Brancovici un martir al ortodoxiei sau al românismului“. (!!)

Suferințele metropolitului *Sava* de altcum nu numai episcopul *Nicolae Popea* le descrie în astfel de colori, ci și ceialalți istoriografi români, toți. Așa le cunóște istoria noastră bisericescă predată ca obiect de studiu în teologiile bisericeii greco-orientale române. Așa e predat acest studiu și la facultatea teologică greco-orientală din Cernăuți, prin savantul profesor *Eusebiu Popovici*. Drept dovadă despre acésta reproduc pãrerile unui fost elev al dlui profesor *Eusebiu Popovici*, ale protopresbiterului greco-oriental român din Lugoj

Dr. *George Popovici*, care în opul seu „*Uniunea Românilor din Transilvania*“, pag. 20 scrie astfel:

„Ca cel mai grav cas din acest period de suferințe (sub principii calvini) ni-se presentă violentarea și osândirea metropolitului *Sava Brancovici* (1656—1680), unul din cei mai zeloși și energici dignitari ai bisericei ortodoxe din Transilvania. *Sava Brancovici* a fost întărit de metropolit la 28 Decembre 1656. Vięta acestui bărbat providențial a fost foarte agitată, și prin jertfirea lui pentru biserica ortodoxă cu dreptul s'ar puté număra întré mucenicii ei. . . . Suferințele metropolitului *Sava Brancovici* sunt preste fire, din cauza maltratărilor dehonestătore și nemilóse, dar' tóte încercările n'au putut înfrange tária credinței sale.“ . . .

Va sě zică a fost tare în credință metropolitul *Sava Brancovici*, și energetic întru apărarea bisericei sale. Așa îl cunoștem toți, așa am învățat sě-l cunoștem toți cei-ce aparținem bisericei pe care el a apărato cu viața proprie.

Mai mult decât naivi sě fim, — după-cum d-nul *Bunea* ne numește, — dar' în inima și în mintea noastră altcum nu-l putem păstra decât numai ca martir al bisericei greco-orientale române și al neamului românesc!

Sě mai vedem însă unele păreri despre metropolitul *Sava*.

Dr. *Thim József* scrie despre el, în cartea „*A szerbek története*“ vol. II pag. 86, că: „rendkivül eszes és tanult férfi volt“.

Ear' *Engel* scrie următóarele (vol. III pag. 477):

„Pe *Sava* îl siliră cu amenințări și promisiuni sě-și schimbe religiunea, el însă răspunse la tóte acestea cu sentențe din sfânta scriptură“, ceea-ce dovedește, că metropolitul *Sava Brancovici* într'adevăr pentru statornicia sa în credința strămoșescă a fost persecutat, ear' nu din motive politice, ori pentru păcatele sale lumești, cari au format numai pretext, numai

paravan după care a stat ascunsă urgia dușmanilor bisericeii greco-orientale române.

Pesty Frigyes (opul citat vol. I. pag. 360) scrie despre Sava astfel: „Sava, episcopul Ardealului, pe care l-a întărit în oficiu Rákóczy György II., Rhédei Ferencz, Barcsai Akos, Kemény János, și Apafi Mihály, a lăsat în urma sa două ordinațiuni sinodale, și în una din acestea nu numai se permite, dar' se recomandă (mai corect se impune!) în liturgie folosirea limbii române în locul celei sârbești. Așa de curând s'au început nisuițele de despărțire a elementului valach de cel sârbesc“, — de unde ved și înțeleg, că metropolitul Sava a fost dușman declarat al limbii sârbești, ceea-ce nu putea să fie dacă ar fi fost Sârb, cu trup cu suflet.

În fine, cu privire la neomeneshile bătăi cu cari a fost tratat metropolitul *Sava*, reproduc aceea ce scrie contimporanul istoriograf magiar, *Cserei Mihály*, care trăia tocmai pe atunci la curtea principelui Apafi. Se afla deci în măsură a cunoște bine lucrurile.

„Scriind eu despre episcopul românesc cel mai sus numit (scrie *Cserei*), mi-a venit aminte un lucru, care trebuia să-l scriu sub domnia lui Apafi, — adecă cum au lucrat atunci cu un episcop românesc anume Sava. Acesta fiind om învâțat și procopsit, principele de multe ori l-a trimis sol la Muscali și la doi domni românești: al Valachiei și al Moldaviei, pentru care lucru l-au pismuit domniile cei din Ardeal, și pe Székeli László, care era rudenie de aprópe cu Sava, l-a învins rîvna banilor episcopului, și neputînd altmintrelea încăpé la dinșii, s'a înțeles cu Stefan Naláczi asupra lui (în care conjurațiune n'a fost amestecat Mihail Teleki) și neputîndu-l într'alt chip aduce în disgrăția principelui, pe un preot românesc de la Vinții de jos cu multe daruri l-au adus la aceea, ca să părăscă pe episcopul cel românesc înaintea principelui, că ține prostituată la casa sa, pe o muere, și pe principele cel blând l-au adus de a cređut, pentru-că Székeli și Nalátzi jurau că este adevărat. Drept aceea, au prins pe episcopul și i-au prădat

tóte averile, nici îndestulindu-se cu atâta, au cerut trei mii de taleri de la dînsul, cari neavînd de unde sîi plătescă, a trimis pe fratele seu în Valachia, să capete banii aceia cu cerșitul, care nu s'a mai întors. Drept aceea, pe bietul, *nevinovatul episcop* (bine se ni-o însemnăm, unul care l-a cunoscut îl declară nevinovat pe Sava!) l-au scos din închisóre și numai în cămașă și ismene atâta l-au bătut (corbăcit), până ce s'a rupt și a cădüt cămașa, ismenele și carnea de pe dînsul, pentru care ne mai putîndu-și ține lipsa cea firéscă a trupului a trebuit miserul să móră și averile lui le-au împărțit între sine Székeli László și Naláci Istfán". (Veđi „*Cronica Rom.*“ de G. Sincai, la anul 1680).

Ei bine, numai a zecea parte sê fie adevărat din aceea ce ne spune *Cserei* (dar' eu cred că *tot* e adevărat), nu póte sê fie om care sê nu repeteze cuvintele: „*ne mai auđită păgânéscă și cumplită tirănie*“, cu cari *Cserei* își închee scrisele asupra suferințelor metropolitului Sava.

Ba este! Domnul *Bunea*, pe care nu-l mișcă acésta păgânéscă tirănie. D-nul *Bunea* nu crede nimica nici din întemplerăa cu cățelul, prezentat metropolitului Sava pentru-ca sê-l boteze. Zice că e *poveste* / Uită însă dl *Bunea*, că *povestea* asta e trecută în actele sinodului prim ținut sub metropolitul *Teofil* (1697) în chestia *unirii*, ca *motiv constringent* pentru acceptarea unirii, nu ca *poveste*!

Voiu mai cita o voce competentă și autoritară romănéscă, a lui *George Barițiu*, care în opul seu „*Părți alese din istoria Transilvaniei*“ vol. I. pag. 145 scrie următórele:

„Resistența lui Sava la necurmatele invasiuni în biserica sa (din partea calvinilor) și la tótă propaganda fanatică a superintendenților reformați, revolta, nu numai pe acestia, ci și pe tótă aristocrația calvinéscă din Transilvania și Ungaria, care vedînd violentele încercări ale episcopatului catolic și ale iesuiților de a sparge și a nimici reformațiunea, cercau din tóte puterile, ca sê-și înmulțescă cu ori-ce preț secta și sê-și consolideze domnia prin conversiunea poporului romănesc întreg la

legea calvinescă. Metropolitul Sava, de-și acuma bătrân și suferind greu de podagră, *li-se opunea din răspuțeri* (nu că li-se închina deci, cum crede dl Bunea), dar' precum iese din tot decursul procesului, foarte puțin, ori nici de cum ajutat din partea clerului jobăgit, aservit, terorizat, și totodată foarte ignorant. Așa metropolitul Sava trebuia să cadă, cu ori-ce preț, și încă foarte greu. Confiscarea de avere în zilele lui Apafi era lucru de toate zilele. Cause, sau și numai pretexte, și martori mincinoși se aflau foarte ușor. Cei doi boeri, Székely și Nălăczci, însetaseră de mult după averea metropolitului. Se convocă un sinod la comandă, se scot ca martori niște popi infami, și metropolitul este depus, degradat, aruncat în prinsóre, bătut cumplit până la sânge, precum adeverește și *Csereti*, apoi după-ce știrea despre acele infamii ajunsese la București și la Constantinopol, pe un timp óre-care liberat din prinsóre“.

Când Barițiu, cu a sa autoritate, omul care n'a fost de legea mea, astfel îmi espune lucrurile, póte să ne tot spună dl *Bunea* că este *mai mult de cât naivitate* a face din Sêrbul Sava Brancovici martir al ortodoxiei și al românismului; noi vom preferi a rămâne „*mai mult decât naivi*“, însă și metropolitul Sava Brancovici va rămâne pentru noi aceea ce a fost, martirul bisericii gr.-ort. române din Ardeal.

Mai mult decât naivi să fim, dar' memoria celor mari din trecutul nostru sfântă ne este. Cu pietate ne aducem aminte de fãptuirile lor și cu sentimente de durere ne gândim la suferințele lor, avute pentru noi și pentru biserica noastră.

N'aștepte deci dl *Bunea*, ca și noi, cei de astăzi, să-i aducem lui Sava sentență de condamnare, ca nefericiții întruniți în sinodul ce l-a judecat, ori chiar să-l batem și noi cu toiege, ca cei din Vinț, când n'am avé să lovim decât numai în ósele acestui metropolit-martir despre cari nu prea știm nici că unde sunt îngropate!...

Să vedem însă cum se încercă domnul *Bunea* să ștergă venerațiunea și vaza pe care o are metropo-

litul Sava la credincioșii bisericeii greco-orientale române, păstorită cândva de el?

Se lăgă de decretul de numire al acestui metropolit, dat la anul 1656, și din faptul, că în decret Sava este numit episcop al bisericelor „*dintră Greci, Sârbi și Români*“, scôte conclusiunea următoare:

„Este evident deci, că Sêrbul Sava, în tratările ce le-a avut anterior cu superintendentul magiar Csulai, și cu principele Rákoczy, cu privire la formularea decretului seu de numire, *a știut coti pe Români și a scôte în primul plan alte neamuri, și mai virtos pe neamul seu sêrbesc, ca astfel să dee bisericeii românești un caracter străin*“.

Eată argument, că Sava a fost Sêrb, nu numai după naștere, ci și după sentimente! De ce nu s'au pus în document *Românii* în frunte, ci s'au pus în coddă? Evident, pentru-că neamul sêrbesc să fie scos pe primul plan, neamul metropolitului Sava!

Dar' atunci, întreb eu, de ce nu sunt puși *Sêrbii la locul întâiu*, ci sunt puși Grecii? Și atunci, de ce sunt numiți *Românii la loc de frunte* în alt decret al principelui Ardealului, dat la 30 Decembre 1675, în care se spun următoarele:

„...Orinduitul episcop Sava Brancoviciu la Alba-Iulia (Bêlgrad) *peste Românii, Sêrbii și Grecii în țera noastră*, cu protopopii și popii sei s'au jeluit nouă, că ore-cari cugetă a răsturna vechile lor privilegii, slujba dumnezeiască și obiceiurile bisericeii lor. Noi n'am dat până acum nimênui libertate de a-i impedecca în drepturile lor erezite de la predecesorii nostri de gloriôsă memorie. Drept aceea, demandăm strins tuturor de ori-ce stare și vrednicie, ca bisericile rêsăritene, popii și protopopii, să nu se smulgă de cătră scaunul episcopilor rêsăriteni de acum și de cei viitori“ (Nicolae Popea, Vechia Metropolie, pag. 81).

În acest decret al principelui Apafi sunt puși *Românii* în frunte. De ce n'a esoperat *Sêrbul* Sava, ca și aci *Sêrbii* să fie puși în frunte, ori cel puțin Grecii, ca în decretul seu de numire?

De ce?? Pentru-că nici asupra redactării acestui decret, și cu atât mai puțin asupra redactării decretului seu de numire, în care s'a împedecat dl *Bunea*, metropolitul Sava n'a avut nici o ingerență ori influință. L-au redactat, așa cum l-au redactat, ómenii principelui din Ardeal singuri. N'a mai umblat metropolitul Sava să pună condițiuni, că cum are să-i sune decretul de numire, ci a fost bucuros că l-a primit, așa cum a fost redactat. Pentru-că dacă îndrăsnea să pună condițiuni, sigur că nu-l primea. Și sunt convins, că tot așa are să facă și d-nul canonic *Bunea* când va ajunge episcop. Nu va pune condițiuni guvernului, ci din contră, guvernul îi va pune condițiuni d-sale. Așa e astăzi, așa a fost în trecut, și așa va fi totdeauna. De altcum întregul decret de numire al metropolitului Sava e o copie a decretului dat metropolitului *Stefan Simoniu* din partea principelui *Rákóczy I.*, lucru pe care dl *Bunea* îl știe și cunoște foarte bine.

Destul însă că metropolitul Sava a fost, după dl *Bunea*, un *Sêrb*, dușman națiunii noastre, ceea-ce e dovedit și prin aceea, că „*Sava n'a tipărit nici o carte românească* în cursul episcopiei sale îndelungate, și chiar și tipografia românească din Alba-Iulia a înstrăinat-o, ori a lăsat-o să dispară“.

Ei, va fi tipărit deci, ca mare *Sêrb*, cărți sêrbești, ori slovenești? N'ar ști dl *Bunea* să ne spună, unde și când?

Dar' mai sunt și alți metropoliți sub cari nu s'a tipărit nici o carte românească. N'ar trebui să-i declarăm cumva, *numai din acest motiv*, și pe aceia de *Sêrbi*?

Să nu uităm, că în decretul de numire metropolitul Sava a fost îndrumat din partea principelui *Rákóczy* să tipărească cărți românești, pe cari princi-

pele de lege calvină nu le-a putut înțelege că pot fi compuse altcum, decât *în spirit calvinesc*. Ei bine, nu se poate, că metropolitul Sava tocmai pentru aceea a lăsat să dispară tipografia românească din Alba-Iulia, pentru-ca să nu fie silit să tipărească în ea, conform poruncii domnitoriului, cărți contrare bisericeii ortodoxe românești? Ba prea se poate. Și prinsă din partea acésta chestia, e virtute și faptă mare aceea ce dl Bunea vrea să-i atribue de păcat și crimă metropolitului Sava.

Se lęgă apoi dl *Bunea* de decretul principelui Apafi de la 20 Februarie 1669, în care se cuprinde un punct de următorii cuprins:

„Preoții, cari în biserică nu știu alta decât să borboroséască *sérbește*, să fie înlăturați și în locul lor să se pună preoți cari cunosc literatura română“.

„Punctul acesta mai ales dovedește un lucru, — scrie dl *Bunea* la pag. 125, — care trebuie relevat pentru a cunoște naționalismul românesc a (de ce nu *al?*) lui Sava, atât de buciumat în timpul din urmă din partea unor scriitori, și anume, că acest arhieru a umplut bisericile românești de preoți cari borborosiau *sérbește*, și prin urmare, și de cărți slovenești, deși se tipăriseră cărți bisericești și în țera românească, neinfectate de calvinism, nu s'a îngrijit de loc de limba și literatura română și de tipografie, încât în privința acésta l-au întrecut Magiarii. *El este deci precursorul sêrbirei bisericeii românești care așa de curénd a urmat după mórtea lui, în părțile Ungariei*“.

Indrăsnéță afirmare. Fórte îndrăsnéță.

Precursorul sêrbirei bisericeii românești, el, metropolitul Sava, care a scos limba slavonă din biserică, introducénd în locul ei „*limba românească în care ne-am născut*“!

D'apoi că, pe atunci *toți* preoții borborosiau în biserică *sérbește*, mai bine zis *slovenește*, chiar și preoții români, fiind-că *aceea era limba liturgică*, — cum zice *Pesty*. Nu a fost nici o trebuință să umplă Sava bi-

sericele cu preoți, cari borborosesc sârbește, pentru-că *el pline le-a aflat!* Și *sub el* au fost curățite bisericile de borboroseli sârbești, prin urmare, tocmai *s'a îngrijit de limba și literatura română*, ca nimeni altul înaintea lui și în urma lui.

Culmea o atinge însă dl *Bunea* în corectitatea aprecierilor făcute vieții sbuciumate a metropolitului Sava acolo unde ne spune că:

„...în fine silit de decretul lui Apafi din 20 Februarie 1669, impune (Sava) preoților *să predice cuvântul lui Dumnezeu românește*, și să cetască *cărțile scose pe limba românească*, dar' ca să lase o ușiță pentru mântuirea limbei slovenești, adaoge, că *acesta să se facă acolo »unde va trebui și va fi de lipsă«*. Il găsim deci pe sârbul Sava aplecat a introduce instituțiuni și credințe calvinești, și greoiu întru promovarea limbei și literaturii românești, chiar și atunci, când i-se dau porunci atât de aspre din partea calvinilor“.

Ori-cine va ceti șirele reproduse, va trebui să înțeleagă lucrurile astfel, că metropolitul Sava, Sârbul Sava, a impus, ce e drept, preoților predicarea cuvântului în limba românească în biserică și cetirea cărților scose pe limba românească, însă în mod facultativ, *numai acolo unde va trebui și va fi de lipsă*.

Ei bine, dl *Bunea*, punându-le astfel pe hârtie, espune lucrurile, nu *greșit*, ci *fals* cu desăvârșire. Și falsificarea acesta de înțeles al cuvintelor a făcut-o dl *Bunea* cu bună știință, așa e convingerea mea.

Nu așa cum spune dl *Bunea* s'a luat hotărîre în soborul din Bělgrad, ținut la anul 1675, ci cu totul altcum!

Sub punctul a) s'au decis în acel sobor următoarele:

„*Cuvântul lui Dumnezeu să se vestască în limba noastră românească creștinilor în biserică, și unde va trebui și va fi de lipsă*“.

Deosebirea e evidentă, și e colosal de mare. Nu pôte să înțeleagă nimeni cuvintele acestea decât numai

aşa, că în biserică se introduce în mod necondiţionat limba românească. Dar' se introduce şi afară de biserică, unde va trebui şi va fi de lipsă, adică, la înmormântări, feştanii, etc.

Dl *Bunea* însă, pentru a scóte din hotărîrea acésta a soborului înţelesul pe care voia sê-l aibă, şi care îi convenea pentru a-şi puté sustiné tesa greşită, a ascuns, a cassat simplu pe „şi“ care dă hotărîrei înţelesul cel adevărat, cu totul contrar înţelesului scos la iveală de dl *Bunea*.

Tot aşa stăm şi cu hotărîrea soborului adusă sub b), care sună astfel:

„Care cărţi sunt scrise şi scóse pe limba românească, sê se cetescă şi sê se înveţe în biserică creştinilor, şi într'alte locuri unde va fi de lipsă“.

Şi aici înţelesul e acelaşi. În biserică necondiţionat sê se folosescă cărţile româneşti, dar' şi într'alte locuri, afară de biserică, unde va fi de lipsă.

Înţelesul vorbelor e deci schimonosit la domnul *Bunea*. De ce? Ce rost au, întreb eu, în scrieri istorice astfel de schimbări de înţelesuri? Răspundă dl canonic *Bunea*. Greşeşte însă dl *Bunea* când crede, că pe calea acésta va puté întuneca meritele metropolitului *Sava*, martirul bisericeii nóstre.

*

Domnul *Iorga* e mai cruţător în părerile sale, şi când vorbeşte despre metropolitul *Sava* nu dă memoriei acestui martir ghionturile pe cari i-le dă domnul *Bunea*, în scopul, ca sê le simţim noi, cei aparţinători bisericeii greco-orientale. Dar' susţine şi dl *Iorga* că a fost „Sêrb, în familia căruia s'au păstrat până la sfîrşit, cu tóte multele relaţii ce a avut cu ţerile nóstre (ţerile româneşti), caracterul sêrbesc“.

Adecă altă vină nu i-se póte găsi metropolitului *Sava*, decât aceea, că a fost Sêrb. Incolo recunóşte şi dl *Iorga* că a fost „om energic şi luminat“.

Cu adevărat, Sârb s'ă fi fost metropolitul Sava Brancovici?

Petru *Maiorescu* scrie despre el astfel:

„*Deșerți sunt toți aceia, cari grăiesc cumcă acest metropolit a fost de neam sârb și nu român*“.

Și acesta e adevărul. Pentru-că dacă Sârb era Sava, nu numai după naștere, ci și după caracter și sentimente, nu permitea odată cu capul, ca în așezămintele bisericesti, votate la anul 1675 din partea soborului, s'ă fie introdusă sub litera *h*) următorea dispozițiune:

„*Popii cari nu se nevoiesc cu românie, ci tot cu sârbie, unii ca aceia și lor facuși de cătră Dumnezeu pedepsă, și de cătră poporani uriciune, și săborului scădere, aceia, cu un cuvânt, s'ă se oprăscă din popie*“.

O astfel de aspră dispoziție față de preoții sârbi ori sârbiți n'o subscie decât numai un arhieriu român, cu trup și suflet. Și tot numai un arhieriu român spune aceea ce se spune în acest așezământ bisericesc din anul 1675, sub litera *a*), că:

„*Cuvântul lui Dumnezeu, carele este mai de lipsă creștinilor și neînvețaților, ca și cum este de lipsă lumina în vremea întunerecului, așa și cuvântul lui Dumnezeu, ca s'ă se vestăscă în limba noastră românescă, în care ne-am născut, ca s'ă înțelégă toți creștinii*“...

În limba românescă adecă a fost născut metropolitul Sava, ceea-ce confirmă de altcum și un istoriograf de frunte sârbesc, *D. Medacovici*, care nu-l reclamă de loc pe s'ema Sârbilor, și îi face genealogia familiară, în istoria poporului sârbesc, vol. II, după-cum urmază:

„*Rocsanda, nepóta despotului Sârbiei George I. Brancovici, cela ce oăpătase de la regele (unguresc) Sigismund niște domenii în Ungaria (la anul 1426), și fică a despotului Lazar, măritată după principele României Șerban, avea pe lângă bărbatu-so la curte pe frații ei mai tineri, Dimitrie și George. Acest George,*

de următorul principe al României, Mihaiu, trimis ca sol în orice afacere la principele Transilvaniei Sigismund, văerându-se, că el ca următor în despoție al moșului seu, n'are acum nimica, a căpătat de la principele Sigismund unele locuri de pe lângă Murăș, ca: Pâncota, Șiria, Aradul și Cenadul, și Sigismund l-a făcut *jupan* (comite) al Ienopolei, cam pe la mijlocul veacului XVI. Când Sigismund cu principii românești au pornit asupra Turcilor, George a condus pe Sârbi, și Novac cel gros pe Bulgari, (greșit, pentru-că Novac, cel eternizat în baladele populare românești, împreună cu fiul seu Gruia, ori Gruia, a condus pe Români, nu pe Bulgari). Fiiul și următorul lui George în despoție, cu numele Avram, a avut fiu pe *Moisilă*, care s'a făcut episcop metropolitan în Ienopolea, cătră capătul veacului XVI, și pe George, care s'a făcut *general românesc*. Acest George a fost moșul lui Simion, carele, acesta, lăsându-se de ôste (va să zică era și el ostaș românesc ca moșu-so), prin metropolitul *Longin*, unchiu-so, s'a făcut protopop, ca atare *mult s'a luptat asupra calvinismului* (ear' nu l-a protejat, cum crede dl Bunea) și apoi ales *de clerul românesc* din Transilvania, s'a făcut Metropolit acolo, în Alba-Iulia, în anul 1656, sub numele Sava II. Brancovici". (*Tincu-Velea*, opul citat, pag. 102—104).

Eată deci, după isvor sêrbesc, cine a fost Sava Brancovici, metropolitul bisericei greco-orientale române din Transilvania! Nepotul unui general român, ostaș român și el însuși. Prin urmare, de-și născut din viță sêrbescă, a fost crescut românește și *Român a fost*.

Și fiind-că mai nainte a fost ostaș, ne putem ușor explica și împrejurarea amintită de dl Bunea, că Sava ca protopop al Ienopolei aranja atacuri de noapte în contra Turcilor, căștigându-și epitetul de „*ziua popă, noaptea hoț*“, cuvânt căruia dl Bunea ar voi să-i dea alt înțeles, nu pe cel-ce îl are.

Sânge de ostaș român curgea deci în vînele lui Sava, chiar și pe vremea când era protopop, și de aceea, nu s'a putut reținé de a nu aranja ciocniri cu Turcii aflători în țeră.

Dar' tot ca ostaş şi-a fost însuşit el şi *energia* manifestată mai târziu întru apărarea intereselor bisericeii al cărei cap ajunsese, cum şi *răbdarea* cu care a suferit neomenósele injurii la cari a fost espus.

Curată fire de ostaş! A luptat cât a putut pentru cauza în serviciul căreia întrase, ear' când i-au slăbit puterile, a suferit bătaie şi mórte pentru ea, dar' *n'a tradat-o!*

Şi pe un astfel de om să nu-l considerăm noi de martir? Ba martir are să rămână, martir al bisericeii orientale şi al neamului românesc pentru vecie!

Că ce purtare a avut fratele metropolitului Sava, George, nu ne priveşte absolut de loc, şi nici n'are să ne servescă de cinosură la croirea judecăţii asupra vieţii şi a faptelor metropolitului-martir. Fie-care e responsabil numai pentru faptele sale, nu şi pentru ale fratelui seu.

Şi tot așa n'are să ne preocupe nici chestia, dacă învinovăţirile aduse lui Sava pentru viaţa sa privată au fost adevărate, basate, dovedite, ori nu? Pentru-că omul bisericeii, fie jos, fie sus pus, are două persoane, una care represintă autoritatea primită de la biserică, ca urmaş al apostolilor, şi alta curat omenescă, care nu e cu nimic mai bună decât a altor ómeni. Acésta din urmă póte să fie şi la preot plină de slăbiciuni, scăderi şi păcate, cari vin puse cu totul în altă cum-pănă, nu în aceea în care i-se cântăreşte activitatea desvoltată pe teren curat bisericesc.

De împrejurarea acésta trebuie să ţină cont istoriograful nepărtinitor când scrie despre feţe bisericeşti. Dl *Bunea* însă, scriind despre *Sava*, a avut în vedere probabil pe omul, nu pe metropolitul, de aceea nici nu a putut să fie drept în aprecierile ce i-le-a făcut.

„Unirea“.

E istoricește bine stabilit, că împăratul *Leopold I*, câtă vreme a trăit fratele seu *Ferdinand*, ales și încoronat deja ca rege al Ungariei (3 și 16 Iunie 1647), a fost pregătit pentru cariera preoțească, și întréga sa educație, făcută de jesuiți, a fost curat bisericéscă, *catolică*.

Abia după mórtea fratelui seu, când moștenirea tronului a cădút asupra sa, a început Leopold a se interesa și de lucruri și afaceri de altă natură, întrucât tinerețele sale, și profesorii săi jesuiți, au putut permite așa ceva.

Căci Leopold a fost fórte tinér când a primit stăpânirea tronului. Nu împlineise încă anul al șeptesprezecelea de etate. Nu e de mirat deci, că în urma educației primite, într'o etate în care omul nu cunóște lumea decât din gura profesorilor, împăratul Leopold a făcut *tot public*, că va face, ca întréga *Ungaria* să trecă la *legea catolică*.*)

Rémas și mai departe sub influința jesuiților, a început numai decât, după urcarea tronului, gónă formală în contra bisericeii reformate. Jesuiții îi sugeraseră ideia, că protestanții din Ungaria plănuesc atentate în contra sa. De aci urmăriri, persecutări, decapitări și confiscări de averi, cu grămada. Cele mai multe biserici și școle au fost confiscate din mâ-nile protestanților, ear' predicatorii lor au fost isgoniți

*) Vezi *Johann Genersich*, „*Geschichte der österr. Monarchie*“ vol. VI., pag. 95.

din țără. În anul 1673 trei sute treizeci preoți reformați au fost dați în judecată, dintre cari 61 au fost judecați la mörte și la pierderea averilor ca *rebeli*, ear' restul a preferit să se exileze de bună voe, părăsându-și patria.

Și tóte acestea se făceau pentru a *sili* pe reformați să trecă îndērēt la legea catolică.

Resultatul a fost însă tocmai contrariul. Nemulțămirea printră protestanți, poporul de rënd, crescuse atât de mare, încât a izbucnit în fapte. O rěscólă în tótă forma s'a pus la cale, și cei revoltăți au început să atace pe — catolici. Numărul rěsculașilor se urcase la 12,000 și creștea mereu. Un rěsboiu civil din cele mai regretabile se deslănțuise în țără, amenințând țera cu perire.

Și atunci a vėzut împėratul Leopold că a apucat pe cale greșită. A făcut deci repede o schimbare de front. A dat amnestie generală celor rěsculași, a promis restituirea averilor confiscate, a promis *libertate religioară*. Dar' cu tóte acestea focul nu s'a putut potoli la moment, ci a mai durat câtă-va vreme, până lumea s'a convins, că împėratul se ține de promisiuni și de fapt a predat în posesiunea protestanșilor bisericele și școlele confiscate, garantând libera eserciare a religiunei reformate pentru toți și pentru totdeuna.

Nu i-a succes deci împėratului Leopold să-și împliněscă promisiunea de a face catolică întregă Ungaria. A început lucrul pe cale greșită, cu forța, și acum nu mai cuteza să-l începă de nou, pe calea promisiunilor și a ademenirilor, cu cari póte că la început ar fi avut mai bun noroc.

După-ce Ardealul încă a ajuns sub stăpânirea casei habsburgice, împėratul Leopold și-a pus de gând să facă *ac* aceea ce n'a putut face în Ungaria, să întărească catolicismul, care în Ardeal stătea rėu față

cu calvinismul ajuns la putere. Și-a pus deci ochii pe *Români*, și prin jesuiții sei a început să-i capaciteze și îndemne să trecă la catolicism.

Situația politică a Românilor din Ardeal era pe atunci foarte tristă. Uniunea celor trei națiuni (magiară, sasă și săcuiască) își trăia încă zilele și se afla în plină putere și desvoltare, ear' promisiunile jesuiților erau ademenitoare. Au luat deci gând Români să împlinescă dorința împăratului, dacă li-se naște ceva favor din acesta.

S'au început tratările și tocmelile, și s'a ajuns la înțelegere. Români și-au precisat condițiunile sub cari pot să facă unirea bisericei lor cu biserica apusenă, și condițiunile au fost acceptate.

Au cerut Români întâiu de toate, ca nimica să nu se schimbe din ritul lor, din datinile lor, din obiceiurile lor, și că sărbătorile să și-le țină tot după călindariul vechiu, ear' judecățile în treburi bisericesti să se croiască tot după *Pravilă*, în care e codificat dreptul eclesiastic, dreptul canonic.

Și așa a rămas.

Au cerut Români, ca în viitoriu să fie *primiți și înaintați și ei în diregătoriile publice*, ca fiii celorlalte națiuni din Ardeal, și că copiii Românilor încă să fie *primiți în școlile latinești catolice și la fundațiunile școlare*.

Și așa a rămas.

Cât pentru *unire*, ea să fie legată numai de recunoșterea și acceptarea cunoscutelor patru puncte: a) capul bisericei creștine e pontificele roman din Roma; b) pânea azimă e materie destulă pentru misterul eucharistiei; c) întră ceriu și iad mai există purgatoriul pentru curățirea sufletelor; și d) duhul sfânt purcede dela tatăl „și dela fiul“.

Au mai cerut Români drepturi pe sēma preoților și a celorlalte persoane bisericesti, întocmai cum

le au preoții romano-catolici, și au cerut și subsidii pe séma metropolitului lor, și au fost acceptate și acestea condițiuni, toate.

Puteau Românii să-și precizeze și mai bine condițiunile și pretensiunile, pentru-că împăratul Leopold având angajament moral de a întări catolicismul în Ardeal, chiar mai multe și mai aspre dacă erau, le-ar fi acceptat pe toate.

Dar' și numai sub condițiunile de sus dacă se făcea unirea, ea putea să fie îmbrățișată de toți Românii, ca un act de mare însemnătate *politică*. Pentru-că unirea n'a fost alta decât *act politic*. Intrarea poporului român din Ardeal în raporturi contractuale cu casa domnitoare și cu domnitoriul, pe baza principiului: „*îmi dai, îți dau*“.

Dar' nefericirea a fost, că nici măcar sub condițiunile stipulate dela început nu s'a făcut unirea. Când a fost perfecționată treaba, Românii s'au văzut trași pe sfără, pentru-că ei și-au dat consentimentul de a fi trecuți la biserica apusénă, în schimb însă nu au primit nimica, dar' absolut nimica, ca popor, ca individualitate națională. Puținele favoruri cari au fost făcute, au fost de caracter pur *personal*, ear' nu *obștesc*. Și asta a fost cauza, că chiar din acel moment multă lume românescă n'a voit să se țină de învoiala respectată numai pe jumătate, ci s'a retras din obligament, căutând scut și apărare earăși la sinul bisericei străbune.

Și cuminte și folositor lucru era, dacă toți Românii, cu vladică cu tot, făceau așa, după-ce au vădut că promisiunile cele multe și frumoșe au fost numai făcute, dar' n'au fost ținute.

Însă o parte dintră Români, cea mai mică, ori mai mare, tot una, a rămas și pentru mai departe în obligament față de biserica apusénă, ear' cu privire

la cei-ce s'au retras dela unire, s'a început tratamentul care se aplicase mai nainte față cu biserica reformată din Ungaria, s'au început actele de *forță*, punându-se până și tunuri în fața bisericilor gr.-orientale pentru a fi luate și a fi predate uniților. Și ai noștri n'au avut puterea pe care au avut-o reformații din Ungaria, de a răspunde cu răscolă la astfel de acte de volnicie, ci au suferit și s'au supus sortii.

De două sute de ani ne certăm pe tema unirii, și încă n'am ajuns să știm bine, că pentru-ce ne certăm. Eată deci pentru-ce ne certăm. Nu pentru *unire* deplângem noi trecutul și facem acușatie celor ce au pus la cale acest act, cum am spus, de mare însemnătate politică, ci suntem nemulțămii pentru *modul* cum s'a făcut unirea, fiind-că s'a făcut în mod prost, sub nici o condițiune mai însemnată și favorabilă pentru poporul întreg românesc, și mai ales pentru faptul, că după-ce s'au vedut înșelați în așteptările lor, cei din trecut n'au avut inima, curajul și tăria, de a face la moment aceea ce li-se impunea: o schimbare de front, trăgându-se îndărăt la vechia biserică.

Ori-cât de mult să ne întunece deci domnii gr.-catolici meritele, activitatea, faptele vechilor nostri arhieriei, pe *Atanasiu*, metropolitul sub care s'a perfecționat unirea, tot nu-l vor pute scóte mai cuminte, mai bun și mai mare decât a fost, și nu-l vor pute pune în altă lumină, decât în aceea în care îl pun faptele sale, cari n'au fost luate de loc din sentimentul obștesc, ci din dorințe, aspirațiuni și vanități personale. Bietul Atanasiu a fost mulțămit cu distincțiunile date persónei sale. De aci încolo nu i-a păsat de nimica. N'avea el priceperea pentru importanța actului ce-l săvârșia. Mintea lui nu putea să judece și să facă planuri pentru un popor întreg, ci numai

pentru persóna sa. Cu cât altcum eșia *unirea*, dacă sórtea ar fi adus cu sine, ca ea să se facă sub înțeleptul episcop *Ioan Inocențiu Clain*, care altcum și-a înțeles rolul de cap al bisericeii, nu ca *Atanasiu*, cel-ce și-a ajuns culmea fericirei când s'a vădut cu lanț de aur la grumaz, primit cadou dela împăratul *Leopold*, și cu portretul împăratului în casă.

Și putea să iee învățătură dela alții în privința legării de învoieli cu domnitoriul, metropolitul *Atanasiu*, pentru-că avea de la cine. Numai cu câțiva ani înainte de a perfecționa el *unirea*, au legat *Sêrbii*, cari veniseră în *Ungaria*, sub conducerea patriarhului *Arsenie Cernoevici*, convenții cu împăratul *Leopold I*, dar' le-au legat cu totul în alt mod, și fără a se lăsa să fie trași pe sfóră, pentru-că nu li-a lipsit *precauțiunea*.

În urma rêsboielor avute cu *Turcii*, părțile de cătră *Dunăre* ale *Banatului* erau pustiite rêu. Se simția lipsa aci de o nouă împopulare. De altă parte earăși, puterea turcescă nu era sdrobotită încă de tot. De aceea, la anul 1690, împăratul *Leopold I*. a adresat cu datul 6 *Aprile* provocare deschisă tuturor popórelor din *Albania*, *Sêrbia*, *Bulgaria*, *Silistria*, *Iliria* și *Macedonia*, spunându-le, că pentru scuturarea jugului turcesc timpul e prielnic și ocașiunea fórte favorabilă, deci popórele din țêrile numite ar face bine dacă, gândindu-se la bunăstarea și libertatea lor proprie, cum și la asigurarea și promovarea *religiunei lor*, s'ar alătura tóte la trupele împăratului *Leopold*, și punând tóte mâna pe arme în contra *Turcilor*, s'ar supune comandai generalilor împărâtești. În schimb pentru acest serviciu făcut cauzei creștine, împăratul promițea tuturor popórelor din provinciile numite, și țêrilor lor, perfectă *libertate religioară*, dreptul de a-și alege în mod cu totul independent pe voevodul lor;

conservarea drepturilor și a privilegiilor avute, intrare în posesiunea averilor avute înainte de venirea Turcilor în țară, din cari însă, în vreme de războiu, au să fie purtate sarcinile necesare.

Dacă au urmat, și în ce măsură, popoarele către cari s'a adresat împăratul Leopold, invitații făcute, e irelevant pentru studiul de față. Faptul care cred că e necesar să fie constatat este acela, că trupele împăratului Leopold, la început biruitoare, au început în urmă să fie bătute de Turci. Turcii făcuseră devastări mari prin Sârbia, și au fost luat de nou în stăpânire Belgradul, după-ce din trupele cari l-au apărut n'au putut să scape cu viața decât numai 600 de oameni.

Desastrese acestea, extrem de simțitoare, și temerea de și mai rău, au îndemnat pe patriarhul din Ipec, *Arseniu Cernoevici*, ca cu provocare la cunoscutul apel al împăratului Leopold, să se pună în fruntea a vre-o 37,000 familii sârbești din Albania și Sârbia, decise să imigreze în Ungaria, și să trecă cu ele Dunărea, pentru a se așeza în Banat.

A venit însă pe basa unor acte bine întărite, primite de la împărăție, și numai după-ce s'a fost înțeles și cu generalii austriaci că pe sâma oamenilor săi cari pământuri sunt destinate? Nu și-a pus deci patriarhul *Cernoevici* piciorul pe pământul Ungariei înainte de a fi avut în mână privilegiul cerut de la împărăție.

Trimisese adevărat patriarhul Cernoevici plenipotențiat la Viena, pe *Isaia Diacovici*, episcopul Ienopolei, care la 21 August 1690 a esoperat un privilegiu împărătesc, în care nu numai că se întărește scutirea de zecimă, care esistase și mai înainte pe sâma Sârbilor trecuți în Ungaria, dar' li-se permite și aceea, să-și alegă *metropolit*, căruia vor avé să-i fie supuși

toți episcopii gr.-orientali și întreaga preoțime din mănăstiri, și din întreagă Grecia, *Serbia*, Bulgaria, Dalmația, Bosnia, Ienopolea, Herțegovina, Ungaria, Moesia și Iliria.

Mai dispune apoi privilegiul de care e vorba, ca să se predee în posesiunea patriarhului *Cernoevici* toate bisericile, mănăstirile și averile donate de regii de mai nainte magiari bisericii gr.-orientale, și dase și acel drept patriarhului, de a pute ridica biserici și mănăstiri câte vrea și unde vrea. Asemenea s'a conces pe séma patriarhului și a episcopilor orientali nelimitatul drept de a face visitațiuni canonice pe la biserici și mănăstiri. Cu privire la alegerea de metropolit s'a dispus apoi, că delegați bisericești și mireni ai națiunei sârbești au să facă alegerea. In urmă s'a dat voe greco-orientalilor să se folosescă de călindariul cel vechiu.

Eată câte favoruri, forte însemnate, garantate prin decret privilegial, a făcut împăratul Leopold I. Sêrbilor, de cari avea trebuință să-i împopuleze de nou părțile de pe lângă Dunăre ale Banatului, apoi părțile Sirmiului și ale Slavoniei, trăgându-se unele familii din cele imigrate și spre Tisa, pentru a se așeza la Zenta, Canija, Becea-veche și Becea-nouă.

Famițiile acestea sârbești erau *silite* să iee lumea în cap de gróza Turcilor, și erau multămite și bucuróse și dacă numai le primește împăratul Leopold în a sa împărăție și le pune la dispoziție teritoriul trebuincios. Conducătoriul lor însă, patriarhul *Cernoevici*, om cu vederi largi și cu ochii îndreptați spre viitoriul neamului seu, a înțeles situația, a vădút strîmtórea în care se afla împăratul Leopold I., și a știut să o exploateze.

Relativ mai favorabilă decât a Sêrbilor imigrați a fost deci situația Românilor din Ardeal, pe cari

împăratul îi învitase să se unescă cu biserica apusă, pentru-că pe ei nu-i silia nime să iee lumea în cap. Cu cât mai ușor ar fi putut așadară să primescă privilegiu și favoruri mai multe și mai mari de la împăratul Leopold I. Românii, după-ce ei nu aveau trebuință de teritorii mari de țără, ca Sêrbii, *dacă și-ar fi avut și ei pe Cernoeviciul lor?* Dar' din nenorocire, au avut pe *Atanasiu*, pentru care problema a fost prea grea, și care n'a avut nici măcar facultatea de a înțelege, că puterile lui sunt prea slabe pentru a face un lucru atât de mare și de însemnat, și s'el fi lăsat în grija urmașilor. L-a orbit însă cinstea cea mare ce i-s'a dat din tôte părțile și cu deosebire grația împăratului!

Și au mai primit Sêrbii și în Decembre 1690 un privilegiu, ear' în August 1691 pe al treilea, acestea din urmă asemenea pline de favoruri și concesiuni, nu numai promise, ci și împlinite, pe când față de Românii din Ardeal n'a fost respectat nici aceea ce li-s'a dat, pentru-că n'a fost destul de bine precizat, și n'a fost turnat în decret regesc cu putere de lege. Diploma așa numită *a două* leopoldină, în care se cuprindea umbra unor mici și neînsemnate favoruri pe séma Românilor, a pierit de nu i-s'a mai dat de urmă, probabil pentru-că așa a fost intențiunea din capul locului, ca ea să fie făcută perdută.

Din cele înșirate cu privire la imigrarea Sêrbilor sub conducerea patriarhului *Arsenie Cernoevici* se pôte vedé și înțelege apriat, că lipsele Sêrbilor de o parte, ear' de altă parte învitarea și promisiunile împăratului Leopold I. au îndemnat pe Sêrbi să vină în Ungaria, ear' nu cum crede dl *Bunea*, metropolitul român din Ardeal, *Sava Brancovici*, care era de mult mort pe când s'a întemplat imigrarea acésta, și nici nu a avut legături cu curtea de la Viena, dar' nici

George Brancovici, fratele metropolitului *Sava*, care, ce e drept, avuse legături cu curtea împăărătescă, dar' pe când s'a făcut imigrarea se afla în temniță, unde a și murit.

Cât pentru actul unirii, cred că ar fi timpul să începem a-l înțelege așa cum trebuie înțeles. Ar fi timpul să începem a-l prinde din partea cea adevărată, și să nu mai condamnăm *actul unirii*, care, făcut întră condițiuni bune, de ómeni pricepuți și prevădători, putea să ne fie de mare folos, cum și de mai mare folos ne era, dacă unirea cu biserica apusénă am fi făcut-o pe vremea regelui prim ungar, Sfântul Stefan, cum zicea fericitul și nemuritoriul *Emanuil Gozdsu*, tot atât de bun ortodox, ca mine și ca altul, și ca noi toți împreună, pentru-că atunci noi puteam să avem astăzi în statul ungar rolul pe care îl au Maghiarii.

Ce e de criticat și condamnat este deci numai *felul* cum s'a făcut unirea, și *urmările* triste pe cari le-a avut, constrînși 'fînd ómenii cu forța să rămână catolici, aderenți ai bisericei *unite*.

Sunt așadară esagerate tânguirile, că *unirea*, actul unirei a adus tóte relele cari au trecut peste biserică și neam, rele cari, ca și înainte de unire, puteau tot atât de bine să se deslănțuiască asupra noastră și fără actul unirii. Dar' esagerate sunt și laudele din cealaltă parte, că „*sfânta unire*“ ni-a adus tóte bunătățile și întréga fericire, din care însă n'a gustat nimeni, pe care nu o vede și n'o simte nimeni. Adevărul e și aici la mijloc. Și adevărul rămâne, că *unirea* putea să ne aducă mult bine, dacă se făcea întră alte condițiuni.

În istorie însă nu au loc esagerările, cum nu au loc nici părerile îndoelnice. Numai fapte împlinite și adevăruri bine stabilite pot să fie trecute pe paginile

ei. Și adevărul și faptul e acela, că *Românii au voit să facă unirea*, fără a fi siliți de nimeni, dar' după-ce au văzut că unirea nu s'a făcut sub condițiunile de ei stabilite, *s'au tras îndărăt*, s'au lăsat de unire. Păcatul a fost deci al acelorora, cari nu i-au lăsat, ca toți, cu vlădică cu tot, să trecă îndărăt la vechia biserică, pentru-că așa era corect și așa era spre binele neamului românesc.

Încheiere.

Am terminat. Mi-am spus cuvântul într'o chestie care ne interesază, și trebuie să ne intereseze în măsură egală pe toți, uniți și neuniți, pentru-că e vorba de vremile în cari împreună ne aveam biserica.

Dacă bine, ori rău mi-am spus cuvântul, cetitoriul are să judece. Și dacă l'am putut convinge, că dreptatea e pe partea mea, cetitoriul sigur că mie îmi va da dreptate. Croiască-și însă binevoitoriul cetitoriu judecata după-ce va fi studiat bine chestia, cetind, nu numai aceea ce se cuprinde în cartea acésta, ci și ce a scris dl *N. Iorga* și dl canonic *Bunea*, pentru-că judecata sa numai așa poate să fie dreaptă. Și dacă va descoperi contraziceri, și i-se vor naște nedumeriri, spună-le pe calea publicității, pentru-că numai așa se poate face lumină într'o chestie însemnată, care nu e permis să mai fie lăsată în întunec.

Repet aceea ce am spus și la alt loc, că n'am avut intențiunea să stabilesc *eu* adevărurile istorice cu privire la trecutul bisericei greco-orientale române, pentru-că acelea sunt bine stabilite de alții. Scopul mi-a fost numai să arăt, că motivele înșirate din partea domnilor *Iorga* și *Bunea*, argumentele lor prin cari vreau să ne dovedescă *neesistența* vechei metropolii greco-orientale române, nu sunt atât de tari, ca eu, ori altul, să le putem accepta pe nevădute, să le putem da creșmânt în mod necondiționat, și să ne putem închina nouelor descoperiri și teorii istorice. Din contră, am constatat până la evidență, că argumentele domnilor *Iorga* și *Bunea* foarte ușor pot fi

răsturnate, pe când în istorie dovadă neîndoelnică și acceptabilă formeză și poate forma numai argumentul care nu poate fi atacat din nici o parte.

Imi voi fi spus și eu, probabil, ici-colea *greșit* părerea, pentru-că om sunt, nu sunt infalibil, nici desvârșit. Dar' am mângâierea, că aceea-ce am spus, după cea mai bună convingere și cunoștință a mea am spus.

În chestia Belgradului am studiat istoria bisericii *sârbești* și a poporului sârbesc, pentru-ca să pot da de urma adevărului, pe care cred că l-am aflat. Și tot așa și în celelalte chestiuni, numai după o minuțioasă scrutare și studiere mi-am spus cuvântul. Cel-ce însă știe și cunoște lucrurile mai bine, n'are decât să mi-le spună, și eu mulțamitor am să-i fiu pentru-că m'a adus la calea dreaptă. Dar' tot așa aștept și eu, ca acela pe care eu l-am putut convinge, să iasă din rătăcire și pe calea adevărului să se pună.

Ear' dacă credem, că chestia încă tot nu e din destul lămurită, că lumină deplină încă tot nu se revarsă asupra ei: atunci, nu certându-ne și batjocorindu-ne unul pe altul, ci mergând mână în mână, așa cum făceau bătrânii, conducându-ne și instruindu-ne unul pe altul să căutăm și să scotem adevărul din întunecul în care e învălit, pentru-că numai așa lucrând putem săvârși lucrări folositoare neamului nostru.

Numai muncind împreună, și respectând reciproc munca prestată, putem să ajungem la rezultate mulțamitoare în chestii de știință.

La tot cazul însă aștept și pretind, că cel-ce se va arăta nemulțamit cu cartea mea, cel-ce va veni să-mi îndrepte eventualele greșeli, ori să-mi combată argumentele înșirate, să folosescă un ton urban, deosebit de cel întrebuițat la noi până acuma în scrieri

de felul acesta, și să nu trecă cu vederea cuvintele lui *Décsy Sámuel*, pe cari le reprodue de nou:

„...Dacă tu ai cetit, ai vădut, ai esperiat mai multe, și ai mai bună facultate de a judeca de cât deaprópele tãu, nu-i sfășia renumele, pentru-cã se aflã ómeni mai cu talent și de cât tine. Dacă el a greșit, apoi a greșit ca om cu minte mărginită, dar' și tu ești ființă supusă aceleiași debilități. Dacă veți că a poticnit, nu cu mânia și cu murdărie, ci cu blândețã și cu prietenie ai sã-l conduci la calea dréptă. Cum el a greșit acum, așa poți sã greșești și tu, fiind-cã nici mintea ta nu e nemărginită“.....

Dixi et salvavi animam meam.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

